Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SYDTHY ÅRBOG 2012

Udgivet af:
Egnshistorisk Forening for Sydthy

Redaktionsudvalg:
Eigil T. Andersen, Ullerupvej 5, 7760 Hurup, tlf. 97 95 31 65
E-mail: eigil.andersen@karby.dk

Poul Martin Kjær, Valmuevej 3, 7755 Bedsted Thy, tlf. 97 94 53 92
E-mail: pmkjaer@hotmail.com

Ruth Thinggaard, Klostergade 34, 7770 Vestervig, tlf. 97 94 12 42
E-mail: r.wt@live.dk

Britta Nielsen, Kærmindevej 3, 7770 Vestervig, tlf. 97 94 14 10
E-mail: brittabjarne@adslmail.dk

Egnshistorisk Forening for Sydthy
(se side 136)

EAN 978-87-88919-33-2
ISSN 0900 2103

Forsidemotiv:
Traner, Hanstholm reservat
Akvarel af Niels Peter Andreasen

Bagsidemotiv:
Blå kærhøg, Lodbjerg Klitter
Akvarel af Niels Peter Andreasen

Bogens typografiske tilrettelægning, sats, tryk og reproduktioner
er udført af Dantryk A/S - 97 95 20 00
Skriften er 10,6 punkt Garamond

Omslaget er Antik Cover og papiret Profi Silk 115 gr.

Indbinding er udført af Centrum-gf

SYDTHY ÅRBOG
2012

Udgivet af

Egnshistorisk Forening

for Sydthy

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord
Redaktionen 5
Fem spændende år i borgmesterstolen
Arne Hyldahl 6
Før tiden blev til
Karen Margrethe Dreiøe (1879 - 1961) 8
Fra Thy til Staterne
Vera & Folmer Nyby, red. af Helge Thinggaard 14
Rejsen gennem 7 stater
Ruth & Helge Thinggaard 18
Ginnerup bopladsen, kendt og genkendt
Mette Roesgaard Hansen 22
Forfædrenes minder, tilsyn med fredede fortidsminder
Charlotte Boje H. Andersen 30
En dagbog kommer tilbage
Annemarie Rieger 35
Musik skal der til, tysk militærmusik under krigen
Peter Schmidt Hansen 39
Familien Pallesgaard i Vestervig
Karen Pallesgaard Munk 44
Nationalpark Thy efter indvielsen
Ib Nord Nielsen 52
Dreng i 50ernes Agger
Hans Erik Nørgaard 59
Om Strandfoged Jens Peter Christensen, Trine og æ bette kuens Jens
J. P. Christensen, red. af Ruth Thinggaard 72
Lindahlsminde skole 1815-1873
Elly Mardal 75
Aftentur til "Vestervig Overgaard"
Helge Thinggaard 80
Sommerudflugt 2012 til Vestjylland
Bjarne Madsen 82
Købmandsslægt i Thy
Christian Bo Hansen 85
Andreas og Andreas, Fyrspillene i Sydthy
Knud Erichsen 104
Årets gang på Museet
Jytte Nielsen 106
Sydthy Egnshistorisk Forening
Eigil Thusgaard Andersen 110
Vedtægter for Sydthy Egnshistorisk Forening 112
Sydthy Bøger
Gitte Jensen Sloth 113
Østen for Lejbak
Knud Madsen Nielsen 116
Kontakt til foreningen 136

Forord

Omslaget er i år udstyret med akvareller af Niels Peter Andreasen, som er bosiddende i Stege på Møn. Han er medlem af en gruppe af danske kunstnere for natur og miljø, kaldet DANE, som står for "Danish Artists for Nature and Environment". NPA har fundet de gengivne motiver i Nationalpark Thy, som for en kunstner er et eldorado af motiver, hvor naturen er i fokus.

Han er født i 1941 og har boet hele sin voksentilværelse på øen, hvor han tidligere var højskolelærer og skoleleder på Møn daghøjskole. Uddannet i tegning, maling og grafik, udstillinger i Danmark, Norge og Finland samt illustrationer til bøger, tidsskrifter mv. Motiverne kan også ses i den smukke bog "Kunstnere i Nationalpark Thy", udgivet af Sydthy Kunstforening og BFN[1]'s forlag. Vi har fået kunstnerens tilladelse til at bringe akvarellerne, som på forsiden viser en karakterfugl for Nationalpark Thy, nemlig traner, her hentet i Hanstholm reservatet, et kerneområde i vor herlige Nationalpark. Bagsiden er fra klitterne nord for Lodbjerg fyr og viser en blå kærhøg i flugt over den meget besøgte sandmile, hvor sandet får lov til at brede sig vildt og uhindret. Thys svar på Råbjerg Mile.

Gennem snart mange år har vi haft fornøjelsen af at bringe artikler fra Knud Madsen Nielsen, tidligere købmand i Lyngby, nu bosiddende i Vestervig. De sidste år har vi bragt "Dagbog fra Lyngby", oprindelig skrevet af Knuds afdøde bror, Christian Madsen Nielsen, men redigeret og sat på tryk af Knud. Et rigtig godt tidsbillede fra "de fem forbandede år". I serien "Vesten for Lejbak" har Knud skrevet om livet i Lyngby og nærmeste omegn. I denne årbog har vi vovet os "Østen for Lejbak", der som Knud selv anfører måske ikke indeholder så meget egnshistorie, men er et tidsbillede fra en svunden tid. Årbogen bringer nyt fra arkæologiens verden og fortæller videre om, hvordan der passes på Forfædrenes minder. Om flere familiers liv fortælles der om i artikler fra såvel præstegård i Svankjær som fra Vestervig by, om en købmandsslægt med vide forgreninger over det meste af Thy og om livet i Agger og Randrup. Museets mangeartede gøremål og en gennemgang af Nationalparkens første år savnes heller ikke.

Med denne "Sydthy Årbog 2012" udgives foreningens 29. årbog.

Redaktionen ønsker god læselyst!

[1] Biologisk Forening for Nordvestjylland

Fem spændende år i borgmesterstolen

Af Arne Hyldahl, Hurup

Mange mennesker husker nøjagtigt, hvad de lavede, da Kennedy og Palme blev myrdet, og datoen den 11. september 2001, hvor terrorister angreb World Trade Center i New York. Natten mellem den 20. og 21. november 2001, kl. 03.30 vil altid stå klart i mine erindringer, idet det efter lange og svære politiske forhandlinger stod klart, at jeg fra 1. januar 2002 skulle overtage borgmesterstolen efter Niels Peter Kaastrup Hansen. Dermed blev jeg kommunens 4. borgmester, men det skulle senere vise sig, at jeg også blev den sidste borgmester i Sydthy Kommunes historie.

Et nyt kapitel i mit liv startede, det blev pludselig mærkbart forandret. Fra at have levet en forholdsvis anonym tilværelse til pludselig at blive en offentlig person, der skulle stå til rådighed i døgnets 24 timer. Starten på min borgmesterperiode blev særdeles vanskelig, idet alle odds var imod kommunen. Faldende befolkningstal og dermed faldende indtægter til kommunekassen samt faldende børnetal nødvendiggjorde, at der måtte foretages store besparelser i budgettet. Kommunens driftsudgifter blev tilpasset de godt 11.000 indbyggere, der nu var i kommunen, og ikke som ved kommunens tilblivelse, hvor vi var mere end 12.500 indbyggere.

Et stort flertal i kommunalbestyrelsen besluttede at lukke Boddum skole og Gettrup plejehjem på trods af stor lokal modstand. En beslutning som enhver i dag kan se det fornuftige i. Også den kommunale administration måtte stå for skud med hensyn til besparelser. Disse tiltag var nødvendige for at skabe balance i regnskabet samt for at give os mulighed for at skabe økonomisk råderum til at sætte andre initiativer i gang.

Et tilbageblik over min borgmesterperiode siger mig da også, at vi efter at have fået tilrettet økonomien, så der blev overskud på driftskontoen, blev der også muligheder for nye anlægsprojekter. Vi forstod at udnytte de muligheder, vi havde. Med god hjælp fra EU og fonde blev der igangsat og gennemført utrolig mange projekter i kommunen. Især Hurup by har i min borgmestertid taget en kæmpe forandring, bl.a. med gennemførelsen af Jernbanegade-projektet, gadegennembrudet ved Traant, udflytning af SMC[1] samt bygning af Lindeparken, Hurup ny skole, og endelig tilbygning af Sydthy Svømmebad med nyt kurbad og Hurup Hallerne med overnatningsfaciliteter. Der blev bygget nyt plejecenter ved Åbakken, og igangsat en næsten totalrenovering af Sct. Thøgersgaard, Vestervig.

Arne Hyldahl, borgmester i Sydthy Kommune i perioden 2002 - 2007

Af andre større projekter, som blev gennemført kan nævnes halbyggeriet i Vestervig og Ydby, beboerhus i Bedsted, nye fodboldbaner i Vestervig, handicapsti i Agger til Vesterhavet, renovering af havnen i Doverodde og sidst – men ikke mindst – opkøb af jord, således at der i Sydthy blev etableret en stor og flot golfbane lige uden for Hurup. Der blev også gennemført en ny udstykning af parcelhusgrunde i Hurup og foretaget udbygning af erhvervsarealer i Koldby og Hurup, således at vi kunne være på forkant med tilbud til vore mange blomstrende virksomheder.

Når jeg tænker tilbage på de afstemninger, vi havde i salen i den omhandlede periode, kan jeg ikke undgå at nævne, at for de fleste afgørelser fordelte stemmerne sig 17 – 2, idet samtlige politiske partier (på nær Sydthy-Listen) stod bag de store beslutninger.

Som overskriften antyder, har det været fem spændende år i borgmesterstolen, og jeg glæder mig hver dag over alle de projekter, som jeg i den periode har været med til at søsætte.

Egentlig ikke så ringe endda for en lille kommune som Sydthy.

At der ville komme en kommunalreform, havde ingen drømt om ved valget i 2001.

At Sydthy Kommunes dage som en selvstændig kommune var talte, blev klart for mig den 9. januar 2004, hvor jeg deltog i et møde i Vingstedcentret, hvor Strukturkommissionens rapport blev fremlagt. Rapporten fastslog, at de nye kommuner minimum skulle være på mindst 20.000 og helst over 30.000 indbyggere. Der var bred politisk tilslutning fra Folketingets side til rapportens konklusioner – så de sidste år af kommunens levetid blev præget af kommunalreformen.

Sydthy Kommune havde intet andet valg end at indlede forhandlinger med Hanstholm og Thisted kommuner om en sammenlægning pr. 1. januar 2007. Disse forhandlinger blev afsluttet på et møde i Doverodde, hvor kommunalbestyrelsesmedlemmerne i Hanstholm, Sydthy og Thisted besluttede at danne en ny kommune. Et flertal blandt det nye byråds 27 medlemmer anbefalede, at navnet på den nye kommune blev Thisted. Ministeren fulgte flertallet, hvorfor navnet blev Thisted Kommune. Personligt havde jeg hellere set, at navnet blev Thy Kommune.

Kommunalreformen betød, at den sidste valgperiode blev på 5 år i stedet for de normale 4 år.

Det ekstra år blev godt for Sydthy Kommune, hvor vi kunne gennemføre de beslutninger, vi havde truffet med hensyn til investeringer m.v. Ved kommunens nedlæggelse havde vi ikke mange millioner kroner i kassebeholdning, men vi havde kommunale bygninger, kloakker mv. i en stand som langt oversteg de 2 øvrige kommuners standard med hensyn til vedligeholdelse, udbygning m.v.

Sydthy Kommune havde også løbende tilrettet den kommunale administration med hensyn til antal medarbejdere.

Jeg stillede op til byrådsvalget i 2005 – fik et godt valg – og blev indvalgt i det nye byråd, hvor jeg fik en plads i økonomiudvalget. Her kunne jeg gøre min indflydelse gældende med hensyn til driften af den nye kommune, således at hele den nye kommune blev tilgodeset og ikke kun den gamle Thisted Kommune.

Siden 2002 havde jeg været bestyrelsesformand for Sydthy Erhvervs- og Uddannelsescenter. Denne post fortsatte jeg med at besætte i den nye kommune, og dette gav mig mulighed for at medvirke til, at vi fik bygget en ny musikskole på Sydthy Erhvervs- og Uddannelsescenter.

Jeg nåede også at få 4 år som bestyrelsesformand i Limfjordscentret i Doverodde i perioden 2006-2009.

Jeg besluttede længe før valget i 2009 ikke at opstille til valget. 12 års arbejde i kommunalpolitik er lang tid, og jeg kunne mærke, at der ikke var kræfter/interesse i at deltage 4 år mere, når man ved siden af skal passe et fuldtidsjob som økonomikonsulent i LandboThy.

En beslutning som jeg absolut ikke har fortrudt.

[1] Sydthy Maskincenter

Før tiden blev til

Barndomsminder fra Hvidbjerg vesten Å præstegård

Af Karen Margrethe Dreiøe (1879-1961)

Stiftprovstinde **Karen Margrethe Dreiøe,** Nykøbing, som også var præstedatter, har fortalt om tidlige barndomserindringer fra det vestkyst-sogn, hvor hendes far, pastor J. F. A. Colding, var præst fra 1877 til 1886. Foruden at være en livfuld og indtagende skildring af et barns oplevelser og iagttagelser, er det en kulturhistorisk skitse af værdi, idet den bl.a. belyser præstens betydning og selve præstestillingens centrale placering i sognets liv.

Vil De med på en lang rejse, en af de længste, man kan gøre i vort land? Rejsen gælder Hvidbjerg vesten Å præstegård i Thy. Vi skal også rejse baglæns i tiden, til vi standser ved året 1882.

Præstegården ligger i udkanten af klitten, en milsvej fra den nærmeste station på den nyanlagte Thybane. Der er langt til Thisted, der kommer mor og far sjældent, nej:

Far han kører til Vestervig
med de brune heste.
Der køber han en kage,
som skal herlig smage,
når vi kommer hjem igen til
Hvidbjerg Præstegård,
Hvidbjerg, Hvidbjerg vesten Aa,
Præstegård.

Sådan synger far for "Noten[1]", når han græder om natten. I Vestervig handler vi hos købmand Bach. Der kan far og mor også med det samme besøge deres venner, Pastor Riis-Lowsons og distriktslæge Mulvads. Det er ham, der har frelst Notens liv, da han var lillebitte. Han var så syg og kunne hverken tåle mælk eller havresuppe. Han havde krampe, og doktoren blev hentet. Han lærte mor at lave mad til Noten: Råt oksekød blev puttet i sodavandsflasker, der blev sat prop i omviklet med ståltråd; så blev de pakket i en gryde med hø, og sat på at koge med vand ved. Når de havde kogt en tid, var der lidt kødsaft i hver flaske, det fik Noten med en teske. Det kunne han tåle, og så blev han rask. Det kan mor og far aldrig glemme dr. Mulvad for. Vi får sommetider lov at komme med, når far og mor skal til Vestervig. Dr. Mulvad er også glad for Noten, der kalder ham dr. Muldvarp! Det synes doktoren er morsomt.

Når vi kører, er det Jens Andersen, der er kusk. Han er præstegårdsforpagter og vældig rar. Vi løber ud og ind hos ham og hans søster Stine, ligesom vi var hjemme, de vil altid gerne have os. Noten er især meget derovre. Jens Andersens broder Jeppe, der tjener som karl hos ham, har lavet en lille plejl til Noten. Han kan tærske i takt med de voksne. Det er far egentlig stolt af; men mor siger, han render alt for meget hos dem; han bliver så forkælet. Jeg vil gerne over hos Stine, når hun kærner smør. Men jeg kan desværre ikke hjælpe hende, for kærnestangen er for tung. Stine har ikke fløde nok, så hun kan lave smør til to husholdninger, derfor må vi købe smør i Hedegårdene. Vi bliver sendt af sted med barnepigen, Ane Lihn. Hun har "Ruske[2]" i barnevognen, og Noten og jeg går på hver side af hende og holder i vognen. Der er lang vej til Hedegårdene, men vejret er godt, og Niels Mortensens kone er så rar. Hun trakterer os altid med noget, en skefuld honning, en kage eller en mellemmad. Besøget bliver godt tilendebragt, smørret står i en krukke i barnevognen ved Ruskes fødder, og vi begiver os på hjemvejen. Da vi er kommet et stykke vej opdager Ane, at vi har glemt Notens vanter. Hun bliver meget ked af det, og det synes også mig

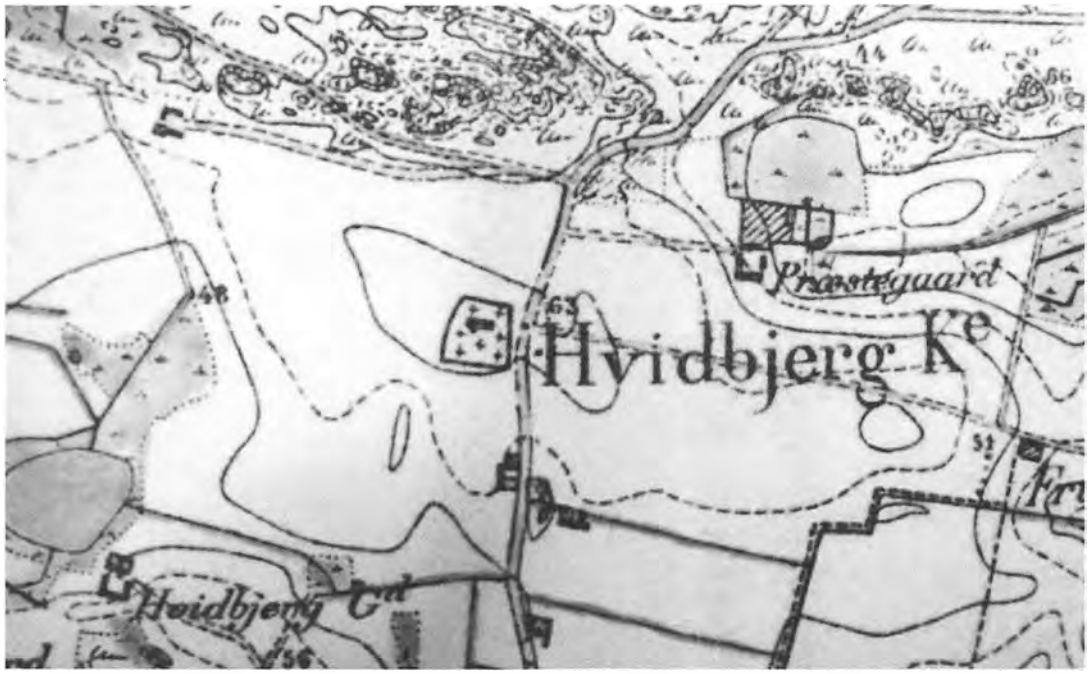

Sognets nuværende hvide præstegård, Hedegårdsvej 40, blev bygget i 1922, altså senere end fortællingens præstegård, bygget i 1872. Den lå som den er vist på kortet, hvilket er produceret i perioden 1842-1899, (Oplyst af Kort og Matrikelstyrelsen) hvor den for en årrække har fungeret som kirkens forpagtergård, og er nu i privateje (Fruegårdsvej 3). Fra Ålborg Stift oplyses om den gamle præstegård: "Den er stråtækt, har 6 værelser, 2 kamre og noget upraktisk" (citat). Præstens og hans kones navne var: Johan Frederik Andreas Colding og moderens ungpige navn var Sophie Emilie Primon.

en vovelig sag at komme hjem uden vanterne. Så får Ane en lys idé, hun kører vognen hen i vejkanten og siger, hun vil alene løbe tilbage til Hedegårdene efter vanterne, det er hurtigere end at tage hele karavanen med. Vi skal blot vente ved vognen til hun kommer igen. Som sagt så gjort: Ane sætter i løb og er snart ude af syne. Ventetiden går meget godt. Pludselig sker der noget! En løbsk hest farer hen ad vejen lige imod os. Hvem der kunne løbe ind i marken! Men vi kan jo ikke lade Ruske stå i vognen og lade ham alene om at møde den løbske hest. Jeg foreslår Noten, at vi beder vor aftenbøn; han samtykker. Vi folder hænderne over vognlæderet fra hver side og beder:

Gud Fader i himlen, jeg be`r til dig.
Vil også i nat du se til mig.
Min fader og moder du vil beskærme,
lad ingen sorg til dem sig nærme

Hesten har passeret os. Det eneste der skete var, at der strittede lidt sand og grus på os, mens den fo´r forbi. Lettede så vi os om, hesten fulgte vejen i retning af Hedegårdene, og der kom Ane i fuldt firspring. Hun havde mødt hesten og var ude af sig selv af skræk for, hvordan det var gået os. Da vi kom hjem, berettede både hun og vi om hændelsen. Far blev kaldt ned fra sin stue for at høre om den, og alle var glade og taknemmelige. Smørrebrødet og mælken smagte ualmindelig godt efter sindsbevægelsen. Hjemmet var tryggere end nogensinde og "Gud Fader i det høje" var vor faste borg.

Anders Kaaltoft besøger os en formiddag. Han har meget at fortælle, for han har ligget på Koldby Sygehus i lang tid. Mor spørger ham, hvordan han nu har det. "Jou tak, Gu´ ha´ lou, no kan æ da pees". Det er rigtignok ikke pænt at sige sådan noget, men både far og mor lader som ingenting. De siger, at det er sandelig

godt og taler videre om mange ting. Pludselig går Anders Kaaltoft hen til vuggen, hvor Ruske ligger og siger: "Wend æ bår". (vend barnet). "Hvorfor det," spørger mor. "Jou for æ kan houe da æ wa´ bette og lå i æ oeg (vugge) at æ tint (tænkte): Gid de wild komm´ og wend mæ".

I folkestuen bor en vinter Laj og hans kone. Laj har koldbrand i begge fødder og ligger altid i sengen. Han skulle egentlig have været på sygehuset, men det ville være fattighjælp, og det synes Laj ikke, at han vil tage imod, han har altid klaret sig selv. Hans kone forstår ikke at pleje ham, hun synes, det er så besværligt. Så bor de hos os, og mor forbinder Laj morgen og aften. Vi må ikke gå derind, men når Dorthe går ind til dem med mad, må vi nok gå ind og sige goddag. En morgen hører vi, at Laj er død.

Det er søndag formiddag, far er i annekskirkerne, Ørum og Lodbjerg, så formiddagen er lang. Mor er foreløbig færdig i køkkenet og tager os med ind i dagligstuen, hvor der er lagt i kakkelovnen, men endnu ikke varmt. Der lugter så morsomt fremmed derinde. På hver side af døren ind til spisestuen står på gulvet urtepotter med slyngplanter, der danner en ramme om dørkarmen og mødes oppe over den. Mor sætter sig til klaveret og spiller og synger med os. Vi vælger selv: Lille egern sad ...., Op lille Hans, Hvor skoven dog er frisk og stor ..... og mange andre. Vi synger også den salme vi kan: Her kommer Jesus dine små, vi morer os dejligt og mor med. Om aftenen læser mor for os. Noten må gerne lege med byggeklodser imens, men så må vi gå ind i spisestuen, og jeg synes, alting er dobbelt dejligt, når vi læser i dagligstuen. Senere synger far og mor sammen til klaver. Det er meget smukt, far sætter anden stemme til. Det er mest Zankeys sange. Det hører vi på, det er så højtideligt.

Der er sognerådsmøde i fars stue. Far er sognerådsformand, de får kaffe og julekage bragt op i studereværelset, der er så mange mænd og så megen tobaksrøg. Der kommer en gammel mand og vil tale med sognerådet. Det er Omgangs-Per-Kresten. Far kommer ned til ham i køkkenet, hvor han sidder og drikker kaffe. Omgangs-Per-Kresten har to store render af skråtobakssovs, der fra mundvigene løber i en stadig strøm ned i hans skæg. Han lugter så sært. Han mener, han får for lidt af sognet. Far lover at tale hans sag, og han går nogenlunde beroliget bort.

Niels Snæver kommer kørende ind i gården med de to små hvide Islændere i så stærk fart, at det lyder som er tordenskrald. Far og mor går ud og taler med ham, og far løber straks ind i gangen og trækker i sin kavaj og sætter sig op hos strandfogeden efter at have kysset mor til farvel. Vi ser fra spisestuevinduet halmstrå og sand hvirvle om i gården efter vognen, som alt hvad remmer og tøj kan holde farer af sted. Der er stranding i Lyngby. – Et stort engelsk skib står på revlen. Bare de nu kan redde besætningen, og bare nu far ikke vil være for forvoven, for at han vil tage sin tørn med, er mor sikker på. Legen er pludselig ikke morsom mere, man deler de voksnes rastløse uro. Til middag er der bygvælling og salt bedekød med brunede roer. Vællingen er fæl med skind i, og bedekødet holder jeg heller ikke af, det smager af uld. Mor holder ikke justits i dag, hun tænker på andre ting. Mon man ikke uset kunne levne lidt? Nej, mormors årvågne øjne hviler på een. Hendes omkvæd er: "Kunne du hver dag få sådan mad, måtte du takke din skaber". De lækre brunede roer får kødbidderne til at glide ned. – Eftermiddagen slæber sig hen. Mor siger, vi skal være gode børn og blive inde hos Dorthe og lege. Eftermiddagskaffen er ligesom suspenderet, når far ikke er hjemme. Til alt held kommer Niels Snævers kone. Hun har stået fadder til Ruske, derfor er han hendes "mand". Ruske løber altid hen og stikker hånden ned i hendes lomme under feltråbet: "Har du noget til mig, Niels Snævers kone?" Det er ikke beskedent af Ruske, men han er så sød, at det ikke engang bliver påtalt af mormor. Hun har noget med, lidt kandissukker og tre "vakænder" af sigtebrødsdej.

Hvor de smager med smør på! Hun taler med mor og mormor i dagligstuen, der drikker de kaffe, så går hun, og alle venter videre, mens vejret buldrer udenfor, og salte skumtotter af vestenstormen, ført en hel mil ind i landet, glaserer ruderne. Næste morgen hører vi, at

far kom hjem sent i nat med skibets kaptajn, Fisher, der var bleven redt til ham oppe i gæsteværelset. Han blev så længe, at alle juridiske og praktiske forretninger angående forliset var ordnede. Far havde deltaget i redningsarbejdet sammen med fiskerne, hjulpet at affyre raketter og hale skibbrudne i land i redningsstolen. Dagen efter hjalp han ved redning af effekter og planker fra skibet, da det endelig sønderskyllede af søerne. Far fortæller mor, at strandfogeden har sagt, han skal have bjærgeløn, dvs. andel i overskuddet ved auktionen over det strandede gods. De drøfter, om de kan tage imod det. Far mener, de kan trænge til det. Han har gjort indvendinger, men Niels Snæver siger, at alle fiskerne under ham en "lod". Nogle måneder senere bringer Niels Snæver ham den med meget anerkendende ord om hjælp, far har ydet under arbejdet.

Der ventes fremmede i præstegården. Dem fra Lyngholm og dem fra Tandrup. Bordet i spisestuen er fint dækket. Der er to slags syltetøj, solbær og gulerødder. Det sidste ser især smuk og indbydende ud. Vi har fået løfte om at smage "det rare" i morgen. Vores fedtebrød med salt og ostemad med kogt mælk til er sat ind i sovekammeret. Der skal vi spise inden de fremmede kommer. Så skal vi lige sige godaften til dem og gå stille i seng før der spises. Noten finder traktementet lidt tarveligt og behandler det derefter – uden appetit. Pludselig lægger han alle mellemmadderne med den pæne side nedad op på sin tykke, brune, krøllede paryk og klemmer godt til. Jeg udstøder et forargelsens hyl og løber ud i køkkenet til mor og mormor, som er i færd med at lægge sidste hånd på forberedelserne til aftenbordet. Noten bagefter. Der bliver dog ikke taget videre notits af min klage. Vi bliver sendt ind og skal være "gode børn", og "Noten må **ikke** lægge mellemmadderne op på sit hoved". Vi tøfler ind og spiser færdig. Ud på aftenen vågner jeg ved musik, det er mor og frøken Refsgaard, der spiller 4-hændig. Det lyder dejligt herinde i soveværelset og forstyrrer slet ikke.

I spisestuen er der en mørk vinterdag dækket kaffebord med julekage og tvebakker, og en del fiskerkoner fra Lyngby, alle helligdagsklædt, med sorte hovedtørklæder og i sorte kjoler sidder og drikker kaffe. De har gået den lange vej, næsten en mil, herop til præstegården for at se, om de kan genkende noget af det tøj, som strandfogeden på Hanstholm har sendt sønder til sognerådsformanden i Hvidbjerg sogn. Det er mødre og enker efter de fiskere, som havet tog i efteråret *(stormen d. 23-1-1885. Red.)*. Nogle ukendelige lig drev i begyndelsen af det nye år i en nordvestenstorm i land ved Hanstholm, hvor de blev begravede. Nu skulle konerne se på tøjstumperne, for om ligene muligt derved kunne identificeres. Far tog dem enkeltvis med ned i folkestuen, hvor klædningsstykkerne lå, - de fleste kom tilbage i stærk bevægelse, andre forstenede, en enkelt jamrende. Kren Josefsens store, smukke kone udbrød i tak til Gud, at hendes mand var kommen i land og havde fået en kristelig begravelse. Sidsel Rud, der havde mistet sin mand og to sønner, var ude af sig selv ved synet af det undertøj, hun selv havde strikket. Far og mor var dybt grebne, vi børn var af os selv stille og artige. Her var vi stillet overfor en ufattelig ulykke, som Gud ikke havde afvendt. Alle de sortklædte kvinder var så bedrøvede, det var så underligt alt sammen.

Det er en sommersøndag eftermiddag. Far er i Hvidbjerg kirke. Vi har leget i grusgraven lige udenfor præstegården, hvor det rødlige sand fyldtes i muslingeskaller og anrettedes overstrøet med små grønne blade og "soja" til, som Noten hentede i møddingspølen lige bag grusgraven. Nu er det ikke morsomt længere. Bare nu far snart ville komme fra kirke. Noten og jeg tager hinanden i hænderne og traver op til kirken.

På den forblæste kirkegård, hvor blæsten rasler i det tørre græs, der gror på de mange forsømte grave, slår vi os ned på en tue udfor det sydøstlige vindue og venter. De synger derinde, nu bliver der stille. Mon ikke far snart kommer? Vi begynder at råbe i kor: "Far – far!" – Vi venter og lytter og råber igen. Endelig kommer far ud med mange, vi kender. "Hørte du ikke, vi råbte" spørger vi. "Jo, men I må rigtignok ikke kalde på mig, når jeg er i kirke." Vi bliver lidt slukørede, men alle folk ser så venligt på os, de nikker, og far smiler til os, så vi er alligevel

sejrsstolte, da vi med far ved hånden spadserer hjemad.

Vi skal rejse til byen og besøge bedstefar og bedstemor i Køng præstegård. Det begynder en eftermiddag med at køre til Bedsted station, hvor der først ventes en times tid hos stationsforvalter Suadicanis. Så kommer toget, og vi kører gennem Thy. Den aften er der ingen sengegang der truer, vi må tværtimod ikke så gerne sove, før vi er kommen til færgen over Oddesund. Der er en station, der hedder Humlum. Noten er så glad for det navn, han leger straks "tog" i kupeen og råber hver gang han lader "toget" holde "Humlum! Er der ingen til Humlum?" Vi sover mange afbrudte søvne ned gennem Jylland. Det er frygteligt, når en af os skal på potte, for så må man enten stå ud af toget, når det holder ved en station og følge med far hen til det visse sted, og så skynde sig at udrette, hvad man skal, og når at komme med toget igen, før det kører med mor og de andre, eller også må man sætte sig på den emaljerede potte, som mor har med i vadsækken, der hedder "82", som hun selv har lavet. Det er svært at lade "tåren" løbe, mens toget går for fuld fart. Bagefter ekspederer far pottens indhold med stor kunst ud ad vinduet, så det går med vinden og ikke generer passagerer, der måske kigger ud ad vinduet længere henne i togstammen.

Endelig når vi da rejsens rædselspunkt, Fredericia. Vi har l o v e t, vi ikke vil græde, Her er et par timers ventetid. Far og mor drikker kaffe, det er ikke til at forstå, de kan. For her er en masse mennesker, der larmer med kopper og tallerkner, her er alt for varmt og alt for lyst. Vi skal endelig også nyde noget, men det er kun fordi far og mor er så gode, at vi sætter den glohede, tykke porcelænskop til munden og drikker den tynde bouillon, der brænder os helt ned i maven. Hver øjeblik kommer der en jernbanemand ind og ringer med en stor klokke, han har i hånden, så at vi farer sammen, og så råber han: "Toget nordpå" eller "Toget vestpå", - bare dog det tog, der går til bedstefar og bedstemor ikke kører fra os! Turen ned til færgen er festlig. Der er gulv på gaden og tag over, og så skal man da af sted! Far og mor siger, der er ikke langt til Aarup, og at det ikke kan betale sig at sove før i bedstefars lukkede vogn. Tænk "lukket vogn", hvad mon det er for noget? Men togets ensformige duren og køligheden i dagningen, der er så beroligende efter heden og larmen i Fredericia, overvælder os – vi sover ind. Så er det ubehageligt at blive rusket vågen og sat ud kl. 4 på Aarup station. Det føles koldt ude, det ruskregner. En overvældende trang til at komme på potte er vel en naturlig følge af bouillonen. Men se! Der står ingen andre end vi ud på Aarup station den morgen! Ventesalen har vi som en stue for os selv. Der er "Dametoilet", hvor vi alle tre kan komme på potte uden at skulle skynde os, uden angst for at toget skal køre fra os. Vi bliver vasket både i ansigt og på hænder for at vi kan være pæne og rene, når vi skal sige goddag til bedstefar og bedstemor. Nu kommer Hans med den lukkede vogn og de to brune for. Han skal "hejlse fra prøvsti og prøvstin`-en" og vi føler, at forvunden er nu al vor nød. – Noten er straks elskværdig, da han skal køre med heste og forlanger at sidde foran hos Hans, der er så fin i en blå kavaj med sølvtresset kasket og blanke knapper. Men far sætter ham uden videre ind i vognen, og han finder sig i det, da Hans lover ham, at de to skal køre hele dagen i Køng. Vognen skumpler så blidt af sted, alle passagererne sover, indtil vi kl. 7 under stor alarm rumler over præstegårdens toppede stenbro og holder foran det gamle, lave stuehus. Der står bedstefar i døren, tykmavet, med kalot, med briller på næsen og morgenpibe i hånden, en myndig og mild mand, ret en bedstefar. Han råber "Velkommen!" – Rejsen er endt.

Der er morsomt i Køng. Der er så mange mennesker, som vil ha´, vi skal kalde dem onkel og tante. Men sengene er væmmelige. Noten og jeg ligger i en stor trækasse med halm i bunden. Vi har aldrig ligget i seng sammen før, vi kan ikke sove. Så får jeg lov at ligge i mors seng, indtil jeg falder i søvn, hvorefter jeg bliver flyttet over til Noten. Om dagen er vi ude at lege hele tiden i det gode vejr. Vi spiser ved et lille bord i storstuen, hvor de voksne spiser, fordi spisestuen er for lille i ferien. Der lader det sig undertiden gøre at levne lidt og få stuepigen, Marie, til at tage tallerkenen bort uden

at nogen ser det. Bedstefar og bedstemor har så mange folk, de er meget rare ved os. Der er den mærkelighed, at Hans, som er kusk, slet ikke hedder Hans, han hedder Lars, og Marie stuepige hedder ikke Marie. Men bedstefar kan ikke have nye navne, fordi han skifter folk, så er det en aftale, at de må kaldes ved samme navn som de gamle havde.

En dag er far og mor borte med bedstemor og alle gæsterne, kun bedstefar er hjemme med folkene og os børn. Han sidder i sit sofahjørne med piben og en kop the foran sig og læser, det gør han altid. Der køres hø ind i stængevogne. Vi får lov at køre med. Der er hyret en lille barnepige til at passe på os, hun er datter af trompetskomageren i Hønselaget. Hun og jeg kører på hølæs. Vi går ikke ned af vognen, når der læsses af, flytter os kun. Gamle Jens Havemand læsser af med forken. Da vi er næsten kommen til bunds i vognen, får jeg mit ene ben i klemme mellem tremmerne. De andre vil hjælpe mig at få det ud, men jo mere de vrider på benet, des fastere sidder det. Benet er i en hvid uldstrømpe. Da det har varet en stund siger Jens: "Nej, det går ikke, vi må kalde på provsten". Da blev jeg ret ilde til mode, for jeg forstod på folkene, at de ikke ventede sig noget godt af den henvendelse. Jeg tænkte, bedstefar ville skænde på mig, fordi jeg havde været så klodset, men at det skulle gå så galt, som det gik, havde jeg ikke ventet. Da bedstefar så situationen, sagde han kun: "Hent øksen!" Da begyndte jeg bitterlig at græde ved tanken om tabet af mit ben. Tænk, når far og mor kom hjem og så, at jeg kun havde eet ben! Da bedstefar så jeg græd, begyndte han at skænde, ikke på mig, men på trompetskomagerens datter, fordi hun ikke havde passet bedre på mig. Dernæst på Jens Havemand, fordi han ikke straks havde befriet benet. Bedstefar stod ved vognen og tog det stakkels ben i hånden. Han viste de andre, hvor tyk det var blevet af at blive klemt og trykket. Al min frygt forsvandt, og da øksen kom, sad jeg nok så fornøjet og så på, at han med den flade side af den slog tremmen i stykker så benet blev fri. Han løftede mig ned – tænk! han brød sig mere om mit ben end om sin tremmevogn. Jeg følte mig ikke længere fremmed og alene. Den myndige provst, som alle var lidt bange for, holdt af mig, - til trods for at jeg sov i en kasse og ikke spiste med ved bordet, var jeg en af hans egne og hørte til i hans arme.

Dette er min eneste erindring om min bedstefar.

Da vi den følgende sommer gæstede Køng præstegård, var det til bedstefars begravelse. Hele sognet og slægten og herredets præster fulgte den gamle provst – og med ham en svunden tid – til graven. En deputation rejste til København og bad kulturministeren om at få min far til hans afløser, og i november måned flyttede vi ind i den store, gamle, tomme præstegård, der slet ikke lignede sig selv fra sommerferien. Far havde bortforpagtet jorden, da han ikke havde kapital til at overtage og drive den og heller ikke fandt det foreneligt med den måde, han arbejdede på. Folkene var borte med undtagelse af Jens Havemand. Men Køng præstegård lå ikke isoleret som Hvidbjerg, den lå i en landsby. Vi fik legekammerater og kom snart i "skole" hos gamle frøken Schjerup nede på "gaden" i pilevæverens hus.

T i d e n blev til.

Karen Margrethe Dreiøe blev senere selv præstekone i Thy, da hun og hendes mand pastor Hans Nielsen Dreiøe var præstefolk i Nørhå-Stenbjerg. (Red.)

[1] "Noten" er døbt Peter Andreas Primon Colding, f. 21-12 -1880.

[2] "Ruske" er døbt Rudolf Emil Colding, f. 26-12-1882.

Fra Thy til Staterne

Oversat og lettere redigeret med tilføjelser af Helge Thinggaard, Vestervig

The Danish Immigrant Museum i USA udgiver "America Letter". Bladet har bragt en artikel om Vera og Folmer Nyby, som bor i Michigan, Indiana. Folmer udvandrede fra Danmark i 1950 og blev samme år gift med Vera Lodahl fra Dagmar i Montana.

Folmer Nyby var næstyngste søn af Nielsine og Anders Nyby. Fra ca. 1920 drev de en vognmandsforretning i Vestervig, som de i 1954 afhændede til Hjalmar Christensen. Anders sad i en periode indtil 1954 i det daværende Vestervig-Agger-Thyborøn sogneråd. Det var året, hvor Thyborøn "løsrev" sig og blev en selvstændig kommune. Der var fem børn i ægteskabet. Heraf udvandrede Folmer og Knud Erik til Staterne i 1950. Efter at forældrene havde solgt vognmandsforretningen, besøgte de sønnerne flere gange. Det første besøg varede et år.

"Du bliver aldrig til noget", sagde en tidligere principal til Folmer Nyby, før han rejste til Amerika. Folmer lo af udsagnet og tænkte, at han ville vise, han både kunne og ville "blive til noget".

Folmer var 19 år og medbragte kun en kuffert, da han i 1950 emigrerede til USA. Hans umiddelbare plan var at gifte sig med Vera Lodahl - en andengenerations dansker fra Dagmar i staten Montana. De blev gift, og igennem årene har de drevet flere virksomheder med stor succes. Foruden tre børn kan de i dag også glæde sig over børne- og oldebørn.

De nyder tilværelsen i deres hjem ved den private sø i Indiana. Om vinteren kører de til Arizona, og hver sommer går turen til Folmers fødeby, Vestervig i Danmark.

Folmer var kun 13 år, da han forlod skolen og blev konfirmeret i Vestervig Kirke. 14 år gammel startede han som lærling i en købmandsforretning i Vestervig. Det var ingen succes! Indehaveren og Folmer kunne ikke komme overens. Stemningen var dårlig, og derfor fik Folmer at vide, "at han aldrig blev til noget". Lærlingekontrakten blev afbrudt og overført til en købmand i Gettrup, og der afsluttede Folmer sin uddannelse.

Folmers trang til at opleve verden blev inspireret af en fætter, som var kaptajn i United States Air Force og udstationeret i Tyskland. Sammen med sin kone og barn besøgte han i 1947 familien Nyby i Vestervig. Folmer lyttede interesseret til beretningerne om "landet med mælk og honning", og fætteren anbefalede ham at emigrere til USA. Et år efter mødte Folmer Vera, og så var der yderligere et incitament til at rejse "over there".

Vera Lodahl er født i Montana af danske forældre. Hendes far emigrerede i 1927 og moderen i 1929. De bosatte sig i byen Dagmar, hvor Vera voksede op og talte dansk. I området boede der mange af Lodahl-familien. Veras far havde fire onkler, to brødre og en søster.

I 1948 rejste Veras familie på en tre måneders tur til Danmark. Det var første gang, de så "det gamle land" siden udvandringen. Rejsen startede med tog fra Williston i North Dakota til Chicago, hvor de overnattede på "Hotel Arthur" ved Union Station. Næste morgen fortsatte togrejsen til New York og derfra med skib til Danmark.

Veras slægtninge boede i Hurup. En aften inviterede de hende med til dans på Hotel Vestervig – og der mødte hun Folmer. Han fortæller: "Det pudsige var, at ingen af os vidste, at min far havde to søstre og en bror, som boede i det samme dansk-prægede område i Montana som Lodahl-familien, og Veras forældre kendte min fars søskende". Det blev afklaret, da Veras familie kort tid efter besøgte familien Nyby i Vestervig for at overbringe hilsener fra deres slægtninge i Montana.

Vera og Folmer anno 1948

De romantiske relationer spirede under Veras ophold i Danmark, og de blev det næste par år yderligere cementeret med en livlig korrespondance.

I slutningen af 1949 modtog Folmer fra USA`s ambassade besked om, at hans immigrationsansøgning var godkendt. Den 5. februar 1950 sejlede han med den polske atlanterhavsliner "Batory" fra København via Southampton til New York.

Folmer aflagde besøg hos danskere i Fords, New Jersey. Senere besøgtes venner i Chicago og en dansk onkel i Humboldt, Iowa, inden turen gik til Montana.

Folmers kusine og hendes mand havde her en hvedefarm, så Folmer hjalp dem i det tidlige forår med at så hvede. Da såningen var vel overstået, tilbød kusinen ham et job med "alt forefaldende arbejde" indtil høsten. De havde ikke råd til at betale ham løn, men han kunne få kosten og bo i en træhytte. Folmer afslog tilbuddet og ræsonnerede, at han ikke var kommet til Amerika for kun at blive aflønnet med kost og logi.

Folmer skrev så til den danske forbindelse i Chicago, han tidligere havde besøgt. Vedkommende drev en renovationsforretning og havde under besøget sagt, at Folmer altid kunne finde et job i Chicago. De svarede, at han skulle komme straks, og så blev næste destination Chicago.

I starten under opholdet kørte han en renovationsbil, og blev derefter ansat på mejerierne Wanzer Dairy på 55. Street og senere Wentworth, som var beliggende i byens sydlige kvarter. Omkring 75. Street boede og arbejdede på denne tid så mange danskere, at der var to danske kirker – Sct. Stephens og Golgotha. En typisk beskæftigelse for områdets danskere var renovation og "ismænd", som leverede is til beboernes isbokse. Mange forsynede kvarteret med kul til opvarmning, og så var der mejerisektoren, hvor Folmer arbejdede i et firma med mange danskere. Direktøren og 75 % af arbejdsstyrken var danske.

I august 1950 rejste Vera atter med toget til Chicago - denne gang for at blive gift med Folmer.

Folmer og Knuds lastvogn som de benyttede til de lange ture gennem staterne

Vielsen foregik i St. Stephens kirke med to af Folmers arbejdskammerater som vidner. "Der var ellers ingen bryllupsfest", siger Folmer og bemærker til Vera: "Jeg vidste ikke, du havde forventet, der havde været et band, som spillede bryllupsmusik", men - tilføjer Vera: "Det havde vi slet ikke råd til". "Efter vielsen", fortsætter Folmer: "gik vi og vidnerne på en restaurant og nød en kop kaffe og kage. Derefter tog vi til vores lejlighed, hvor de to venner kom med deres koner. Vera serverede flæskesteg plus en enkelt øl til hver".

Efter brylluppet blev det overvejet, om de skulle flytte permanent til Danmark, men det skete ikke. Årsagen var bl.a., at Folmers ældre bror Knud ankom til Chicago i løbet af efteråret. Knud arbejdede i et renovationsfirma. Han og Folmer besluttede, at de ville opspare en sum, så de sammen kunne købe en lastbil, "men en enkelt lastbil var ikke tilstrækkelig", siger Folmer. I vinteren 1952 købte vi et renovationsfirma i Hammond, Indiana, og udbetalingen var netop denne lastbil.

Med stor energi blev firmaet opbygget, Folmer beretter: "Fra tidlig morgen og til middag slæber og kører man skrald. Derefter klæder man om, opsøger virksomheder og forsøger at lave aftaler om, at vi fremover skal fjerne deres affald". Brødrene arbejdede hårdt, de havde succes, firmaet voksede og blev solgt i 1957.

På det tidspunkt havde Vera og Folmer fået børnene Andy, Kai og Osa. Efter at firmaet var afhændet, blev der tid til, at Folmer for første gang siden udvandringen kunne besøge sit hjemland. I sommeren 1957 udnyttede de et tilbud fra den danske immigrantforening Danish Brotherhood. Hele familien sejlede med M/S Stockholm til Danmark.

Efter hjemkomsten til Indiana startede Folmer og Knud endnu et kompagniskab. Denne gang var det en vognmandsforretning med langturslastbiler. Turene gik fra Chicago til New York, Boston, Salt Lake City og få år senere helt til Californien, hvor der blev hentet produkter til Midtvesten. Folmer erindrer, at de om sommeren havde isblokke i førerhuset, når de kørte i de sydlige stater, for dengang var der ikke klimaanlæg i bilerne. Når vi om sommeren kørte i Arizona og Nevada, var der i dagtimerne helt op til 50 graders varme i sovekabinen, så isen skulle ofte udskiftes. Selv om der dengang kun var kortere strækninger med motorvej, kunne vi som regel køre fra Indiana til Californien - 3400 km - på 56 timer. Motoren blev under turen ikke slået fra, vi stoppede

Folmer og Veras tre børn: Andy, Kai og Osa

Folmer og Veras guldbryllup blev i 2000 markeret med en højtidelighed i Vestervig Kirke

kun ganske kort for at spise og få bilen tanket op. For at få den nødvendige søvn og hvile, skiftedes Folmer og Knud til at køre fire timer ad gangen. Folmer bemærker: "Det var spændende og udfordrende. Vi fik i disse år gennem jobbet muligheder - som vi ellers ikke på denne tid ville have fået - for at se og opleve store dele af staterne".

Efter endnu en tur til Danmark i 1963 flyttede familien til Portage i Indiana. Brødrene var efterhånden "kørt trætte" i de lange ture med lastbilerne, så de havde lyst til atter at beskæftige sig med renovation; de vidste jo: "Der var penge i skidtet"!

De startede atter et firma, købte en renovationsbil og kontaktede potentielle kundeemner. Senere opkøbte de en konkurrent, så firmaet forsatte med at vokse. I 1972 blev de kontaktet og fik et godt tilbud af verdens største renovationsfirma - Waste Management. De solgte til en god pris, og Folmer fortsatte i dette firmas regi som direktør for aktiviteterne i Indiana.

Folmer lod sig pensionere i 1978 - kun 48 år gammel. Han kører fortsat lange ture, men nu er det med en motor-home, en 14 meter lang "bus" med en personbil "på slæb". Hvert efterår kører han sammen med Vera den 2800 km lange tur til deres eksklusive "vinterhus" i Arizona. Igennem mange år har de ofte besøgt Danmark. Hver sommer genser de familie og venner i deres sommerhus i Agger.

Folmer sidder i deres hjem i Indiana, funderer over årene der er gået, og siger: "Det har været et dejligt liv, som vi virkelig har nydt"! Han erindrer fortsat købmandens udtalelse: "Du bliver aldrig til noget" og tilføjer: "Dengang jeg i 1957 for første gang var tilbage i Danmark, rejste vi som tidligere fortalt med skib. Jeg medbragte en ny Cadillac for at vise ham, at jeg kunne. Det var måske lidt provokerende; vi kan da vist kalde det et egotrip". "Ja, det er korrekt", supplerer Vera. Folmer afslutter: "Jeg har ikke dette problem længere".

Vestervig kirke hvor Folmer er døbt og konfirmeret

Rejsen gennem 7 stater

Af Ruth og Helge Thinggaard, Vestervig

Vera og Folmer Nyby inviterede os i 2004 på en tre ugers tur i USA. De hentede os i Chicago O`Hare airport, og vi kørte ca. 100 km til deres hjem i Michigan City, Indiana.

Grundens areal var på ca. 18 hektar, så deres residens var et parklignende landsted med flere huse, garager og værkstedsbygninger, som rummede de mange maskiner, der blev anvendt til vedligeholdelse af den rigt beplantede park, som gennem årene er blevet passet og plejet.

En sø på 3 hektar er udgravet, så der har igennem adskillige år været aktivitet på stedet. Efter få dages ophold i deres "hovedkvarter", hvor vi traf deres børn, børnebørn og venner steg vi om bord i deres mobil-home, som skulle transportere os til familiens "vinterhus" i Arizona.

Som det fremgår af billedet, var transportmidlet ret så imponerende og noget større end det, vi i Europa forstår ved en mobil-home. Det var en 14 meter lang bus, som var overdådigt udstyret med stort badeværelse og faciliteter, som var det et rullende hus. Bagefter trillede en fastspændt bil, som nemt kunne frigøres, når der undervejs var brug for mindre smutture i de lokale omgivelser. Vi nød sammen med Vera og Folmer en komfortabel sightseeing gennem staterne Indiana, Illinois, Iowa, Nebraska, Colorado, Utah og Arizona.

Udsigt fra huset over søen. Datteren Osa bor i huset ved søens anden bred

Det længste ophold undervejs var i Elk Horn, Iowa, hvor "The Danish Immigrant Museum" residerer. Vera og Folmer har igennem årene på forskellig vis givet bidrag og vist interesse for dette stykke danske kulturhistorie. Sønnen Kaj var medlem af museets bestyrelse, så vi blev inviteret til et seminar, som varede to dage. Det var interessant at møde mange 2. og 3. generations indvandrere. De var jo amerikanere og adskillige talte ikke dansk, men deres store interesse for de danske rødder var evident. Byens vartegn er ret så dansk - den gamle mølle

Ruth nyder udsigten til Vera og Folmers hus

Klar til afgang

Far og mor i cockpittet. Ruth og Helge kan bare læne sig tilbage - uden sikkerhedsseler

fra Nørre Snede. Staten Iowa hører til området "Midtvesten", som betegnes Amerikas kornkammer, så det er ikke tilfældigt, at mange fra det landbrugsprægede Danmark etablerede sig her.

Turen fortsatte gennem præriestaten Nebraska; her fornemmede vi virkelig de store vidder med majsmarker hundredvis af kilometer, hvor monotonien en gang imellem blev afbrudt af tog i flere kilometers længde.

Efterhånden som vi nærmede os Colorado, var det op ad bakke. Colorado er mest kendt som en bjergstat, og den vestlige halvdel af delstaten domineres af bjergkæden Rocky Mountains. Den østre del er domineret af højsletter, så det var årsagen til, at vi en kort tid kørte i snevejr. Colorado er den eneste delstat i

Den obligatoriske five o'clock Bourbon whiskey serveres på prærien til countrymusik. Vera kokkererer

Indianerreservat

USA, hvor hele arealet ligger over 1.000 meter over havet! Vi befandt os stadigvæk i højlandet, da grænsen til mormonstaten Utah passeredes. Kirkesamfundet - som ofte betegnes "sidste dages hellige" - koloniserede området nær hovedstaden Salt Lake City i 1847. De fleste af statens indbyggere er medlemmer af mormonkirken, hvis indflydelse præger såvel forretningslivet som kultur, politik og uddannelse.

Odysseen nærmede sig sin afslutning, da vi kørte ind i "Grand Canyon State", som Arizona også kaldes. Vi skulle selvfølgelig opleve en af USA`s største seværdigheder: Grand Canyon. Det er en kløft i det nordlige Arizona, som er ca. 1.600 meter dyb med meget stejle skrænter, 446 km lang og op til 26 km bred. Den ligger i Grand Canyon National Park, som var en af de første nationalparker i USA. En imponerende naturoplevelse, som var kulminationen på den lange køretur. Det sidste stykke vej var ikke velegnet til store køretøjer, så efter en tiltrængt

Ved vejs ende

Det ret så imponerende feriehus. Selv om en bil var medbragt, stod der også en Cadillac i garagen

vinduespolering viste "slæbevognen" sin berettigelse.

Efter endnu en overnatning i nærheden af Flagstaff nærmede vi os værtsparrets feriehus beliggende i Fountain Hills i nærheden af Arizonas hovedstad Phoenix.

Undervejs bemærkede vi - ligesom de foregående dage - adskillige indianerreservater, hvor 25% af landets oprindelige indbyggere bor. Arizona har et relativt stort antal af de "rigtige amerikanere".

Det lune efterårsvejr og omgivelserne blev nydt i et feriehus som var så stort og af en standard, som de færreste danskere forestiller sig. Det var bare luksus!

En kontrast til den dejlige oplevelse blandt Arizonas kaktusser og palmer var hjemrejsen. Den var så problematisk, at jeg skrev et læserbrev til aviserne og SAS. Luftfartsselskabet beklagede, og kompenserede med at sende os "dette års julegave".

Hermed et lettere korrigeret uddrag:

En hjemrejses genvordigheder

En hjemrejse fra Phoenix, Arizona via Washington DC til København/Aalborg var beregnet til 14 timer – den varede 40, så vi fik noget for pengene.

Afgangen fra Phoenix kl. 8.20 a.m. med United Airlines blev forsinket en halv time på grund af tekniske problemer. Det er ret almindelig indenfor luftfarten, så det spekulerede vi ikke nævneværdigt over. Jeg var dog bekendt med, at netop dette selskab - ligesom en del andre indenfor det luftbårne - var i betalingsstandsning, så jeg tænkte ganske overfladisk: "De har vel penge til brændstoffet"? Nå, spøg til side! Vi fik en komfortabel rejse og indhentede forsinkelsen.

"Erik Viking" fra SAS skulle afgå fra Washington DC kl. 5.30 p.m. Vi rullede rettidigt ud til take-off, men efter en betydelig ventetid fik vi besked om, at der var tekniske problemer, så vi returnerede til gaten. Denne procedure gentog sig yderligere tre gange. Kl. 9.30 p.m. - da havde vi opholdt os i maskinen i 4 timer - fik vi besked om, at vi skulle ind i afgangshallen, så vi kunne få et tiltrængt måltid. Herligt!

Knap en time senere sad vi atter i vognen på vej til "Erik Viking" og troede, at nu kunne hjemrejsen endelig starte, men inden vi nåede frem til flyet, lød det lakonisk i højttaleren: "Stadigvæk tekniske problemer, ingen afgang før i morgen, hotelovernatning, bagagen udleveres"!

Samtlige 261 passagerer var med den besværlige bagage omkring midnat blevet installeret på diverse hoteller. En af de mange svenskere

udtrykte resignerende, at alt var kaos. Jeg gav ham ret og tilføjede, at man i Danmark også kunne kalde en gratis overnatning på et absolut prima hotel med forplejning for en sidegevinst. Den lidt mere positive synsvinkel kendte man ikke hinsidan. Hotellets reception orienterede os næste morgen om "dagens program". Vi ville blive "leveret" ved gate B39 senest 11.30 a.m. og hjemturen ville starte kl. 4.00 p.m.

Vi havde så en absolut l a n g fredag eftermiddag. Mine tanker gik noget i retning af, at jeg ikke i overskuelig fremtid ville belaste luftfartens overkapacitet, det var livet i min alder simpelt hen for kort til. Vi og bagagen skulle atter igennem kontrolskærsilden – 4½ time step by step.

Da vi blev kørt ud til flyet, bemærkede sidemanden – også en svensker – at vi sikkert skulle med den samme maskine, som dagen i forvejen "var syg". Det lød ikke godt. Jeg opdagede, at der nu var to SAS maskiner og bemærkede, at man rent psykologisk burde transportere os i den sidst ankomne. Så kunne man bruge "Erik Viking" til de nye kunder, som skulle med "dagens maskine" halvanden time efter os. De vidste jo ikke så meget om "Erik den Rødes" sundhedstilstand.

Sådan blev det, men det var jo fra min side en ganske egoistisk betragtning. Begge maskiner kom vel til København. Efter en fin tur med særdeles god betjening og service landede vi kl. 7.00.

Herligt. Nu skulle vi "kun" til Aalborg. Til de fleste flyvninger på denne rute anvender SAS propelmaskiner. Den vi kom ind i, bar ikke præg af at være rengøringspersonalets yndlingsoffer. Min kone bemærkede, at slidbanen på venstre landingshjul var ikke eksisterende, ja, man kunne faktisk se det "hvide lærred". Jeg ræsonnerede, at det kunne sikkert klare en enkelt start og landing mere, for så var det kun den i Aalborg parkerede bils dæk, vi skulle interessere os for.

I luften kom vi, men halvvejs meddelte kaptajnen, at vi på grund af "tekniske problemer" måtte vende skuden og lande i København. Da blev vi nervøse, indrømmet! De tekniske problemer er lettere at forholde sig til, når man er på jorden og ikke i luften. Vi kom ned på jorden igen – det sker jo altid på den ene eller den anden måde, men ikke altid i levende tilstand.

Indenrigsgården var bestemt kun weekend bemandet. Det kneb enormt med ekspertise og information. Mine hænder var blevet svedige af den "spændende" flyvetur. En tiltrængt afvaskning blev dog ikke til noget, for på toilettet var sæbeautomaten mærket med: Ude af drift. Jeg sagde til en ung mand fra Aalborg, som netop var kommet levende hjem med den skrantende "Erik den Røde": "Mon der egentlig denne lørdag er noget hos SAS/Københavns Lufthavne, der er i drift, jeg tvivler"! Han gav mig ret!

Efter en times tid kom vi endelig om bord i en anden og mere ren maskine, men da vi kørte ud til start fik vi meldingen: Desværre tekniske problemer (jeg tænkte på sæbeautomaten). Vi returnerede til Indenrigsgården og fik besked om at blive i maskinen. En tekniker blev hidkaldt og tænk - problemet blev løst i løbet af et kvarters tid, formidabelt! Vi landede i Aalborg kl. 12.00, 26 timer forsinket, men vi levede. Tak skæbne! Det kan tilføjes, at bilen efter tre ugers dvale startede første gang.

Ruten gennem 7 stater

Ginnerup bopladsen, kendt og genkendt

Af Mette R. Hansen, Museet for Thy og Vester Hanherred

Når man kommer fra Draget og kører nordpå ad Oddesundvej, forbi Ydby og videre mod Hurup, passerer man i al ubemærkethed en af Danmarks mest kendte arkæologiske lokaliteter. En lokalitet, der for alvor har bragt Sydthy i centrum af en føljeton, der har været afgørende for dansk arkæologisk forskning og vores viden om bebyggelse i den ældre jernalder.

Hans Kjær fra Nationalmuseet startede denne føljeton i 1922 med de første udgravninger i Ginnerup øst for Hurup den nuværende Oddesundvej. På en aflang forhøjning næsten parallelt med Morsøvej kunne ses talrige skår efter itupløjede lerkar på markoverfladen. Tydelige spor efter en større bebyggelse. Det, Hans Kjær dengang så på markoverfladen, var sporene efter det, der skulle vise sig at være et revolutionerende fund. På Ginnerupbopladsen fandt han huse så velbevarede, at gulvlag og delvise partier af væggene er bevaret sammen med helt unikke fund af husgeråd og indretning. Husene dateres ud fra fundsammensætningen til den ældre jernalder, århundrederne omkring Kristi fødsel.

Esse fra Refsbøl

Afgravning af jorden ved Refsbøl

De helt enestående fundomstændigheder skyldes for flere af husene, at de nedbrændte allerede i jernalderen. Beboerne har forladt husene i hast og har derfor efterladt sig spor, der for eftertiden giver indblik i en jernalderbondes hverdag, eksempelvis hvordan husene blev bygget og hvilke materialer, der er anvendt. Udgravningen af Ginnerupbopladsen fortsatte helt op i 30'erne efter Hans Kjærs død og afsluttedes af Gudmund Hatt i 1935. Nationalmuseet og Museet for Thy og Vester Hanherred påviste de følgende årtier, at Ginnerup bopladsen ikke er den eneste af sin slags. Museerne fortsatte fra 60'erne og frem udgravningerne af andre lignende pladser i Thy, herunder Vestervig, Heltborg, Hurup og Tåbel. Fælles for de nævnte bopladser er iagttagelsen af tykke jordlag, også benævnt kulturlag.

Kulturlag skal forstås som kulturpræget jord, der er påvirket af mennesker i forhistorien. Kulturlag opstår især på bopladser, hvor der gennem mange år sker en kontinuerlig opbygning af hus- og køkkenaffald, dyr og menne-

skers efterladenskaber. Den markante opbygning af kulturlag sker ikke på én generation, men er tegn på en markant bofasthed i denne del af jernalderen. Man har bibeholdt sit bosted i op til 300-400 år, hvor enkelte gårde har ligget på samme sted. Gennemsnitsalderen for et jernalderhus var omtrent 40 år. Når huset ikke længere kunne stå, jævnede man huset, og oven på denne bunke affald byggede man så sit nye hus. I selve dannelsen af byhøje i Thy har det været afgørende, at man på dette tidspunkt anvendte tørv til vægkonstruktioner. Generationer af slægtsgårde placeret oven på forfædrenes gårde skaber de forhøjninger i landskabet, der er så markante for denne type bosættelser fra den ældre jernalder.

I det sydlige Thy ligger byhøjene fra den ældre jernalder tæt. Her i det kuperede landskab ses adskillige byhøje placeret side om side. En stor del af byhøjene har ligget her samtidigt, og afstanden mellem dem varierer fra ca. 1 – 2 km. Ginnerupbyhøjen blev i 1935 af Gudmund Hatt erklæret for en landsby, der i ældre jernalder dækkede et par tønder land. Det er dog uvist, hvor mange huse der med sikkerhed har ligget på pladsen præcist samtidigt, men selve arealet har en ubrudt bebyggelseshorisont på ca. 400 år. Den tidligste fase dateres til den seneste del af førromersk jernalder omkring Kristi fødsel.

Ingen byhøje i Thy er til dato totaludgravet. Det skyldes i høj grad, at udgravninger af denne form for kultur er meget omkostningsfulde og tidskrævende, da 400 års bosættelseslag ofte skal afklares ved dokumentation i både horisontale og vertikale observationer. Hvis man forestiller sig en lagkage med to lag creme og et lag af jordbærsyltetøj, så kan man ved at skære et stykke af lagkagen dokumentere, at kagen består af 3 lag, men samtidig skal man sikre sig, at man i lagene dokumenterer placeringen af alle jordbærrene på lagkagebunden. Nu vil mange nok tænke, at man umuligt kan registrere begge dele, men det er faktisk muligt, omend tidskrævende og omkostningsfuldt.

Fund af myremalm fra Refsbøl

Modsætningen til byhøje er udgravninger af landsbyer uden de her omtalte kulturaflejringer. Ofte vil der være tale om bysamfund, der har flyttet deres gårde ved en skiftende anvendelse af landbrugsarealer og græsningsland, det man ofte kalder et trevangsbrug. Udgravningen af denne type bopladser foregår i undergrunden, hvor det øverste lag af muld skrabes væk med maskine, og herefter kan sporene efter husene ses som mørkere aftegninger i det gullige undergrundsler. Her vil det være hullerne efter husenes tagbærende stolper eller andre nedgravede anlæg, der kan dokumenteres. I denne slags udgravninger er det andre metoder, der tages i brug for at se den tidsmæssige udvikling på pladsen. Husgulve er oftest væk efter mange års pløjning, og derfor registreres husene primært ud fra de tilbageværende stolper fra tagkonstruktioner, stolper fra en indgang, en nedgravet staldende eller hvis man er heldig, resterne af husets ildsted.

Fladeudgravninger vil ofte nærme sig en totaludgravning af pladsen, hvis størrelsen på undersøgelsesarealet tillader det. Undersøgelsesarealet fastsættes ofte ikke på baggrund af de arkæologiske levn, men i højere grad af destruktionens omfang ved byggeri. Der udgraves derfor ofte inden for begrænsede arealer svarende til en stald, et parcelhus eller andre typer af byggeri, der tilfældigt rammer dele af forhistoriske efterladenskaber i undergrunden. Det giver ofte ny viden om huskonstruktioner eller tilstedeværelsen af mennesker i forhistorisk tid, men ikke en videre forståelse af bebyggelsesstruktur i større skala. De store bopladsundersøgelser fra ældre jernalder er altså en mangelvare i Thy, da der ofte er tale om byhøje, hvor udgravningen er for dyr, eller begrænsede flader, hvor samlede

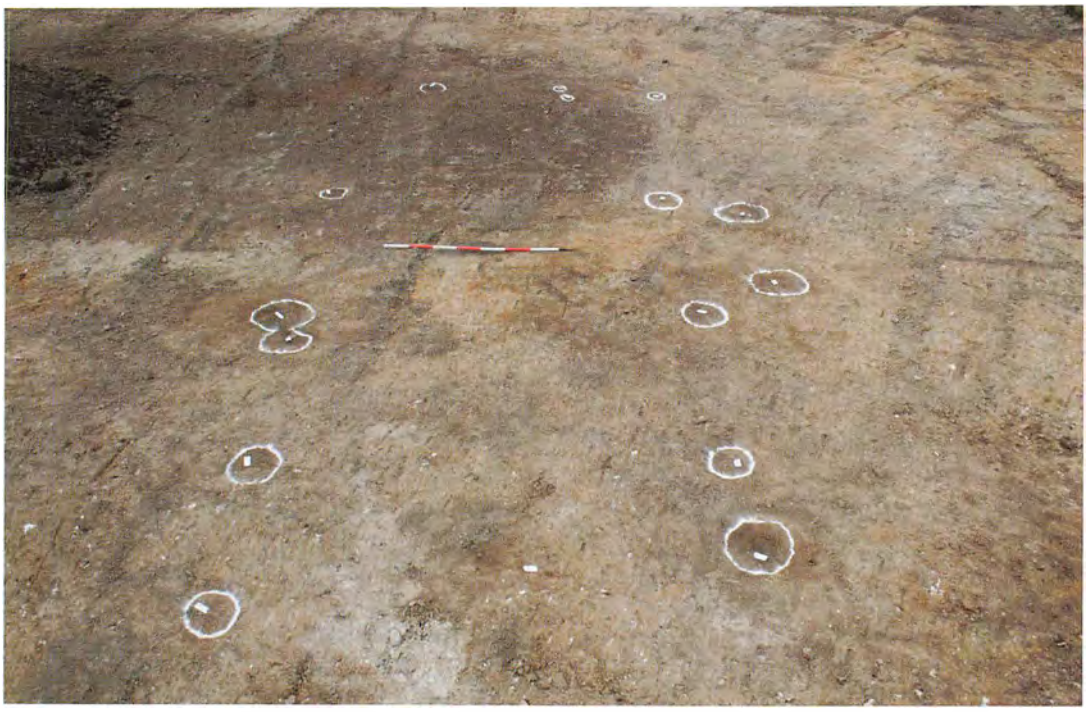

Grundplan af treskibet langhus fra Refsbøl, alle stolpehuller er markeret med mel

bebyggelser ofte kun undersøges inden for begrænsede arealer.

Det bringer os videre i den arkæologiske føljeton om Ginnerup, da der i 2001 pludselig igen var brug for arkæologerne, efter at Ginnerup havde ligget 66 år i dvale.

Bopladsen Refsbøl 1

I 2001 skulle kommunen udstykke et større areal umiddelbart vest for Ginnerupbyhøjen på den anden side af Oddesundvejen. Her fremkom der ved forundersøgelserne tre forskellige arealer med rester af bosættelse fra den ældre jernalder. De østligste fund af huse tolkes som en del af Ginnerupbopladsen, men vest herfor fremkom noget nyt. Her blev der i de indledende undersøgelser fundet spor efter flere tættere liggende huse, og muligheden forelå, at der her var tale om en større, samlet bebyggelse adskilt fra byhøjen med kun få hundrede meter. Udgravningen af pladsen skulle dog ligge i bero indtil 2009, hvor kommunen igangsatte den endelige byggemodning af arealet.

Den 12. oktober 2009 blev den første skovlfuld jord flyttet på Refsbøl. Udgravningen af store arealer i undergrundsfladen foregår ikke i én omgang, men i flere etaper. En totalrydning af jorden i én omgang ville være en voldsom mængde af jord, der skulle flyttes flere gange og yderligere ville anlæggene i undergrunden opløses i regn, vind og udtørring, inden alt var registreret. Udgravningsteknisk foregår det ved, at man afdækker et mindre areal, registrerer og undersøger anlæggene fundet her, og til sidst dækkes arealet med jord fra en ny afgravning.

Som noget nyt anvendte museet til denne udgravning en GPS til at registrere alle stolpehuller og anlæg fundet i undergrundsfladen efter maskinens afgravning af muldlaget. En GPS kan digitalt lagre geografiske informationer, der efterfølgende kan overføres til computeren. Man har derfor mulighed for at arbejde med de arkæologiske planer direkte i computeren, og især med større fladegravninger er den digitale arbejdsmetode fordelagtig. Ingen lange målebånd og unøjagtigheder i registreringsfladen andet end de 2-4 cm, der er den optimale nøjagtighed for GPS'en. Yderligere har GPS'en

den fordel, at man ved flersæsoners gravninger kan genfinde ældre udgravningsgrænser ved hjælp af de tidligere digitale opmålinger.

De indledende afgravninger af pløjelag blev foretaget i de områder, hvor vi fra prøvegravningen vidste, der lå huse. Her fremkom tydelige nedgravninger af de tagbærende stolper i husene, men det stod hurtigt klart, at der var flere huse på pladsen end først antaget. Da udgravningen var igangsat i oktober måned var vejrforhold derfor afgørende i beslutningen om, at fortsætte en anden udgravningsetape den efterfølgende sommer i 2010.

Huse på rad og række

En del af det arkæologiske arbejde består i løbende at tolke planer og vurdere, hvilke udgravningsstrategier der skal anvendes på pladsen. Derfor har man gennem udgravningsforløbet været over plantegninger mange gange, men alligevel er dagen, hvor alle data kan samles helt speciel. Her får man det endelige overblik over mange måneders arbejde, i dette tilfælde 22 udgravningsfelter på i alt 14.000 m^2 og 1727 registrerede anlæg.

På Refsbøl afslørede den endelige oversigtsplan et meget interessant billede. Husene var tydeligt placeret i rækker. Placeringen af husene er markant men ikke ukendt i det arkæologiske materiale. I dette tilfælde kunne placeringen af husene tyde på, at der er tale om en samlet bebyggelse. På billedet er en plan fra Refsbøl 1, hvor den klare rækkestruktur på pladsen ses tydeligt. Husenes placering synes for størstedelens vedkommende at respektere hinanden og anses derfor som samtidige. En samlet bebyggelse som denne kan opfattes som en landsby, men begrebet landsby kan være misvisende, da vi ikke arkæologisk kan påvise en mental sammenhængskraft. Har menneskerne i Refsbøl opfattet sig selv som en del af et fællesskab, vi i dag ville forstå som en landsby? Flere rækker af mindre stolper kunne ses mellem husene, og har måske været en del af en intern opdeling af bebyggelsen. Fra enkelte lokaliteter fra den ældre jernalder ses bopladsen omkranset af et markant hegnsforløb, men et lignende hegn eller anden form for samling af pladsen kunne

Jens Jørgen Olesen som jernudvinder

Nedsat lerkar i stolpehul fra langhus på Refsbøl 1

ikke ses på Refsbøl. Det er dog ikke ensbetydende med, at der ikke har været et hegn, og undersøgelse af husene fra Refsbøl afslører en anden mulighed.

Refsbøls boliger

Husene fra Refsbøl består alle af to rækker tagbærende stolper, placeret parvist gennem husets længdeakse. På billedet side 24 ses en tegnet plan over hus nr. 14 med fem stolpepar. Huset ligger øst-vest vendt med to sæt tagbærende stolper i den vestlige ende og tre sæt i den østlige. De to stolper placeret umiddelbart syd for husets tagbærende stolper repræsenterer en indgang. Huset er ca. 12 meter langt og ca. 4 meter bredt. Den opmærksomme læser vil observere, at husets tagbærende stolper i den østlige ende er placeret tættere end i vestenden. Denne forskel observeres fra mange huse i forhistorien, og tolkes ofte som en indikation på, at der i denne ende har været en stald. Fra andre huse på Refsbøl af lignende udseende, er der fundet rester af grebningen i denne ende af huset i form af en aflang, øst-vest vendt nedgravning. Den vestlige ende har været beboelsesenden. I mange af husene på Refsbøl blev der fundet rester af ildsteder i denne ende. Husenes grundplan er ikke særegen for Refsbøl eller Sydthy og kendes på samme måde fra det meste af landet. Det lokale særpræg for husene her er vægkonstruktionerne. Ofte vil huse i andre egne af landet have vægkonstruktioner af nedsatte stolper eller grøfter. Som man kan se på tegningen af hus 14, er der ingen spor efter stolper i væggene, dette er et træk, der gør sig gældende for alle husene på Refsbøl. De manglende vægstolper kan i visse tilfælde skyldes en dårlig bevaringsgrad, hvor de mindre dybe nedgravninger til vægstolperne er pløjet væk. Det er dog ikke tilfældet her.

Under udgravningen af Refsbøl stødte vi på et meget velbevaret hus, hvor gulv og vægge stadig kunne anes. Under udgravningen kunne det konstateres, at husets vægge var konstrueret af tørv. Tørvevægge er almindeligt forekommende i huse fra den vestlige del af Danmark, hvor træressourcer har været mere mangelfulde. Husenes opbygning med tørvevægge kan være forklaringen på de manglende hegnsforløb på pladsen. Muligvis har bebyggelsen været omkranset af et tørvedige, det kan dog ikke påvises arkæologisk.

I alt er der fundet 27 huse på Refsbøl. Husene på pladsen kan inddeles i huse med 3, 4 eller 5 – 7 sæt tagbærende stolper, hvor antallet af huse falder proportionalt med antallet af tagbærende stolpesæt. Dog med en stor midterkategori for huse med 4 – 5 sæt tagbærende stolper. Gennemsnitshuset fra Refsbøl er ca. 10, (3 meter langt og ca. 4,5 meter bredt). Det er bygget med tørvevægge og har ingen vægstolper.

Det mindste hus fra pladsen er på knap 5 meter – indvendig længde, men har alligevel en formodet staldende mod øst. Et lignende billede kender vi fra andre pladser i Thy, hvor meget små huse indeholder både stald og beboelse. Muligvis har vi en samlet bebyggelse, hvor selv små huse har fungeret som selvstændige enheder.

Oversigtsbillede af esse fra Refsbøl I

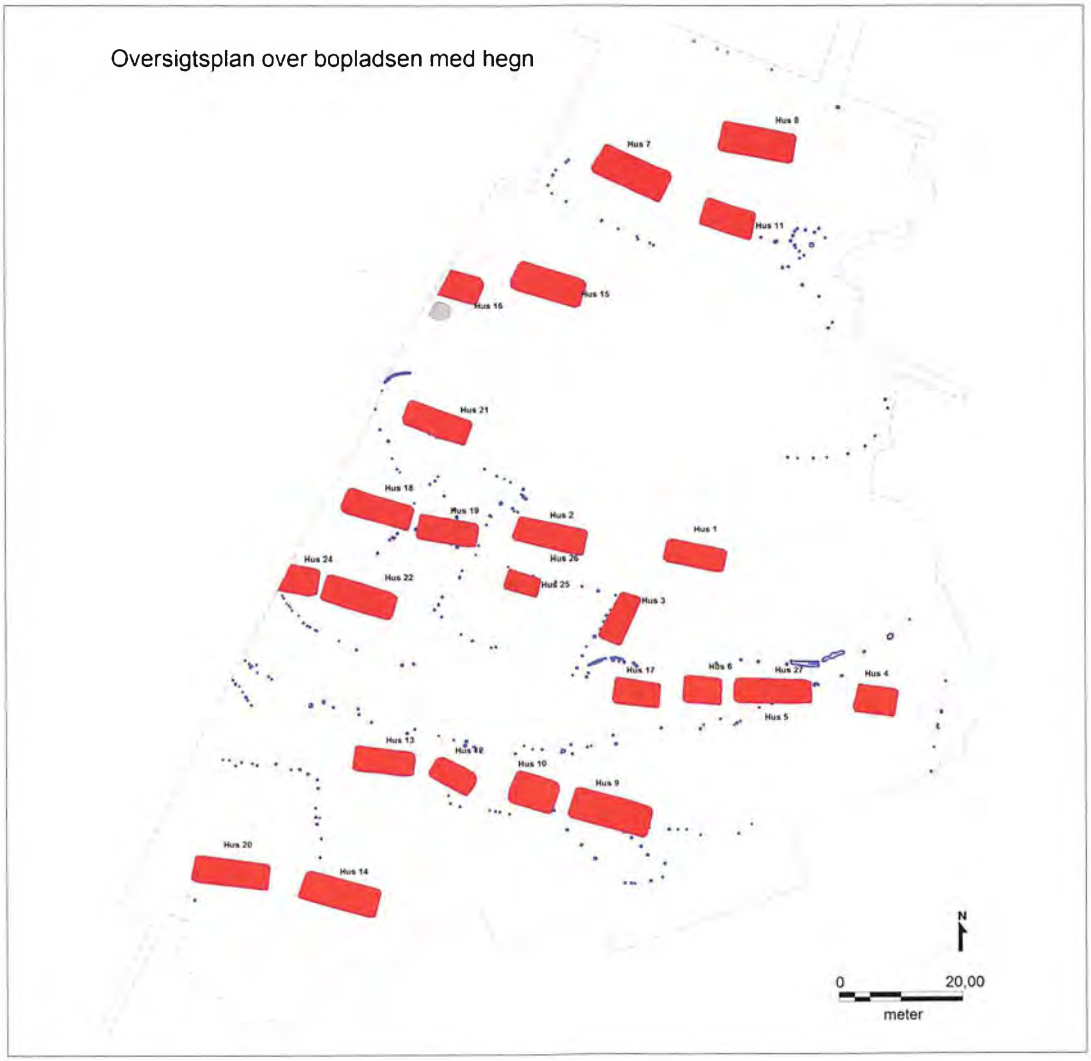

Oversigtsplan for Refsbøl I

Indbyggerne på Refsbøl 1

Bopladsen Refsbøl 1 er ikke totaludgravet, og mod vest ligger det sidste af bopladsen stadig under pløjelaget. Det kan derfor ikke med sikkerhed konstateres hvor mange mennesker, der har boet på Refsbøl 1. Yderligere er det usikkert, om de mindre huse har fungeret som bolig for en hel familie eller hvor mange, der har boet i de større huse. Mere interessant er det at se på de efterladenskaber, der er for overtro på pladsen. I flere af husene fra Refsbøl blev der fundet lerkar nedgravet i stolpehuller eller mindre gruber i husene. Husofre er velkendte fra den ældre jernalder, og typen af ofringer kan variere fra nedsatte lerkar til dyr eller mønter placeret under husgulve, indgange eller ildsteder. På Refsbøl 1 var mængden af ofringer ikke større end på andre pladser fra samme periode, men da der ikke er fundet nogen tegn på begravelser, er det interessant at finde små tegn på jernalderbondens tro eller overtro.

Smeden fra Refsbøl

En indikation på, at der er tale om en boplads med et landsbylignende fællesskab, er tilstedeværelsen af specialiserede håndværk, eksempel-

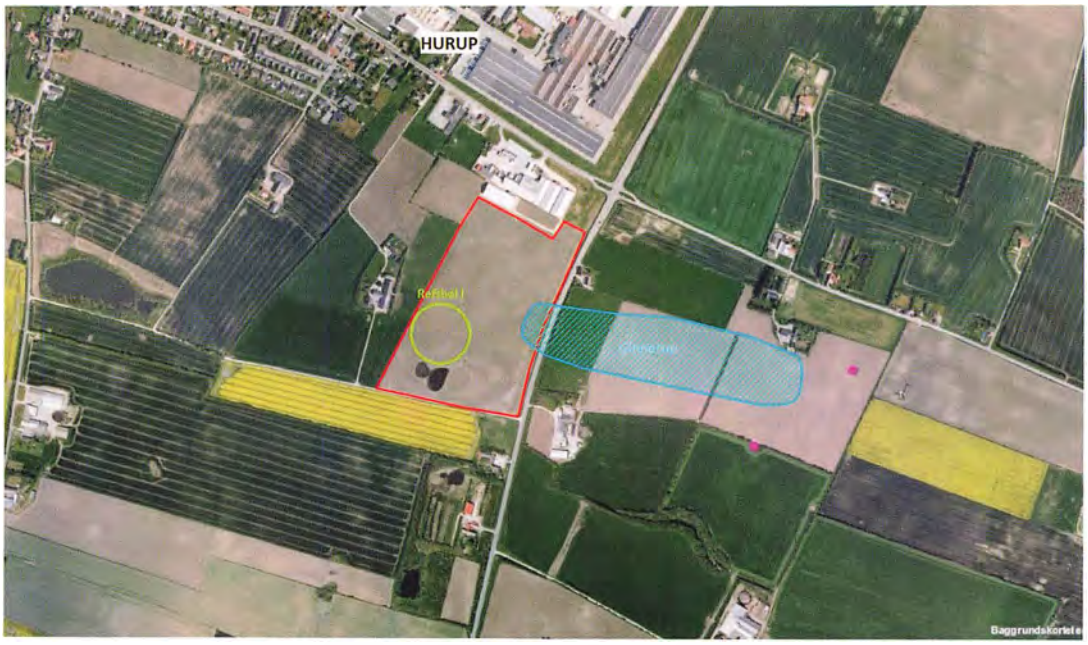

Placeringen af Ginnerup byhøjen og Refsbøl I

vis forarbejdningen af jern. Jern har i den ældre jernalder været et eftertragtet materiale, men ikke alle har formået at forarbejde eller fremstille jernet. Under udgravningen af Refsbøl fremkom et interessant fund bestående af en kompakt lerpakning med kraftigt rødbrændt materiale i en rund fordybning med aske i midten af anlægget. I selve lerpakningen lå større klumper af myremalm. Vi havde på museet aldrig set et lignende anlæg, og derfor var det under stor bevågenhed, at anlægget blev udgravet og registreret.

I ældre jernalder er produktionen af jern foregået i lerovne, hvor kul og myremalm smeltes ved høj varme for at omdanne den jernholdige myremalm til jern, der kan forarbejdes til redskaber. Fra det årlige jernaldermarked på Heltborg har Jens Jørgen Olesen i flere år vist processen og muligheden for, at der i Thy også var blevet produceret jern, vakte stor interesse. Det er ikke tidligere blevet påvist, at der i Thy har været belæg for jernudvinding. Jernproduktion har et restprodukt i form af store mængder slagger. Da denne del manglede i anlægget fra Refsbøl, blev det hurtigt slået fast, at der ikke var tale om en udvindingsproces, men en esse til forarbejdning af jern. Ved videnskabelige undersøgelser af de fastbrændte sorte skorper fra esseskålen samt det rødbrændte aske kunne tilstedeværelsen af hammerskæl konstateres. De analyserede hammerskæl synes alle at være opstået ved svejsning af jern eller jern og stål. Koncentrationerne er dog ikke høje nok til, at man kan tilskrive anlægget en direkte funktion i forbindelse med jernsmedningen. Snarere er der tale om materiale kommende fra en smedevirksomhed, som er foregået inden for et område i nærheden af anlægget.

Potteskår med tydelige træk fra den sene del af førromersk jernalder

Rensnings- og svejsningsskællene peger ret entydigt på, at der er foregået en jernforarbejdning på området. Den kemiske sammensætning af skællene, som stammer fra rensning af luppejern antyder, at det forarbejdede jern kan være udvundet inden for det danske område, og de svarer i sammensætning nogenlunde til de mere manganfattige af de analyserede malme fra Sydthy. Usikkerheden er dog stor ved analyse af hammerskæl, som kan være forurenet med materiale fra aske eller ler i essen, så det kan ikke med sikkerhed siges, om der er tale om tegn på en lokal jernproduktion.

Selvom der ikke direkte var blevet fundet arklæologiske beviser for en egentlig jernudvinding på Refsbøl forsøgte vi, i samarbejde med Jens Jørgen Olesen, at udrede om myremalmen fra Refsbøl 1 kunne anvendes til at lave jern. En del af myremalmen fundet på Refsbøl 1 blev indsamlet til et udvindingsforsøg, hvor det i sommeren 2010 lykkedes at fremstille en stor klump jern af særdeles god kvalitet.

Vævning og pigmentering

De manglende konkrete beviser på fremstilling af jern på Refsbøl 1 kunne tyde på, at der måske har været andre anvendelsesmuligheder for malmen med højt indhold af jernoxid. En mulighed er, at malmen har skullet bruges som pigment. Her vil indholdet af jernoxid også have stor betydning for farven, og det vil desuden være af betydning, at malmen indeholder så lidt sand som muligt, da det vil gøre det vanskeligt at knuse den til fint pulver. En anden faktor, som har betydning for malmens farve, er indholdet af manganoxid (MnO). Et indhold på mere end et par procent vil gøre malmen tydeligt mørkere, og allerede ved 5-10 % kan den være næsten helt sort eller i det mindste domineret af sorte strøg. Manganoxid i koncentrationer på mellem 3 og 15 % findes i en stor del af de analyserede malme fra Refsbøl 1.

Det er muligt, at man har anvendt en del af myremalmen til farvning eller pigmentering for enten rød eller sort. Fra Ginnerupbyhøjen kun få hundrede meter mod øst er der fundet rester af veit-frø, der ligeledes sættes i forbindelse med indfarvning af blå nuancer.

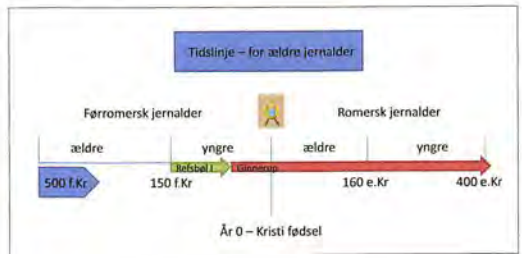

Tidslinje for ældre jernalder

Vi har altså ved Refsbøl 1 muligheden for, at der har været anvendt myremalm til indfarvning og muligvis veit, der tilsammen danner en farvekombination vi kender fra nyere analyser af Huldremosekvindens dragt i rød og blå.

Dateringen af Refsbøl 1

Refsbøl 1 er en boplads fra den ældre jernalder, med tidstypiske kendetegn i huskonstruktioner samt fund på pladsen af både jernforarbejdning og husofre. Ginnerupbyhøjen kun ca. 200 meter øst for Refsbøl 1 er ligeledes fra den ældre jernalder, og derfor er det afgørende, om de to bopladser har ligget her side om side, eller om Refsbøl 1 kan opfattes som en forløber for Ginnerupbopladsen med en langt længere levetid. De ældste faser af Ginnerupbyhøjen kan dateres til den sene del af det, vi kalder førromersk jernalder, tiden omkring Kristi fødsel. Flere metoder kan anvendes til datering af et arkæologisk fund. Keramik kan være en usikker dateringsmetode, men lige fra den ældre jernalder er kronologien for keramik så detaljeret, at der her er belæg for en datering baseret på fundmaterialet. Fra Refsbøl 1 er der fundet store mængder keramik, hvoraf en del keramik med sikkerhed kan dateres til førromersk jernalder per. IIIa, altså lidt tidligere end den ældste kendte fase på Ginnerupbyhøjen. Bopladsen ved Refsbøl har kun haft en kort levetid, hvorefter man er flyttet videre til et andet sted. Det interessante er, at dateringen af Refsbøl 1 går forud for Ginnerupbyhøjen, og måske skal bopladsen ses som det sidste skridt på vejen til en mere fastboende jernalderbonde i Sydthy.

En tak til Jens Jørgen Olesen for interesse og deltagelse i undersøgelserne.

Forfædrenes minder

Tilsyn med fredede fortidsminder

Af Charlotte Boje H. Andersen, Museet for Thy og Vester Hanherred

Fra og med januar 2008 har Museet for Thy og Vester Hanherred i samarbejde med Kulturstyrelsen udført tilsyn med fredede fortidsminder. Som led i strukturreformen blev ansvaret for de fredede fortidsminder, som tidligere bl.a. havde ligget hos amterne, placeret hos Kulturstyrelsen, der er landets centrale myndighed, hvad angår kulturarven.

Styrelsen valgte at lægge de praktiske dele af tilsynet med de fredede fortidsminder ud til ti af landets arkæologiske museer. Hvert museum fik et tilsynsdistrikt, som rækker ud over deres øvrige arkæologiske ansvarsområde, og der blev skrevet en kontrakt for fem år.

Museet for Thy og Vester Hanherred fik til opgave at føre tilsyn i Thisted, Morsø og Skive kommuner. I de tre kommuner er der i alt knapt 2300 fortidsminder, der skulle tilses i løbet af en femårs periode. Denne artikels forfatter fik ansvar for at løse opgaven.

I praksis står tilsynsmuseerne for feltarbejde og indrapportering, mens sagsbehandling og myndighedsansvar ligger hos Kulturstyrelsen. Denne arbejdsdeling fungerer godt. De lokale museer kender områderne og har også i andre sammenhænge kontakt med lodsejerne. Ansvaret for den centrale registrering af fortidsmindernes tilstand og en ensartet håndtering af evt. overtrædelser, der jo indebærer en del jura, ligger naturligt hos styrelsen.

For den tilsynsførende har opgaven budt på mange fine naturoplevelser. Fra toppen af gravhøjene får man ofte et fantastisk udsyn over landskabet. Billedet er fra Galgebakke i Hassing, hvortil der er offentlig adgang

Ofte mindes man om strofen "Gravhøje kroner det grønne land...." fra Johannes V. Jensens sang "Hvor smiler fager". Bronzealderens højbyggere forstod at placere højene, så de blev set

Med udgangen af 2012 er den første femårsperiode gået, og der er ført tilsyn med alle landets fredede fortidsminder. Herved har man fået et landsdækkende overblik over fortidsmindernes tilstand og indrapportering af overtrædelser af den lovgivning, der vedrører de fredede fortidsminder. Dertil kommer opdaterede fotos af alle fortidsminder og en digital indmåling, der vil indgå i de kort, som f.eks. kommunernes sagsbehandlere bruger som grundlag i arbejdet med byggesager og lignende. Endelig er det registreret, om der på det enkelte fortidsminde er behov for pleje – fældning af træer eller anden bevoksning.

Love om beskyttelse af fredede fortidsminder

Lovstof kan være tungt, men reglerne omkring de fredede fortidsminder er forholdsvis klare. Formålet er at bevare fortidsminderne og sikre, at de fortsat er synlige i det kulturlandskab, som de har været en del af i årtusinder.

Museumsloven beskytter selve fortidsminderne mod ændringer og indgreb. Dette betyder, at man naturligvis ikke må grave i fortidsminderne eller på anden måde beskadige dem, og man må ikke deponere sten eller affald – eller sætte bænke eller flagstænger og lignende på sin gravhøj. Husdyrgræsning er tilladt, forudsat at de ikke går gennem grønsværen. Dertil kommer loven om, at der på fortidsminder og inden for en afstand af 2 m fra dem ikke må foretages jordbehandling, gødes eller plantes. Der må ikke anvendes metaldetektor. Afbrænding er heller ikke tilladt, men man må gerne fælde træer og buske, hvis man lader rødderne stå.

Ifølge Naturbeskyttelseslovens § 18 er der en 100 m zone omkring hvert fredede fortidsminde, hvor man ikke må foretage ændring i tilstanden af arealet. Det betyder, at der ikke må beplantes, opføres bygninger eller lignende. Kommunen forvalter denne lov og kan give dispensation fra den. Forbuddet gælder ikke for almindelig landbrugsmæssig drift, sædvan-

At mange høje har fredningssten, hænger sammen med tidspunktet for fredningen. Efter 1937 blev alle synlige fortidsminder automatisk fredet, og derefter blev der ikke opstillet flere sten

lig hegning, gentilplantning af skovarealer, der ligger uden for 2 m zonen, og beplantning i eksisterende haver.

I tilfælde, hvor der registreres overtrædelser, vil lodsejeren få påbud om at bringe forholdene i orden, f.eks. næste gang der pløjes. Er der deponeret noget på højen, skal det fjernes og kontrolleres ved et genbesøg; er der skader, skal de retableres efter anvisninger fra Kulturstyrelsen.

Fortidsminderne er desuden omfattet af reglerne om Krydsoverensstemmelse. Det vil sige, at modtager en landbruger landbrugsstøtte, skal han overholde en række krav til miljø, sundhed, dyrevelfærd og god landbrugsmæssig stand. Er der overtrædelser af f.eks. 2 m zonen, kan det medføre træk i hektarstøtte.

Gravhøje og voldsteder

De fredede fortidsminder er først og fremmest gravhøje, der næsten overalt sætter deres præg på landskabet og giver det en historisk dybde. De fleste gravhøje er anlagt i bondestenalder og ældre bronzealder (perioden 2800 til 1100 f. Kr.). Højene blev bygget over en stensat grav ved hjælp af omhyggeligt stablede græstørv. Ofte fortsatte man med at begrave afdøde i den samme høj i de følgende århundreder. På den måde blev højene stadigt større, og en høj rummer typisk flere begravelser og urner. Urnerne kan være sat ned helt tæt på højens fod, og bl.a.

Gennem de fem år, der er gået siden tilsynet blev sat i gang, er der ved mange gravhøje kommet styr på de lovpligtige 2 meter dyrkningsfrie zoner. Zonen har til formål at beskytte selve højen og eventuelle arkæologiske spor ved højfoden

Kreaturer, heste og får kan være ganske hårde ved en gravhøj. Får de først slidt hul på grønsværen, er fortidsmindet udsat for erosion. Det er tilladt at lade husdyrene afgræsse fortidsminderne, men man har pligt til at tage dyrene af og sætte hegn om, inden det går galt

derfor er det vigtigt, at der ikke pløjes for tæt på højen. Rundt om højene er der i heldige tilfælde bevaret spor efter kulthuse, der blev brugt ved datidens begravelsesritualer. Nogle af gravhøjene er gennem tiden blevet røvet eller udgravet, men i langt de fleste tilfælde er begravelserne og urnerne intakte.

En anden type fredet fortidsminde er de middelalderlige voldsteder. Et voldsted er typisk en græsklædt banke, evt. med spor af volde og grave. Her har i løbet af middelalderen (1050-1536 e.Kr.) ligget et befæstningsanlæg med tårn og andre bygninger. Disse borge var dels et vigtigt led i de politiske magtkampe i middelalderen, dels et udtryk for adelens og kongens magt og status i området. Sjørring Volde kan nævnes som et af landsdelens flotteste voldsteder, men rundt omkring i de tre kommuner ligger omkring 30 mere eller mindre undselige anlæg af denne type. Voldstederne er fredet efter samme paragraf som gravhøjene.

Mens voldstederne typisk ligger i vådområder, er gravhøjene ofte placeret på bakkedrag, og de ligger jævnt spredt i det dyrkede land. Dette betyder, at den omgivende jord er opdyrket, og ganske mange høje nåede at blive udjævnet og overpløjet, inden man fik fredet alle synlige fortidsminder.

Fredningen beskytter de tilbageværende høje, og med tilsynet vil man sikre sig, at fredningerne overholdes, så fortidsminderne også ligger der til vore efterkommere.

Erfaringer fra tilsynet

Det har for den tilsynsførende været interessant at besøge fortidsminderne. Turen rundt i landskabet er indimellem gået ad ukendte veje, og ikke sjældent har man set et velkendt område fra en helt anden vinkel. Fuglesang, gyllelugt og vidunderlige udsigter har været en naturlig følgesvend. Ligeså har kontakt med lodsejere og andre interesserede været et vigtigt element, hvor der har været mulighed for at drøfte fortidsmindets tilstand og ideer til eventuelle tiltag. Det moderne landbrugs struktur betyder dog også, at lodsejer kan bo endog meget langt væk fra sin jord, og mange dage har den tilsynsførende nok skånet stemmebåndet vel rigeligt.

Der er en helt klar tendens til, at flere høje nu har fået den lovpligtige 2 meter dyrkningsfrie zone. Hvor der tidligere kun var ½-1 m bræmme omkring næsten hver anden høj, er det i dag en langt højere andel, hvor forholdene er bragt i orden. Risikoen for at få et træk i hektarstøtten har formentlig spillet en ikke ubetydelig rolle, men også den opmærksomhed, der gennem medierne har været på de fredede fortidsminder, har haft betydning og bidraget til en væsentlig forbedring.

Mange lodsejere er stolte af deres gravhøj(e) og sætter en ære i, at reglerne er overholdt, at bevoksningen er i orden, og at højen tager sig pænt ud. Andre høje ligger mere skjult bag vildt buskads og får dermed ikke den opmærksomhed fra ejer og forbipasserende, som de kunne fortjene.

Når den første tilsynsperiode er slut ved årsskiftet, indgås en ny aftale omkring tilsyn med fortidsminderne. På grundlag af erfaringer og registreringer fra første periode laves en målrettet indsats mod de problemstillinger, der skal følges op på. Der vil således fortsat være fokus på fortidsmindernes tilstand.

Deponering af en dynge marksten er ikke tilladt – hverken på eller ved højen. Ejeren er ikke forpligtet til at fjerne træer og anden bevoksning, men det er tilladt at gøre det – og i mange tilfælde i høj grad en god ide. Dog må man ikke grave eller rykke rødderne op, blot fælde ved jordoverfladen. Afbrænding er ikke tilladt.

En dagbog kommer tilbage

Af Annemarie Rieger, Bergisch Gladbach, Tyskland

Jeg har i mange år været bosat i Tyskland. Murermester Jens Skødt Jensen og hans kone Marie var min morfar og mormor. Da Marie Skødt døde i 1974 og hendes hus i Nørregade 8, Hadsten blev ryddet og senere revet ned, fandt hendes pårørende en dagbog, skrevet af en ung mand ved navn Anders Christian Jensen. Dagbogen var kendt, men ingen vidste, hvor min mormor havde den fra.
I dagbogen lå et visitkort fra en familie i Hobro, hos hvem min mormor havde boet en tid i sine unge dage. Vi formodede, efter ordlyden på visitkortet, at bogen havde været en gave til min mormor.

I 1987 læste jeg dagbogen, og samme år kørte jeg med min familie i vores ferie til Jylland. A. C. Jensen startede med at skrive sin dagbog i Vestervig, der mødte vi en ældre herre, som havde en boghandel og en turist information *(Leo Pallesgaard). Red.* Han viste interesse for dagbogen, men inden vi kom nærmere i kontakt, skrev hans kone, at han pludselig var afgået ved døden.

Efter min mors død i 2005 overtog jeg dagbogen. Jeg begyndte at beskæftige mig intensivt med den. De tætskrevne og med lille skrift skrevne sider, var vanskelige at læse, derfor kopierede jeg siderne op i større format. Skrev så med min egen håndskrift siderne af, inden jeg til sidst skrev dem på computer. Det blev til 80 A4 sider, som vi fik indbundet som hæfter. Det var til tider svært at læse A. C. Jensens skrift. Dertil kom, at det danske sprog har ændret sig siden 1875. Af og til skrev A. C. Jensen med hemmelig skrift. Jeg løste den, han byttede bogstaverne om. Jeg fandt ud af en del af det skrevne. Senere gik han over til at bruge en mere udspekuleret hemmelig skrift, som det indtil nu har været umuligt at løse. Da dagbogen endte meget abrupt efter fire års intensiv skrivning, formodede vi, at enten var han pludselig afgået ved døden, eller han havde glemt, eller tabt dagbogen. Hvorfor denne pludselige ophøren forbliver en gåde.

Juni 2006 tog min mand og jeg på ferie i Danmark. Da vi var undervejs i Nordjylland, kørte vi til Vestervig og til Hurup, hvor vi besøgte Hurup Lokalhistorisk Arkiv for første gang. Vi viste arkivaren det udsnit af dagbogen, som jeg havde afskrevet. Pudsigt nok hang der et billede på væggen af Bahner, A. C. Jensens læremester fra Vestervig.

Der blev vist interesse og udvekslet adresser, men vi hørte alligevel ikke mere fra arkivet.

Juni 2008 gik turen atter til Nordjylland, denne gang havde vi lejet et sommerhus ved Agger. Vi kørte til Lokalhistorisk Arkiv i Thisted.

Jeg var kommet en del videre med dagbogen og havde kopier med. Lederen af arkivet var meget interesseret, her havde man en del om Bahnerfamilien arkiveret. Han fik kopier af alt, hvad jeg havde. På vejen hjem lagde vi vejen om Skjoldborg og fandt ved kirken to fredede gravsten over lærer Fredskild og hans kone. Fredskild havde været A. C. Jensens lærer. I løbet af ugen var vi på Hurup arkivet og lærte den nye arkivar at kende, en ung mand, Thomas Norskov Kristensen, som viste stor interesse for vores arbejde.

Allerede samme år, satte han en artikel i Sydthy Årbog under titlen: "En kommis beretter fra Vestervig" af A. C. Jensen, s. 73ff.

Vi tog til Doverodde, og lederen af museet der viste også stor interesse, da hun havde meget lidt materiale omkring den tid, hvor A. C. Jensen havde ledet en manufakturbutik der. Hun fik de oplysninger, jeg havde, senere hørte vi ikke mere fra hende.

Vi var også igen i Thisted Arkiv og kom i snak med en mand, som interesserede sig meget for slægtsforskning. Han ville gerne hjælpe os videre. Han, Peter Norre Christensen, viste sig at være en sand guldgrube for os, da det var

svært at ordne alt fra Tyskland. Han hjalp os utroligt meget de næste par år.

Vi formodede at finde A. C. Jensens gravsted i Nørhå, den sidste bopæl han skriver fra i dagbogen, men uden held.

I juni 2009 tog vi atter til Sydthy, denne gang boede vi i Vorupør. Vi havde imidlertid fået flere informationer om A. C. Jensen og vidste, hvor vi skulle lede videre. Vi kørte til Stenbjerg kro, hvor A. C. Jensen havde været kroejer i mange år. På kirkegården i Snedsted begyndte vi at lede efter A. C. Jensens gravsted, da han i de sidste år af sit liv havde boet i Snedsted. Her fandt vi ved et helt tilfælde hans grav.

Jeg havde fundet et gravsted med navnet Thinggaard og bedt min mand om at tage et billede af dette, navnet var nævnt i dagbogen. Pludselig faldt lyset sådan, at vi fik øje på A. C. Jensens gravsted lige i nærheden. Han lå begravet ved siden af sin yngste søsters familiegravsted. Senere mødtes vi med kirkegårdslederen. Han fortalte, at gravstedet skulle sløjfes ved udgangen af året og gav os navn, adresse og telefonnummer på den mand, som havde betalt gravstederne de sidste år. I denne ferie besøgte vi Peter Norre Christensen og hans kone i deres hus i Sennels og gav ham en kopi af dagbogen. Vi havde også den originale dagbog med og viste den frem.

Vi var atter på Hurup arkivet og viste Thomas den originale dagbog. Vi gav også ham en kopi. Thisted Museum nåede vi også at besøge.

I efteråret 2009 besøgte Peter Norre Christensen den pårørende til A. C. Jensen, E. K. i Århus. Denne fortalte, at hans forældre senere købte Stenbjerg kro. Indtil sin død havde A. C. Jensen boet hos E. K.s bedsteforældre og blev begravet ved siden af dem. Derfor havde E. K. også betalt for gravstederne. Peter Norre Christensen fik billeder, som viste A. C. som ældre mand. Da E. K. blev spurgt, om han kunne give et bud på, hvordan dagbogen var kommet til Hadsten, fortalte han, at hans mors ældste søster Anna, havde været husbestyrerinde i tre år hos A. C. Jensen på Stenbjerg kro. Senere havde hun bestyret Tatol forretningen i Hadsten.

Juni 2010 boede vi denne gang på Mols. Vi besøgte Hurup Arkiv og skænkede A. C. Jensens dagbog til arkivet. Arkivar Thomas Norskov Kristensen blev glad for den.

I efteråret 2010 fik Peter Norre Christensen en opringning fra en dame, Ester Imer, Thisted, hvis fætter havde fortalt om Peter Norre Christensens besøg og om dagbogen. Hun fortalte, at hendes moster Anna, efter at have afhændet Tatol i Hadsten, en kort tid havde boet til leje hos min mormor i Nørregade 8. Hun flyttede senere til Snedsted. De ting, hendes moster havde arvet fra A. C. Jensen, arvede Ester Imer og hendes broder. Hun sendte flere billeder af stor interesse.

Hun fortalte også, at A. C. Jensen i 1932 havde skænket sin oldsagssamling tilligemed en del kulturhistoriske sager til Thisted Museum. Gaverne var af stor værdi for museet, da A. C. Jensen omhyggeligt havde optegnet, hvor han havde fundet de forskellige ting og ført nøjagtige optegnelser over erhvervelserne.

Gåden er løst, næsten! Enten glemte fru Anna Pejtersen dagbogen ved flytningen fra min mormor, eller hun lånte den ud til læsning. Dette vil dog aldrig blive opklaret.

Man har tit spurgt os, om vi er i familie med A. C. Jensen. Nej, men når man læser dagbogen, får man et så intensivt indtryk af A. C. Jensens liv med alle sorger og glæder. Man får også mange gode beskrivelser af byer og folks gøren og laden i det århundrede, at det ville have været en skam, hvis man ikke havde beskæftiget sig med dagbogen. Vi håber også, at andre nu får glæde af at læse i den.

Vi syntes, at dagbogen efter mange omveje endelig skulle tilbage til den egn, hvor A. C. Jensen var født og opvokset.

Hvem var A. C. Jensen?

Af Klaus Rieger, Bergisch Gladbach, Tyskland

Anders Christian Jensen skrev dagbog fra 4. marts 1875 til 4. september 1879. Han indledte sin dagbog med en skildring af sit livsforløb. "Jeg, Anders Christian Jensen, er født d.

28. november kl. 4 om morgenen i 1854 i byen Thingstrup, Thisted Landsogn af forældrene Ellen Marie Andersdatter og Jens Christian Andersen. Min fader var skibstømrer i Thisted. Vi flyttede til Skjoldborg, hvor jeg kom i skole som 9-årig". Hans Lærer i Skjoldborg var Jens Kristian Fredskild. "Jeg blev konfirmeret af Pastor N. P. Krarup i Skjoldborg kirke den 4. april 1869, sammen med 21 konfirmander fra Skjoldborg og Kallerup".

Den 20. april 1870 kommer han i lære hos købmand Emil August Bahner, manufakturhandler i Vestervig. "Min læretid blev bestemt til fem år med 20 rigsdaler i løn om året, fri post for mit tøj, som jeg skulle sende hjem for at blive vasket. Når jeg er udlært, får jeg et sæt tøj bestående af frakke, benklæder, vest og hat". Bahner betalte 10 kroner til lærer Fibiger for A. C. Jensens engelsk og tysk undervisning fra august 1874 til marts 1875. "Den 1. maj 1875 blev jeg gratuleret af Bahner og frue som kommis og foræret en ægte guldkjæde til mig". Den 15. juni 1876 skriver han: "I dag omtalte Bahner for mig, at han havde i sinde, at leie manufacturforretningen i Doverodde og sætte mig til bestyrer. Jeg er bange for, at han vil give mig for lidt løn". Forretningen i Doverodde åbnede den 11. oktober 1876 og lukkede den 1. oktober 1878. Beliggenheden og de manglende kunder var årsagen. A. C. Jensens ønske om sin egen forretning blev endelig opfyldt, da han den 11. maj 1879 købte en købmandsforretning i Nørhå af Niels Christian Salmonsen for 5.100 kr. Hans broder Andreas flyttede til ham og arbejdede for ham som tjenestekarl.

A. C. Jensen havde flere søskende:

Andreas Jensen	* 18.06.1857 i Thingstrup
Niels Jensen	* ca. 1862, død 22.09.1878 i Skjoldborg
Martin Theodor	* ca. 1865 i Skjoldborg
Else Christine	* ca. 1868, død før 1875
Katrine Marie Jensen	* 09.06.1870 i Skjoldborg

Da Andreas kom i skrædderlære, købte A. C. Jensen en symaskine til ham. Andreas blev gift den 12. november 1886 i Nørhå med Maren Katrine Petersen. Den 1. marts 1888 fødte Maren en søn Jens Kristian Martinus, den 19. marts 1888 døde hun af barselsfeber. Flere år senere giftede Andreas sig igen, nu med Johanne Vilhelmine. De fik datteren Ingrid Dorthea og flyttede senere til Snedsted, hvor Andreas arbejdede som postbud.

Ved folketællingen 1890 boede i huset i Nørhå A. C. Jensen, hans bror Martin Theodor, hans søster Katrine Marie og bror Andreas med søn Jens Christian Martinus.

Ved folketællingen i 1901 boede, fra hans familie, kun Jens Kristian Martinus som plejebarn i huset i Nørhå. I 1901 solgte A. C. Jensen købmandsforretningen i Nørhå og købte Stenbjerg Kro med tilhørende købmandshandel af Peder Pedersen. Han blev også formand for Nørhaa-Stenbjerg sogneråd.

Ved folketællingen i 1916 boede A. C. Jensen i Stenbjerg Kro som husfader, kroejer og købmand. Han var ugift, og Karen Marie Pejtersen var tjenestepige for ham.

Ved folketællingen i 1921 bor A. C. Jensen stadigvæk i Stenbjerg Kro og var husfader og gæstgiver. I huset bor også Hans Pejtersen som kommis og Anna Pejtersen som tyende.

A. C. Jensens yngste søster var Katrine Marie Jensen, født den 09.06.1865 i Skjoldborg. A. C. kaldte hende "Trine". Hun var gift med Christian Peter Pejtersen, født den 07. november 1865 i Hassing Herred, Snedsted sogn. Ægteparret havde følgende børn:

Anna Marie Pejtersen	* 06.08.1894 død 28.01.1973 i Snedsted
Ellen Marie	* 01.03.1897 gift den 31.05.1925 med mejerist Peter Ferdinand Petersen
Jens Kristian	* 05.05.1899
Vilhelmine Kristine	* 08.04.1901 gift den 20.09.1929 med kbm. Søren Knakkergaard Kanstrup

Kathrine Nikoline	* 07.02.1902 gift den 20.09.1929 med gårdejer, Jens Jørgensen
Ingeborg Kristine	* 07.11.1905 død 20.12.1994 i Snedsted
Niels Kristian	*16.11.1908
Otillie	*31.12.1909
Christelle Katrine	*12.06.1912

A. C. Jensen solgte Stenbjerg Kro 1923 til Peter Thomsen og H. C. C. Bang. Han flyttede til Snedsted, enten til sin søster "Trine" eller til niecen Anna, som havde boet hos ham i Stenbjerg.

Den konstituerende Generalforsamling fra Snedsted-Nørhaa Sparekasse blev afholdt den 24. marts 1904 i Snedsted Gæstgivergård. Her valgtes en bestyrelse, som kom til at bestå af:

Mads Foged Kjærgaard, Nørhå, gæstgiver A. C. Jensen, Stenbjerg, stationsforstander J. D. Bentsen, Snedsted, m. fl.

Fra 1929 – 1933 var rentier A. C. Jensen sparekassens direktør.

I 1932 skænkede A. C. sin samling af oldtidssager til Thisted Museum.

Den 17. april 1935 døde A. C. Jensen i Snedsted som aldersrentenyder. Han blev begravet ved siden af sin søster "Trine" på Snedsted kirkegård.

Anna Pejtersen – ældste datter af Katrine Marie Jensen, gift Pejtersen - arvede alt, da hun i nogle år havde været husholderske på Stenbjerg Kro.

I 1960erne bestyrede Anna Pejtersen Tatol i Hadsten. Senere, efter at have afhændet Tatol, flyttede hun til murermester Skødt, hvor hun boede i et værelse på første sal. Anna Pejtersen var gangbesværet, så efter nogle måneder flyttede hun til Snedsted. Ester Imer, Thisted og hendes bror arvede mange effekter fra Anna, hvilke hun havde arvet fra A. C. Jensen. Ester Imer havde et meget godt forhold til sin moster Anna Pejtersen.

Den originale dagbog indgår i Sydthy Egnshistorisk Arkivs samling.

Stenbjerg Kro 1911

Musik skal der til

Tysk militærmusik under krigen

Af Peter Schmidt Hansen, København

For 34 år siden købte jeg den tidligere købmandsforretning i Lyngby, der nu er en del af Nationalpark Thy. Under oprydning på loftet fandt jeg en del gamle dokumenter, der var lagt rundt om skorstenen for at isolere mod løbesod. Det var dels butiksregnskaber fra forretningens start, dels en kasse tyske noder, som jeg stillede hen, da de var godt gennemtrukket af sod. Der gik en del år, før jeg fik tid til at kigge nærmere på noderne, som til min overraskelse viste sig at repræsentere en original sangskat. Sangene finder nok ikke vej til Højskolesangbogen, men de fortjener at komme frem i lyset sammen med deres forhistorie.

Tysk tilstedeværelse i Thy

Danmarks besættelse den 9. april 1940 skete for at sikre besejlingen af Østersøen og understøttede Tysklands besættelse af Norge. Dermed fik Nordjylland med kystbyerne Thyborøn, Hansted (Hanstholm), Skagen og Frederikshavn stor strategisk betydning, og de tyske styrker nåede frem til byerne allerede fra den 10. april.

På få dage etablerede den tyske marine kystbatterier ved Agger tange nord for Thyborøn og ved Hanstholm. Agger batteriet skulle primært kontrollere indsejlingen til Limfjorden, mens Hanstholm med en omfattende minespærring i Skagerrak og en tilsvarende kanonstilling på den norske side skulle kontrollere besejlingen af Østersøen.

Langs stranden fra Thyborøn op til Svinkløv nordøst for Hanstholm – en strækning på ca. 100 km. – blev der desuden oprettet 10 kystvagtstationer, der skulle observere og rapportere skibs- og lufttrafik i området, hver bemandet med 10 soldater. Til sikring af baglandet blev der stationeret et infanterikompagni på 150 mand i Thisted. I løbet af 1941-42 blev Hanstholm-batteriet kraftigt udbygget og 3 af kystvagtstationerne konverteret til mindre kanonbatterier, nu under landstyrkernes kommando. Således fik Lyngby Batteri HKB 522 i julegave i 1941. Batteriet indgik i Tysklands kæde af befæstningsanlæg fra Spanien til Murmansk, der gik under navnet "Atlantvolden".

Batteriet i Lyngby var i starten nedgravet i klitterne med træbarakker til mandskabet, men fra sommeren 1942 begyndte et omfattende beton-byggeri, der endte med 4 fremskudte kanonstillinger og et bagland af mandskabsbunkers og løbegrave omkring en forhøjet ildleder- og pejlestilling, der ses i terrænet den dag i dag.

Tyskernes frygt for landgangsoperationer medførte en kraftig forøgelse af styrken i Thy. Det skønnes, at der i begyndelsen af 1942 stod ca. 1000 mand i området. Allerede hen over sommeren fordobledes antallet og ved årsskiftet 1942-43 kom man op på ca. 3000 soldater, heraf 1800 i Hanstholm.

Med de Allieredes landgang på Sicilien i juli 1943 øgedes tyskernes invasionsfrygt. I forbindelse med general Rommels inspektion af kystforsvaret i Thy i december 1943 forstærkedes alle artilleristillingerne, men efter invasionen i Normandiet i juni 1944 begyndte tyskerne at etablere en spærrelinie på tværs af Sønderjylland med front mod nord, og samtidig udtyndedes styrkerne i det nordlige Danmark.

Efter de tyske styrkers overgivelse 4. maj 1945 begyndte rømningen af stillingerne få dage senere. En tysk minerydningskommando blev tilbage og ryddede de fleste minefelter i løbet af sommeren 1945 under dansk opsyn. En detaljeret beskrivelse af de tyske stillinger fremgår af Jens Andersens nedennævnte bog.

Musik i Lyngby

Fra batteriet i Lyngby var udbygget i slutningen af 1943 og indtil krigen sluttede, bestod de ty-

Kapelmester Hans Gegron, der endte som borgmester i Sydtyskland

ske styrker i byen og ved batteriet af 180-200 mand. De var fordelt med ca. 150 mand ved batteriet nord for Lyngby, plus en stilling ved bådpladsen og en infanterienhed indkvarteret i selve byen.

Den tidligere købmand i Lyngby, Knud Madsen Nielsen har i bogen "Verdenskrigen i Lyngby" og i flere artikler i Sydthy Årbog levende beskrevet forholdet mellem besættelsesmagten og den lokale befolkning, så den del af historien springes over, og jeg iler tilbage til noderne.

Blandt batteriets 150 soldater var det muligt at opstille et 15 mand stort orkester ledet af den professionelle kapelmester Hans Gehron (også stavet Geron) fra Worms. Orkesteret, der rummede blæsere og strygere, spillede jævnligt på Batteriet, og der musiceredes i Lyngby og hos købmanden.

Repertoiret omfattede både militærmusik og underholdningsmusik. De velkendte tyske marcher er nok spillet ofte, men underholdningsmusikken fylder mest og dækker alle genrer fra Mozart over operettemelodier til tidens populærmusik. Blandt de udskrevne melodistemmer er flere klassiske tyske sange, f.eks. "Horst Wessel Lied", "Deutschland über alles", "Ständschen" og "Zum Abschied", men man spillede også "entartet[1] negermusik" der ellers var forbudt i Tyskland, "Baked Beans and Pork" ragtime for eksempel, at dømme efter noderne.

Særlig interessant er imidlertid en række sange, hvoraf flere må være lavet af Hans Gehron og komponeret på stedet.

De er dateret september og oktober 1944 og underskrevet Hans Gehron. Blandt titlerne kan nævnes:

"Michel horch, der Seewind pfeift"
"Ob Sturm uns bedrohet vom Norden"
"Sturm über Jutland"
"Immer wenn Soldaten singen"
"Es zittern die marchen Knochen"
"Ich hatt' einer Kameraden"
"Unter Linden, Unter Linden"
"O Deutschland hoch in Ehren"

Det kunne være interessant at undersøge, om det er originalkompositioner? Det er usikkert, om Gehron også er tekstforfatteren. At Tyskerne ikke fornægtede sig selv, viser følgende sang:

"Was ist das Deutschen Vaterland?
Ist'es Preussenland, ist'es Schwabenland?
Ist'es wo am Rhein die Rose blüht?
Ist'es wo am Belt die Möve zieht?
Oh nein, nein, nein, sein Vaterland
muss grösser sein".

Også i Agger, Hanstholm og Thisted musicerede de

I Hanstholm kunne garnisonen levere et betydeligt større orkester, og til brug for underholdningen byggede kommandanten en teatersal med plads til 1200 tilskuere med biograf, ølstue, keglebane og konditori. Efter krigen tjente bygningen en overgang som rådhus for Hanstholm, og den indgår i byens haller endnu i dag. Infanteriet i Thisted havde også et orkester, som jævnligt spillede på byens store torv.

En notits i Thisted Dagblad om nodefundet i Lyngby udløste en henvendelse om et nodefund fra batteriet i Agger. Her stammede noderne fra "3. Batterie, Marineartellerieabteilung 118" og ejerens navn skal måske findes blandt de navne, der var skrevet på noderne – Hans Schmid, Josef Schimco eller K. Dreucher. Noderne var efterladt af en regimentsmusiker, der var indkvarteret privat i Agger. Efter krigen gik de i arv i familien til Anni Thøgersen i Bedsted og endte hos den tidligere brugsuddeler, Holger Christensen i Hanstholm, der spiller i sin fritid.

Repertoiret fra Agger er ikke identisk med Lyngbys, men dækker alligevel bredt over militær- og underholdningsmusik bl.a. "Czardas", Walter Kollo melodier og "Wein bleibt Wein". Også en hjerteknuser var der plads til, "Du kleines goldblondes Mädel".

Efterspil

Da tyskerne fik marchordre den 7. maj 1945, var det med besked om at begive sig til den tyske grænse til fods uden våben og uden op-

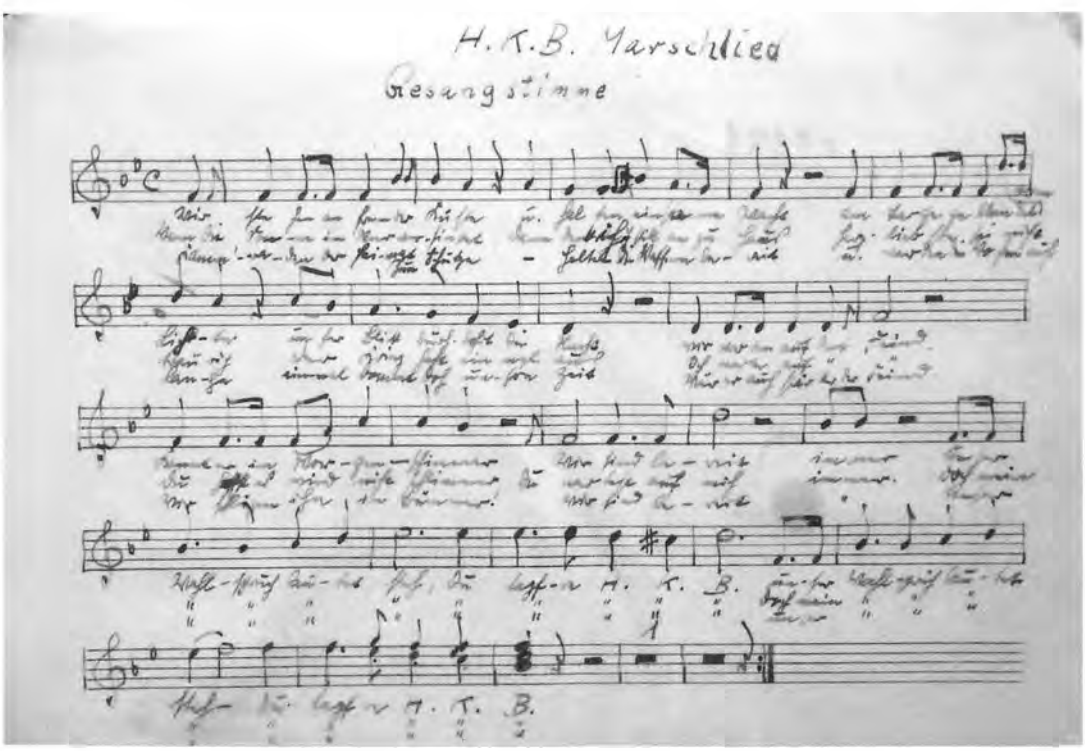

Den håndskrevne sangtekst til Gehrons H. K. B. Marschlied

Efterladt sanghæfte i købmandsbutikken

pakning. Musikerne måtte derfor efterlade deres musikinstrumenter og deres noder. I Agger efterlod musikeren foruden noderne en violin, som også gik i arv i familien, da man aldrig siden hørte fra ham. I Lyngby deponerede musikerne deres instrumenter og noder hos købmanden i håb om at kunne få dem udleveret senere.

Der kom en anmodning om at sende instrumenterne til Tyskland, men myndighederne pålagde købmanden at sælge instrumenterne og sende provenuet til statskassen. I mellemtiden blev noderne lagt rundt om skorstenen til værn mod løbesoden, og man glemte alt om dem. Gehron genoptog sit hverv som kapelmester i Tyskland og efterlyste et par gange sine noder, men væk var de, indtil jeg fandt dem. En del er gået til af sod, men der var nok tilbage til at fortælle denne historie.

Gehron opgav senere musikken og blev borgmester i Hausen an der Rot i Württenberg. Sin tid i Danmark havde han gode minder fra og sidste gang man hørte fra ham heroppe, var da han i 1960 hos den tidligere købmand bestilte 4 dåser skinke, at sende til borgmesterkontoret i Hausen.

Lad mig slutte historien med en tillempet oversættelse af en af de sange, Hans Gehron efterlod i Lyngby. Den viser, hvad soldaterne tænkte og følte, når de lå på vagt ude i de danske klitter og ventede og frygtede, at de Allierede skulle angribe - og sang sig mod til:

Wir stehen an fremder Küste
Vi står på fremmede kyster
und halten einsame Wacht
og holder ensomme vagt
am Tage geblindet vom Lichte
om dagen blændet af lyset
unsere Blich durchbohrt die Nacht.
om natten skuer vi ind i mørket.
Wir warten auf der Fiend.
vi venter på fjenden.
Kommt er im Morgenschimmer?
Kommer han i morgendisen?
Wir sind bereit! Immer!
Vi er parate! Altid!
Unser Wahlspruch lautet: "Steh,
Vores valgsprog lyder: "Stå fast,
du tapf're H.K.B."
du tapre H.K.B."
Wenn die Sonne im Meer versinket
Når solen synker i havet,
dann denkt ich still an zu Haus.
så tænker jeg på dem derhjemme.
Geliebte sei nicht traurich,
Elskede vær ikke bedrøvede,
der Krieg geht einmal aus.
krigen vil stoppe engang.
Ich warte auf der Fiend.
Jeg venter på fjenden.
Du hoffest, es wird nicht slimmer,
Ønsk at det aldrig bliver værre
du wartest auf mich, immer
og vent altid på mig.
Doch, mein Wahlspruch bleibt: "Steh
Dog forbliver mit valgsprog: "Stå fast,
du tapf're H.K.B".
du tapre H.K.B".

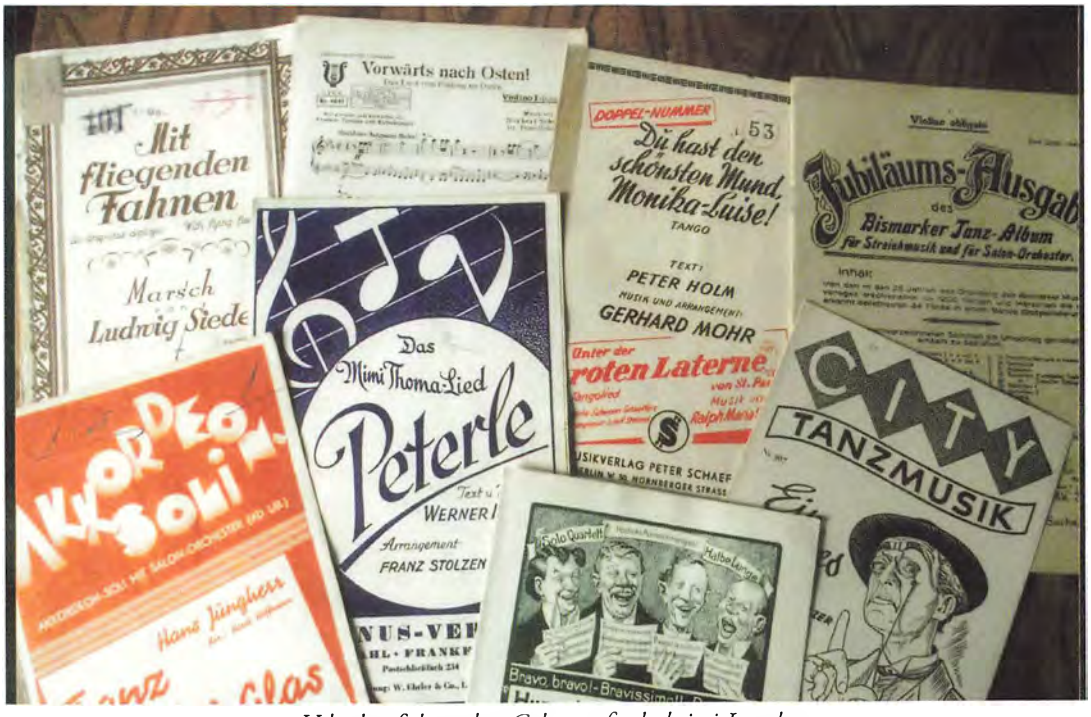

Udvalg af de noder, Gehron efterlod sig i Lyngby

Kamme'raden, der Heimat zum Schutze
Kammerater, for at beskytte hjemmet
halte die Waffen bereit,
hold våbnene klar
und werden die wochen auch lange
og føles ugerne lange,
einmal kommt doch unsere Zeit.
kommer vor tid dog engang.
Wär er auch stärker, der Fiend,
Selv om fjenden er stærkere,
wir schlüngen ihn in Treümerei!
sender vi ham til drømmeland.
Wir sind bereit! Immer!
Vi er parate! Altid!
Unser Wahlspruch lautet: "Steh,
Vores valgsprog lyder: "Stå fast,
du tapf're H.K.B."
du tapre H.K.B."

Den mægtige besættelsesmagt havde således bag facaden et menneskeligt ansigt med længsel, angst og håb. Styrken i Lyngby var ikke elitesoldater, men ofte modne mænd, der længtes efter krigens ophør. Fundet af noderne viser, at den tyske hær satte musik og underholdning højt for at opretholde moralen. God forplejning alene gør det altså ikke – musik skal der til.

Litteratur

Jens Andersen: Atlantvolden – fra Agger til Bulbjerg. Blåvandshuk Egnsmuseum 1999
Knud Madsen Nielsen: Verdenskrigen i Lyngby. Sparekassen Thy's Forlag 1991
Heinrich Albrecht i Sydthy Årbog 1995, s. 15 - 36

[1] Syg eller forstyrret kunst, underforstået jazz som var forbudt af nazisterne.

Familien Pallesgaard i Vestervig

Første generation i Bredgade:

Ægteparret Niels Pallisgaard Laursen og Else Marie Andersen

Af Karen Pallesgaard Munk, Vestervig

Den 23. marts 1882 skriver min oldefar, Niels Pallesgaard, til sin søster, Marie Ingersine Laursen, og svoger, blikkenslager Arnold Gelardi, Nibe:

Kjære Svoger og Sødster!
Tak Gelardi for dit brev til mig. Det glæder os at høre at i alle sammen er raske og har det got, det er en meget stor ting i har eders eget Bygning at bo i som er en stor ulempe for os her i Vestervig, for tiden bor vi hos Guldsmed Larsen ved siden af Kjælderen hvor jeg har min Træskoforretning, men til Maj skal jeg fraflytte Kjælderen og saa bruger jeg Stuen hvor vi nu bor til min forretning og saa har Guldsmeden en Kvistlejlighed ovenover samme Stue hvor der er 2 Stuer og Kjøkken og Komfur hvor jeg saa skal bo med min Familie. Forresten har vi det got og Forretningen gaar saaledes at vi kan leve. Hvordan min kone ser ud kan jeg ikke beskrive dig, havde vi en Fottograf her i Vestervig saa skulde jeg sende dig hendes Billed og vores Børneflok er 1 dreng som hedder Laurits Christian Pallesgaard han bliver [..][1] Aar gammel i morgen om Gud vil, og med det samme vil jeg ønske Marie tilløkke paa samme Dag den 24. Marts, Maries Gudpige er vores Gudmoder. Du skriver om at besøge eder, tør jeg ikke bestemt love. Fra Fader kan jeg hilse han er ren i Barndom. Fra Peder Overgaard [svært at læse] skal jeg hilse Kirstine er misfornøjet fordi i ikke har Skreven hun siger hun har skreven 3 Gange uden at faa brev. Vores Hus i Tygstrup har jeg haft en Hovedreparation på som har kostet mig en 100 Kroner[2] og har nu lejet den til Peder Tomsen som er Gift med Dorte Johanne (forhen Frederik Kaisens Kone) og skal have 50 Kroner Aarlig, jeg skal hilse Marie fra Peder Tomsen.

Til slutning være i alle sammen hilset fra min kjære Kone og mig. Lev vel!
Niels Pallesgaard

Hils Børnene fra lille Laurits, han er en stor rask Dreng, han kan for længe siden gaa ene.

Min oldefar slog sig sandsynligvis ned i Vestervig engang i 1870'erne i det daværende Bredgade (i dag Klostergade) som træskomager – på den tid kaldet "tøffelmager" (se hans forretningsstempel ovenfor). Under alle omstændigheder starter denne historie om min familie og dens liv i Vestervig med min oldefar, som blev den første generation af familien Pallesgaard, som siden har boet i Vestervigs hovedgade. I dag bor jeg her selv (Karen Pallesgaard Munk f. 1947) som fjerde generation og min søn, Andreas Pallesgaard Munk (f. 1974), som femte generation. Vi bor i min morfars hus sammen med min mand og Andreas' far, Erik Munk (f.1940). Andreas har ingen efterkom-

mere, så han bliver den sidste Pallesgaardgeneration i Klostergade. Min morfar er den "lille Laurits", som er omtalt i brevet. Morfar erhvervede huset i 1923, og det har siden været i familiens eje.

Historien om min families liv i Vestervig er ikke kun en privat familiehistorie, men også en fortælling om hvordan Danmarks forandring fra en enevældig stat til en senmoderne velfærdsstat har sat sig spor i min familie som i alle andre familier, om end på forskellige måder. Min families historie er også historien om Vestervig i Thy, Thy i Danmark, Danmark i Europa og Europa i verden. Her tænker jeg ikke mindst på 2. Verdenskrig samt på USA og Vietnam. Anden Verdenskrig bragte en RA-pilot til min morfars hus på rekreation efter krigen, og Vietnam-krigen bragte bl.a. en amerikansk militærnægter til huset, sandsynligvis via Verdensuniversitetet i Skyum. En lang række strukturelle forandringer i Danmark skyllede også ind over Thy i løbet af det 20. århundrede og fik afgørende betydning for Vestervig og for min familie.

Dette er også en historie om gryende håb og ambitioner om et bedre liv end det, der blev småkårsfolk til del på mine oldeforældres tid i det førmoderne Danmark. Vilkårene for besiddelsesløse var kort skolegang, hårdt slid, sparsomme midler og få muligheder for at overskride sociale skel for at få flere muligheder i tilværelsen og etablere "det gode liv", som privilegerede samfundsklasser levede. Det er endvidere historien om fravær af velfærdsstatens sikkerhedsnet i form af økonomisk hjælp ved sygdom og invaliditet, hjælp til pleje og pasning, hjælp til uddannelse via Statens Uddannelsesstøtte og vederlagsfrie lange uddannelser. Det er således også en historie som afspejler de store moderne samfundsovergange: til demokrati, til bevægelighed i samfundsklasserne (fra besiddelsesløst tjenesteforhold, over selvejende håndværker til akademiker), til udviklingen af de små selvstændige livsformers velfærdssamfund, som min morfar ivrigt tog del i, og endeligt til udviklingen af den universelle velfærdsstat præget af socialdemokratisk ideologi (Højrup, 2010). I min morfars hus blev der dog ikke set med milde øjne på den fremadstormende arbejderbevægelse, og man handlede ikke i byens brugsforening. Den lille selvstændiges ideologi blev sandsynligvis befæstet i oldefars generation.

Historien skal ikke opfattes som en undertrykkelseshistorie, men som en historie om, hvorledes samfundets udvikling og forandring til et moderne samfund gav nye muligheder og lukkede for andre til gavn og til sorg for mine oldeforældres efterkommere. Min families historie er også en historie om afmagt overfor sygdom, handicap og tidlig død, om kvinders plads i samfundet (uden ret mange muligheder for velbegavede, mindre bemidlede kvinder), om længslen efter "det gode liv", om den lille selvstændiges særlige livsform, dens idealer og syn på tilværelsen og samfundet, om samfundsengagement, og om kampen for tilværelsen.

Niels Pallisgaard Laursen og Else Marie Andersen

Ifølge kirkebogen over Vestervig Sogn blev oldefar født den 1. januar1844 i Skadbjerg, Vestervig Sogn, som søn af boelsmand Laurs Christian Andersen og Else-Marie Nielsdatter, der var ud af familien Pallisgaard, der stammer fra gården Pallisgaard i Ullerup. Det fremgår af folketællingen af 1. februar 1870, Statens Arkiv, at oldefar på dette tidspunkt var tjenestekarl hos Jørgen Andersen Baun, som da var 82 år gammel, samt hans hustru Maren Nielsen, 45 år, boende i Tygstrup. Oldefar må åbenbart være kommet godt ud af det med Jørgen Baun og hans hustru, for ved næste folketælling 10 år senere, står han registreret som boende i Vestervig sammen med samme Jørgen Baun, optegnet som "kapitalist", og dennes hustru. Oldefars næringsvej var nu "tøffelmager". I perioden inden flytningen til Vestervig må han formodes at have lært sig at lave træsko og at have opsparet så meget kapital, at han kunne købe sig et hus i Tygstrup, som det fremgår af brevet til hans søster og svoger i Nibe.

Den 13. marts 1880[3] giftede han sig i Ydby Kirke med tjenestepige Else Marie Andersen, som stammede fra Ydby, og som blev min oldemor. Else Marie var født den 2. juni 1845 i

Ydby. Det fremgår af hendes skudsmålsbog, at hun siden 15 års alderen havde ernæret sig som tjenestepige rundt i omegnen af Ydby, herunder også i Vestervig. Hun havde således arbejdet som sådan i 20 år, da hun som 35 årig blev gift med Niels. Ved ægteskabets indgåelse var Niels 36 år. Man må sige, at det var modne folk, der her havde indgået ægteskab. Oldefar måtte på dette tidspunkt formodes at kunne forsørge en familie. Måske havde den nye by, Vestervig, behov for en træskomager. Ved ægteskabets indgåelse må oldefar være flyttet fra Jørgen Baun og have lejet sig ind hos guldsmed Larsen, hvor han indrettede sig med træskoforretning i kælderen. Et arrangement, der åbenbart ikke varede så længe ifølge brevet.

Mine oldeforældre synes at have været gode eksempler på den særlige europæiske børnebegrænsnings- og ægteskabskultur, som ifølge den svenske historiker, David Gaunt (1983), udviklede sig sideløbende med bondekulturen i Europa, og som har været anderledes end i andre verdensdele. Det var en kultur, som satte store begrænsninger for tidligt ægteskab og tidlig formering på grund af den begrænsede adgang til jord og til andre måder at ernære sig på. Forklaringen på dette er ifølge Gaunt, at basismaden i Europa var korn (bl.a. hvede og rug), som dårligt egner sig til videreudvikling og forbedring i forhold til en voksende befolkning – i modsætning til ris og majs, som var basismaden i henholdsvis Asien og Syd- og Nordamerika. Hvor man ved dyrkning af ris og majs kan øge høstudbyttet på det samme areal, har dette ikke kunnet gøres i samme omfang med korn. Ved den europæiske befolkningstilvækst sank høstudbyttet derfor på de allerede dyrkede arealer. De eneste veje ud af dette problem har dels været, at man måtte bryde ny jord, rydde skove eller udvandre, og dels holde igen med ægteskab og børneavl.[4] Langsomt udviklede Europa således en mådeholdskultur på dette område. Ifølge Gaunt kunne en mand og en kvinde, som var uden jord eller andre indtægtskilder, ikke gifte sig. I visse dele af Europa forbød man direkte fattige mennesker at gifte

På fotoet ses oldefar sammen med sine to børn i døren til deres hjem og forretning. At dømme efter børnenes størrelse forekommer billedet at være taget nogle år før Else Maries død. Familien har sandsynligvis siddet til leje i dette dobbelthus, som også beboedes af slagter Jørgensen og hans familie.

sig - ikke mindst, hvis de havde modtaget fattighjælp. Omfanget af mangelen på jord stod i direkte forhold til, hvor strengt forbuddet blev håndhævet. Konsekvensen blev således også, at kyskhed blev et ideal, hvor store dele af befolkningen levede i frivilligt cølibat. At dømme efter kirkebogen for Vestervig Sogn lykkedes dette dog ikke altid; iblandt optræder der såkaldt "uægte" børn af "ugifte fruentimmere". Ifølge Gaunt (1983) gik det først og fremmest galt imellem tjenestefolk, der var stuvet sammen på mindre arealer. En opgørelse fra år 1900 viser, at knap 20 % af kvinderne i Nordeuropa aldrig blev gift, og på Island var tallet helt oppe på 29 %. Gennemsnitsalderen ved første giftermål var i begyndelsen af 1900-tallet omkring 27-28 år for mænd og 24-26 år for kvinder (Gaunt, 1983, s. 15-17).

Niels og Else Marie har sandelig bidraget til at trække gennemsnittet op, og det har da været i sidste øjeblik, de nåede at få børn. Min morfar, Laurits Christian, blev født den 24. marts 1881 et år efter ægteskabets indgåelse, og den 25. juni 1884 fik de datteren Dagmar Elisabeth, som senere blev gift med en vognmand i Hurup. Ifølge familiekrøniken fik Dagmar mange (16) børn. Hendes mand havde hang til flasken, hvilket fik hendes bror, som i mellemtiden var blevet formand for afholdsbevægelsen i Thy og en agtværdig mand i Vestervig, og hans hustru, Emma, til at opfordre hende til at lade sig skille. Dette forsøg på intervention i Dagmars liv blev angiveligt aldrig tilgivet, og hun valgte ægteskabet og fravalgte sin bror.

Det blev dog ikke længe Else Marie fik glæde af sin nye familie. Allerede som 48 årig, den 16. april 1894, døde hun af lungebetændelse. Morfar var da 13 år og Dagmar knapt 10 år. Oldefar giftede sig ikke igen og døde som enkemand 76 år gammel den 30. december 1921, to dage før sin 77 års fødselsdag.

Fra Pallisgaard til Pallesgaard

Det er lidt af et mysterium, hvorfor morfar og hans søster Dagmar kom til at hedde Pallesgaard med e. Det var med morfar, at e'et kom ind i navnet. Det er først i forbindelse med udarbejdning af denne tekst, at jeg har fundet ud af, at familien egentlig har heddet Pallisgaard med i. Man kan forestille sig, at præsten har skrevet forkert på morfars dåbsattest. Når først et navn er skrevet og stavet i officielle annaler, er det den udgave, der er gældende. Den lille forskel imellem e og i har bevirket, at jeg har fået rettet den misforståelse, at min søn, Andreas, ville være den sidste i denne familie. Det er naturligvis rigtigt, at han bliver den sidste Pallesgaard, men det er jo altså en sidegren til den store Pallisgaardfamilie, som vi ikke kender, men som er blevet kortlagt af nogle af familiens medlemmer. På familiens hjemmeside kan man finde min oldefar, som oprindeligt ifølge stamtræet døde uden at blive gift eller få børn. Det er nu rettet. (www.slaegtenpallisgaard.dk). Således gik vi fra at være en meget lille familie til at være en meget stor med fælles aner og fælles - ret udtyndet - genetisk familieskab.

Fra "almue" til "folk" – Danmark imellem enevælde og demokrati

Mine oldeforældre måtte også være eksempler på den "almue", som Grundtvig, liberale filosoffer og den danske overklasse ifølge professor Ove Korsgaard, Aarhus Universitet (2004), frygtede i forbindelse med Danmarks uomgængelige udvikling til en demokratisk styreform og en liberal socialstat.

Ude i Europa var feudalismen og formynderstaterne i stigende grad udfordret af de lavere klasser, og det satte sig også igennem i Danmark, hvor Enevælden blev afskaffet og en demokratisk grundlov vedtaget i 1849. At forlade en formynderstat og overgå til et samfund, hvor "folket skulle være deres egen formynder" (Korsgaard, 2004), var et dristigt forehavende, da det kunne resultere i pøbelvælde. Måske var det sporene fra den franske revolution, der skræmte. Selvom Grundtvig på den ene side anså det for uundgåeligt, at almuen ville komme til magten, advarede han flere gange i 1848 imod, at man indførte demokratiet. Det eneste middel imod, at denne uafvendelige udvikling ikke skulle ende galt, måtte være at få pøbelen omskabt til et reflekterende og selvbevidst "folk" ved hjælp af folkeoplysning (Korsgaard, 2004, s. 266):

-"hvad vi end giør, saa staaer Almuens og Folkemængdens Regieringstid for Døren, saa vi maa skynde os alt hvad vi kan at opdrage og oplyse dem til at blive i det hele Kloge og Naadige Herrer". (Grundtvig)

Det er dog tvivlsomt, hvor meget folkeoplysning mine oldeforældre magtede at deltage i. Det ser ifølge mine kilder ud til, at den selvbevidsthed og refleksion, som Grundtvig fandt så påkrævet, først for alvor slog ned i min familie – og da med usædvanlig styrke - med min morfar og hans børn. I 1902 oplevede oldefar Niels således, at hans søn straks efter endt uddannelse som malersvend flyttede til Schweiz i nogle år. Inden han vendte tilbage til Danmark, tog han på dannelsesrejse igennem Italien, og oldefar korresponderede forholdsvist hyppigt med ham og måtte forsøge at finde ud af, hvordan man overførte penge fra morfars bankkonto i Thy til italienske posthuse. Efter denne rejse, som afsluttede hans ophold i det sydlige Europa, vendte morfar hjem til Vestervig og slog sig ned som selvbevidst malermester i byen – nu med international erfaring, beherskende flydende tysk og med en "rejsebacille" i blodet (Pallesgaards Arkiv).

Man kan imidlertid noget polemisk spørge til, hvem der egentlig var mest farlig på Grundtvigs tid: den besiddelsesløse pøbel eller den intellektuelle klasse, som Grundtvig selv tilhørte? I 1902 beskriver min morfar i sin dagbog sin tur ned igennem Jylland på vej til Schweiz, hvorledes han når den danske grænse lige syd for Kolding. Men hvordan var det egentlig gået til, at Danmark nu havde fået sin grænse så højt oppe i Jylland? Ifølge Korsgaard (2004) var det Danmarks intellektuelle, der i udpræget grad havde bidraget til at oppiske en stemning, som fik den danske regering til at starte den 2. slesvigske krig i 1864, med en intens og ophidset debat om forholdet imellem nationalitet og sprog, idet man ikke mente, at én nation kunne rumme flere sprog, her dansk og tysk. Det førte som bekendt til en katastrofe for Danmark, hvor Preussen og Østrig vandt krigen, og Slesvig-Holsten og Sønderjylland gik tabt. Diskussionen om almuens "farlighed" fik således en særlig ironisk drejning ved denne så traumatiske krig i Danmarks overgang til demokratiet. Mig bekendt udøvede tidens intellektuelle ingen selvkritik i den anledning.

Vestervig i overgangen til demokratiet

Da Niels flyttede fra Tygstrup til Vestervig, var byen ved at vokse op som en embedsmandsby. Ifølge tidstavlen i bogen om Vestervig (2003) (se litteraturlisten) blev den første offentlige institution, Herredskontoret, flyttet fra Visby til Vestervig i 1821. Tolv år efter, i 1833, indviedes Tinghuset, som var den lokale byret med eget fængsel. To år efter oldefars fødsel åbnede kroen i 1846 overfor Tinghuset, og fire år efter kom den første distriktslæge til byen, og samme år fik byen sit apotek. Derefter gik det slag i slag med etablering af samfundsinstitutioner: sygehus (1855), posthus, pengeinstitut, politi etc. Det tiltrak næringsliv, bl.a. storkøbmanden J. P. Bach (Mortensen, 2010), og i 1885 stiftedes Haandværkerforeningen, som samme år oprettede håndværkernes egen uddannelsesinstitution, Teknisk Skole, som kom til at spille en betragtelig rolle i min families liv.

Desværre kunne den nye lægehjælp i byen ikke redde min forholdsvis unge oldemor fra at dø af en uskyldig lungebetændelse. Vi er endnu i den periode af medicinens udvikling, hvor lægen på den ene side havde stor autoritet, men ellers var stort set afmægtig overfor alskens sygdom (Porter, 2006).

Haandværkerforeningens 25 års jubilæum

Det første maskinskrevne dokument i familiens arkiv er fra 1910. Teknologiens tidsalder stod nu for alvor for døren. Teksten er et referat til "Thisted Amtsavis" fra Haandværkerforeningens 25 års jubilæumsfest, hvor min oldefar var æresgæst. Der er nok ingen tvivl om, at medlemskabet af Haandværkerforeningen har betydet meget for oldefars nye identitet som forretningsdrivende fra tidligere at have været besiddelsesløs tjenestekarl. I det følgende referat fra jubilæumsfesten taler bygmester Broder Nissen, Hadsten, om året 1857 som håndværkerstandens pendant til bondestandens 1788, hvor Stavnsbåndet blev ophævet. Med Næ-

ringsloven af 1857 ophævedes håndværkets tvungne organisering i lav. Det har været af afgørende betydning for oldefars mulighed for at slå sig ned som tøffelmager i Vestervig og få foden under eget bord.

En jubilæumsfest

Igaar var der Fest i Vestervig. Næsten fra hvert Hus vajede Dannebrog, og smukke Guirlander snoede sig fra Hus til Hus. Haandværkerforeningen holdt nemlig 25 Aars Jubilæum. Foreningen tæller ca. 115 medlemmer, og af stifterne er der endnu mange tilbage. Men der er kun 2, nemlig Skræddermester Jensen og Tøffelmager Pallesgaard, som aldrig i de 25 Aar har været ude af Foreningen. Præcis Klokken 4 samlede Deltagerne fra Land og By sig på Pladsen udenfor Raadhuset,[5] hvor Musikdirektør Petersens Orkester fra Thisted musicerede, og med Musikken i Spidsen marscheredes i Procession op til den smukke Festplads ved Gramstrup Højene.

Her bød Maler Toftdahl velkommen på Festudvalgets Vegne, og rettede en hjertelig Tak til Sogneraadet for den store Plads, ca. 3000 Kvadratalen, som Sogneraadet i Sommer har skænket Byen. Han haabede, at denne Plads med dens overordentlig smukke Udsigt fra de tre Kæmpehøje maatte blive til Gavn og Glæde for den kommende Slægt, hvorefter han udbragte et leve for vor Konge.

Et Dame- og Herrekor afsang flere smukke Sange, der var forfattede i Dagens Anledning.

Bygmester Broder Nissen, Hadsten, fik dernæst Ordet. Han talte om Haandværk og Industri, gennemgik særligt dets Historie fra Slutningen af det 18. Aarhundrede og op til vore dage. Han dvælede udførligt ved Aarstallet 1857, der for Haandværkerstanden betød det samme som Aaret 1788 betød for Bondestanden. Han sluttede med at minde om, at det for enhver gjaldt om gennem Undervisning at arbejde for sin personlige Dygtiggjørelse og at imødekomme de Krav, som Tiden stiller og altid huske paa, at det forbindende er dette, at vi alle er Borgere i et dansk Samfund.

Efter en Solosang fik Lærer Kierkegaard, Agger, Ordet. Idet han gik ud fra H. C. Andersens dejlige Vers: "I Danmark er jeg født..." osv. talte han om Fædrelandet og dets Minder. Minderne fra Barndommen glemmes aldrig, og vi Danske har stolte, gode og lyse Minder. Ikke af Tvang, men af Frihed elsker vi vort Land, dette er vort Hjem. Vor Slægt og vore Venner er det danske Folk. Vort Hjerte Sprog er vort Modersmaal, kun løs er al fremmed Tale. Han mindede om de trange Tider, vi har haft, og til Tider vi har endnu, naar Kiv og Strid vil adsplitte Folket. Vi bør holde sammen. Det er ikke nok at "værge" vort Land, vi skal ogsaa "bygge" det op, og til dette arbejde kan enhver være med og skal være med. At dette maa ske, og at Folkelivets Træ rigtig maa komme i grøde og vækst og sætte Frugt, der kan kendes paa den kommende slægt, for dette ønske beder jeg Dem med mig at udbringe et Danmark leve.

Fra Festpladsen med den enestaaende Udsigt over Fjord og Hav drog Forsamlingen til Hotellet, hvor man samledes til Fællesspisning Klokken 6 under overvældende Tilslutning.

Ved Bordet, hvor særlige Festsange var omdelte, og hvor Maler Toftdahl bød velkommen, gav først Haandværkerforeningens Formand, Snedkermester Nørgaard en kort Redegørelse for Foreningens Tilbliven og Virken. Dens første Formand var Smed P. Andersen, der gik af efter første Vinters Arbejde; efter ham kom Skrædermester N. Jensen i 9 1/2 Aar, Malermester Toftdahl i 5 Aar, Uhrmager Jensen i 9 Aar og derefter Taleren. Æresgæster i Aften som Foreningens Veteraner var Skræddermester Jensen og Tøffelmager Pallesgaard.

Derefter gik Taler og Hurra Slag i Slag.

Formand Nørgaard oplæste en Skrivelse fra Købmand I. P. Bach om en Jubilæumsgave paa 1000 Kroner[6] til Grundfond til trængende Haandværkerenker for hvilken glædelig Overraskelse der kvitteredes med Hurraråb, Fanfare og Jubel for Giveren, der var tilstede.

Ved Bordet talte desuden Maler Toftdahl for den fremmede Taler, Bygmester Broder Nielsen og Hustru, Nørgaard for Kierkegaard, Snedker Jensen for Veteranerne, Mejeribestyrer Bondesen for Distriktslæge Blume Knudsen, Broder Nielsen for Vestervig som "et smukt Stykke Danmark", Købmand I. P. Bach takkede for Ovationerne for Gaven, Snedker Jensen for Gartner Larsen og talte endvidere Urmager Jensen, Købmand Hancke, Kierkegaard, Dr. Knudsen, Gramstrup Andersen og mange flere.

Skønt Festen ikke havde været averteret, da den

var helt privat, indløb der adskillige Telegrammer, saaledes blandt andet fra Hvidbjerg og Hurup Haandværkerforeninger, fra Herredsfuldmægtig Bach, der er paa Rejse.

Festen sluttede med Bal til langt ud paa Natten. Illuminationen i Hotellets Have var smuk og Arrangementet i det hele som Festen sjælden smuk og vellykket, hvortil ogsaa det gode Vejr bidrog. Det var Vestervig Haandværkerforenings første Jubilæumsfest og det var sikkert ogsaa den skønneste Fest, Foreningen endnu har haft indenfor sine egne Enemærker.

Man fornemmer i denne beskrivelse fra 1910, at den moderne tid er på vej: Vi skal gennem undervisning arbejde for personlig dygtiggørelse og imødekomme de krav, som tiden stiller, ifølge bygmester Nissen fra Hadsten. Det er lige før man kommer til at tænke på "kompetence" og "livslang læring". Nu var det ikke længere så vigtigt, hvilken social kategori, man var født ind i, som at man arbejdede på sin individuelle dygtiggørelse. Lærer Kierkegaard fra Agger opfordrer til sammenhold, så "kiv og strid" ikke splitter "Folket": Demokratiet havde endnu ikke fået noget sikkert fodfæste i Danmark, om end Christian den 9. havde anerkendt Folketingets fortrinsstilling over godsejernes Landsting med den nye Venstreregerings udnævnelse i 1901.

Det nationale traume fra 1864 og tabet af Sønderjylland lå heller ikke så langt væk, så man måtte hylde sammenholdet, det nationale og kærligheden til fædrelandet.

Som et barn af det nye "folk" blev oldefar sandsynligvis overbevist venstremand, ligesom hans søn og dennes ældste datter, Carla, blev det.

Oldefars testamente

Som nævnt døde oldefar i 1921 (den 30. december), 76 år gammel. I 1919 har han måske mærket, hvilken vej det gik, for han skrev følgende testamente i dette år:

Jeg underskrevne Niels Pallisgaard Laursen der af Guds Naade, i dag er ved min Fornufts fulde Brug, bestemmer herved Deling af de Gjenstande, som er tilstede efter min død.

Laurits skal have

1 Egetræs Bord med Fliser (en Arv fra mine Forældre)
1 Masiv Egetræs lille Skrin med Messing Haandtag (har været arvet i flere Slægtled)[7]
1 Messing Strygejern med min Kones Moders Navn paa[8]
1 gammel udstaferet Skaal som staar i Dagligstuen
4 almindelig Træstole
1 Bænk som staar neden i Haven
1 Vægt med Messing Skyder
1 Kaffekværn
1 Stueuhr som er i Din Sovekammer

Endvidere skal Dagmar have

1 Dragkiste (den har været arvet i mange Slægtled)
1 Skjænk som staar på Dragkisten
1 Skrivebord
1 Lænestol med fedderssede
1 Tobaksbord
1 Stueuhr som er på mit Værelse
1 Skrin af den gl. Skatol
Endvidere skal lille Niels Pallesgaard Nielsen have mit Lommeuhr
Endvidere skal Elna Pallesgaard[9] *have min Boufee og 200*[10] *Kroner (hvis di ikke er opbrugt)*

Mine Sengeklæder, Sengsted, Gangklæder, Linned, Uldtøj, Skilderier, Bøger, Værktøj og hvad andet Skrammel, der tilhører mig, kan I vel nok dele i mellem hinanden, men gjør det endelig i Venlighed og Kjærlighed.

Vestervig 1919
Niels Pallisgaard Laursen

Det var de få materielle spor efter et 76-årigt liv. Det er uklart, om oldefar stadig arbejdede som tøffelmager på dette tidspunkt, eller om han modtog den nye aldersrente fra staten beregnet på ubemidlede gamle menneskers underhold. I hvert fald indgår der ikke arbejdsredskaber i testamentet. Det tyder endvidere på, at oldefar ikke ejede fast ejendom på dette tidspunkt, så der var ikke akkumuleret materiel kapital til næste generation, men alene kærlighedskapital.

Da oldefar døde i 1921, var morfar en veletableret malermester i byen, som netop havde afsluttet deltagelsen i den store restaurering af Vestervig Kirke (Kjærgaard, 2009), og som derpå gerådede i konflikt med Nationalmuseets arkitekt Mogens Clemmensen om sit honorar på kr. 7175,93[11] for maling og dekorering af kirken (Pallesgaards Arkiv).

Kilder

Familiens historie bygger på, hvad jeg selv og min bror Asger kan huske, men ellers først og fremmest på det familiearkiv, som særligt min mors bror, Leo Pallesgaard, omhyggeligt har bevaret i huset. Derudover er min kilde Statens Arkiver, hvori landets kirkebøger og første folketællinger i dag findes affotograferet. Endelig har Margit og Henry Vang, Heltborg, med deres store lokalkendskab samt arkivar, cand. mag. Thomas Norskov Kristensen, tidl. Thisted Kommune, været en hjælp.

Litteratur

Gaunt; D. (1983): *Familieliv i Norden.* Malmö: Gidlunds. (Gyldendals Encyklopædi).

Højrup, T. (2010): "Velfærdsstaten fra livsformskontrakt til universalisme: Perioder og udtryksformer", Årbog for Museum Sønderjylland, vol. 2010, pp. 25-46.

Kjærgaard, J. (2009): Vestervig Kirke i tusind år. Vestervig Menighedsråd.

Korsgaard, O. (2004): *Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år.*
København: Gyldendal.

Mortensen, V. (2010): Java-Bach. *Historien om thyboen Niels Breinholt Bach.* Knakken i samarbejde med Egnshistorisk Forening for Sydthy.

Pallesgaards Arkiv, Klostergade 37, 7770 Vestervig.

Pallisgaard Slægtens hjemmeside: http//slaegtenpallisgaard.dk/

Petersen, J. H. (red.): *Det aldrende samfund 2030. Rapport fra styregruppen for det strategiske fremsyn om det aldrende samfund 2030. Forskningsstyrelsen. Det Strategiske Forskningsråd.*

Porter, R. (ed.)(2006): *The Cambridge History of Medicine.* Cambridge: Cambridge University Press.

Statens Arkiv: http//www.sa.dk/ad/

Vils, T., Thinggaard, H., Pechüle-Christensen, E., Lund-Sørensen, H.A. og Kjærgaard, J. (2003): *Vestervig – historier fra byen.* Vestervig-Agger Håndværker- og Borgerforening.

[1] Der mangler en talangivelse i brevet. Laurits Christian Pallesgaard, er født den 24. marts 1881, så det må være hans ét års fødselsdag, der refereres til.

[2] I 2011-kroner: ca. 7000 kr.

[3] Samme år afsonede hans bror, Anders Severin Laursen, som var "lejlighedsarbejder" en såkaldt "mulkt" i Vestervig arrest. En "mulkt" er en bøde for enten en processuel forseelse f.eks. unødig trætte, eller for gennemførelse af såkaldte "handlingsforpligtigelser" (Gyldendals åbne encyklopædi). Som mindrebemidlet har han sikkert "sidder" en bøde af. Oldefars bror optræder ellers ikke i denne familiehistorie, men hans ophold i arresten er beskrevet på slægtens hjemmeside.

[4] Det er måske også en medvirkende forklaring på, at Europa er ved at blive "gammel" (Petersen, 2006). I Europa kan befolkningstilvæksten ikke følge med tilvæksten i den aldrende befolkning – i modsætning til andre verdensdele, hvor man også har stærkt aldrende befolkninger, men samtidig har tilvækst af nye generationer.

[5] Vestervig har aldrig haft et rådhus. Det har sandsynligvis været byens tinghus, som godt kan ligne et rådhus.

[6] I 2011-kroner: 60.630 kr.

[7] Dette skrin har vi stadigvæk.

[8] Det samme gælder strygejernet.

[9] Det er ikke lykkedes mig at opklare, hvordan slægtskabet med Elna Pallesgaard var.

[10] I 2011-kroner: ca. 5000 kr.

[11] I 2011-kroner: 176.958,43 kr.

Nationalpark Thy efter indvielsen – Hvad har vi nået?

Af Ib Nord Nielsen, Klitmøller

Denne artikel indeholder kun et udvalg af alle de tiltag og aktiviteter, som udpegningen af Nationalpark Thy har genereret. Den begrænsede plads i årbogen tillader ikke en fuldstændig og dybtgående gennemgang. Særligt interesserede henvises til Nationalparkplan 2010-2016, årsrapporterne 2008-2010 og 2011 samt nationalparkens hjemmeside www.nationalparkthy.dk

Efter Indvielsen

Efter indvielsen af Nationalpark Thy, den 22. august 2008 gik der en rum tid, inden bestyrelsen kunne afholde sit første møde. Bestyrelsesformanden Ejner Frøkjær var allerede udpeget af miljøministeren ved indvielsen, men der gik yderligere 4 måneder, inden den øvrige bestyrelse var på plads og kunne afholde sit første møde den 6. januar 2009. Der blev udpeget 14 medlemmer til bestyrelsen bestående af repræsentanter fra myndigheder, foreninger og erhvervs- og interesseorganisationer.

Bestyrelsen fik meget travlt allerede fra det første bestyrelsesmøde. Der skulle tages stilling til oprettelse af et lovbestemt nationalparkråd, som skal medvirke til, at der er en bred lokal indflydelse på nationalparkens drift og udvikling. Herudover skulle der udarbejdes en forretningsorden for det fremtidige arbejde samt tages stilling til sekretariatets placering, antal medarbejdere, medarbejderprofiler og de formelle rammer for sekretariatsarbejdet.

Sidst men ikke mindst skulle der på meget kort tid udarbejdes en nationalparkplan, som beskrevet i Lov om Nationalparker og Bekendtgørelse om Nationalpark Thy.

Nationalparkrådet blev endeligt udpeget af bestyrelsen den 28. maj 2009 og kom til at bestå af 18 medlemmer hovedsagelig fra lokale foreninger og organisationer. F. eks. er Egnshistorisk Forening for Sydthy repræsenteret i rådet.

I etableringsfasen leverede Naturstyrelsen Thy sekretariatsbistand til nationalparkbestyrelsen samt bistand til udarbejdelse af nationalparkplan 2010-2012.

Sideløbende med det første arbejde omkring nationalparkplanen ansatte bestyrelsen en leder, Else Østergaard Andersen, som tiltrådte 1. august 2009.

Aktuelt er sekretariatet bemandet med 3,6 årsværk med to fastansatte medarbejdere på basisbevillingen: en leder og en frivilligkoordinator.

Dertil kommer en 3-årig projektansættelse som projektleder/formidlingskoordinator (med fuldt løntilskud fra Friluftsrådet), samt en aftale med Naturstyrelsen Thy om udlån af en medarbejder 3 dage om ugen som projektleder på naturprojekter.

Sekretariatet har fællesadresse med Naturstyrelsen Thy og der er indgået en samarbejdsaftale den 1. april 2010.

Nationalparkplan 2010-16

Som sagt var det en stor udfordring for bestyrelsen at gennemføre nationalparkplanen inden for lovgivningens og bekendtgørelsens rammer til den 1. april 2010, især på grund af de stramme og lange høringsperioder.

Idéfasen for Nationalparkplan 2010-2016 blev startet ved annoncering den 6. april 2009.

Idéoplægget blev samtidig udsendt til en række interessenter. Der blev afholdt 3 offentlige møder under forløbet (marts, maj og november 2009).

Inden fristens udløb indkom 50 forslag og idéer fra offentligheden – foreninger, myndig-

Gammel birk i Thagaards Plantage

heder, organisationer og private borgere. De indkomne forslag indgik i bestyrelsens overvejelser i forbindelse med udarbejdelsen af planen.

Bestyrelsens Udkast til Nationalparkplan blev offentliggjort den 8. december 2009 med høringsfrist 2. marts 2010. Miljøvurderingen af planen blev offentliggjort den 5. januar 2010 med samme høringsfrist.

Ved høringsfristens udløb var modtaget 47 høringssvar.

Nationalparkplan 2010-2016 blev vedtaget af bestyrelsen på møde den 23. marts 2010 og offentliggjort den 31. marts 2010.

15 måneder efter bestyrelsen var tiltrådt var planen trådt i kraft og operationel.

Nationalparkplanen er bygget op således, at den indeholder en status for Nationalpark Thy: De forudsætninger, der ligger til grund for planen samt nationalparkens aktuelle tilstand, beskyttelse og udviklingsmuligheder af bl.a. natur- og kulturværdierne, friluftsliv m.m. Planen beskriver bestyrelsens målsætning i relation til de mål, som er opstillet i Bekendtgørelsen om Nationalpark Thy. I handlingsplanen beskrives den konkrete indsats, som bestyrelsen ønsker at sætte i værk med henblik på at nå de fastsatte mål.

Planen danner også baggrund for en årlig finanslovsbevillig i planperioden – p.t. 7,5 mio. kr./år.

Projekter og aktiviteter

Nedenstående projekter og aktiviteter i Nationalpark Thy er medtaget for at give eksempler på og indtryk af, hvor meget der er iværksat i de 4 år, Nationalpark Thy har eksisteret.

Naturovervågning og naturindsats

Bestyrelsen for Nationalpark Thy har godkendt en strategi for naturovervågningen.

Den fremtidige monitering skal koncentrere sig om naturtyper og arter, som er særligt kendetegnende for Nationalpark Thy. Der er udarbejdet prioriterede lister over naturtyper og arter.

Klitparti i Nationalparken

Strategien har 3 hovedoverskrifter

1) En finmasket og professionel registrering. Nationalparkens naturtyper og udvalgte habitat og ansvarsarter moniteres for at følge/måle naturkvaliteten/tilstanden. Disse registreringer vil danne basisgrundlaget for forskningen i Nationalpark Thy og er nødvendige for at kvalificere fremtidig planlægning, beskyttelse og naturgenopretning.
2) Projektrelateret monitering. Data indsamles til brug ved konkrete (og relativ kortfattede) naturprojekter jf. Nationalparkplanen. Her kan det også være relevant med før- og efterregistreringer for at "måle" effekten af konkrete tiltag. F.eks. registrering af natur på de privatejede arealer.
3) "Nationalparkarter" som er særligt kendetegnede for Nationalpark Thy. Her er udgangspunktet mere folkeligt og indsamlinger kan baseres på frivilligt engagement. Hermed er det muligt at inddrage alle naturinteresserede og lave en spændende formidling.

I Nationalpark Thy er det en af hovedmålsætningerne og højt prioriteret at bevare, styrke og udvikle landskabs- og naturværdierne. Der er derfor et naturligt fokus på naturprojekterne i Nationalpark Thy

Følgende projekter er gennemført, igangsat eller planlagt til nærmeste fremtid:

- Demonstrationsprojekt: Fældning i overgangszone – Nystrup skydeterræn
- Demonstrationsprojekt: Konvertering af nåleskov til løvskov ved Isbjerg
- Fjernelse af læhegn i den nordlige del af Hanstholm Vildtreservat og afgrænsning af de gamle kystskrænter
- Frivilligprojekt. Manuel bekæmpelse af Rosa rugosa og fjernelse af selvsået bjergfyr på privat hedeareal
- Kortlægning af landbrug i nationalparken
- Projekt vedr. krondyr
- Fouragerings- og adfærdsstudier vedr. natravn er igangsat i 2011 og afsluttes 2012
- Databasen Fugle og Natur (www.fugleognatur.dk) er indlejret på nationalparkens hjemmeside
- Gennemgang og basisregistrering af vegetation mm i ca. 230 søer i nationalparken (lobeliesøer)
- Gennemgang og basisregistrering af padder i ca. 230 søer
- Rydninger i overgangszoner ved Lodbjerg Klitplantage
- Igangsættelse af forprojekt vedr. genopretning af Vang Sø
- Konkrete naturovervågningsprojekter, herunder forskningshjemmeside
- Genskabelse af naturlig hydrologi og forbedring af vådområder og temporære søer
- Naturforbedringer – Agger Tange

Hertil kommer i stigende grad forsknings- og studenterprojekter fra landets universiteter.

Nationalpark TV

Nationalpark Thy har siden december 2009 prøvet tv-mediet af som kommunikationsmiddel i forhold til f.eks. nationalparkens naturindsats og befolkningens muligheder for oplevelser. Nationalpark Thy har således fået sendetilladelse til og vist ugentlige "low-budget" tv-udsendelser på to regionale tv-kanaler. 2009 var første gang, det har været muligt at søge om sendetilladelse til TV i Danmark og skyldes overgangen til digitalt sendenet. Nationalparkens TV-satsning er muliggjort bl.a. ved hjælp af et stort arkivmateriale stillet til rådighed fra TV/Midt-Vest.

Erfaringerne med at vise TV fra Danmarks første nationalpark har været særdeles positive. Det har vist sig, at der er mange seere i regionen, og at folk i lokalområdet er blevet mere stolte af naturen i Nationalpark Thy. Sendetilladelserne udløber med udgangen af 2013.

Udsendelser fra Nationalpark TV er desuden frit tilgængelige på internettet på:

http://vimeo.com/channels/nationalparktv.

En seertælling i juli 2012 viste, at en aftenudsendelse fra Nationalpark TV havde en "share" på 14 % i Midt- og Vestjylland – en share, der vurderes at være særdeles høj i betragtning af, at alle danskere har adgang til minimum 10 kanaler, og hvor DR og TV2 typisk har meget høje seerandele.

I lokalområdet (Thisted Kommune) har en undersøgelse vist, at 43 % kender til og jævnligt ser Nationalpark TV. Der er desuden påvist en sammenhæng mellem de, der ser Nationalpark TV og de, der ved mest om nationalparken.

En fastholdelse af Nationalpark TV er derfor vigtig, hvis kommunikation, viden og ejerskab til nationalparken skal opretholdes og styrkes.

Temacenter Stenbjerg Landingsplads

Nationalpark Thy's første besøgscenter åbnede 1. april 2010 dørene for den første sæson.

Centeret har åbent hver dag fra 1. april, 13-

Kystskrænten i Tved Plantage, Blegsø

Stenbjerg Landingsplads

17 til og med 31. oktober og betjenes stort set kun af frivillige, som med stor kyndighed og entusiasme vejleder 12-13.000 besøgende om året.

AFF projektet – bedre adgang til Nationalpark Thy

Som led i projektet "Adgang til Nationalpark Thy" som Arbejdsmarkedets Feriefond (AFF) har støttet med 30 mio. kr. ud af et samlet budget på 45 mio. kr., har bestyrelsen for Nationalpark Thy efter ansøgning fra Naturstyrelsen Thy løbende bevilget medfinansiering til de udførte strækninger af stisystemet.

Cykelstiprojektet ledes af Naturstyrelsen Thy (bevillingshaver) og udføres i samarbejde med Thisted Kommune.

Her i oktober 2012 indvies 4 fugletårne. Fugletårne- og skjul er populære udflugtsmål både for fugleinteresserede og den almindelige naturgæst.

I Nationalpark Thy er der rige muligheder for at opleve et meget varieret fugleliv, især i træksæsonen hvor Thy er mellemstation for mange også sjældne fuglearter. Som led i opgraderingen af frilufts- og publikumsfaciliteterne er der derfor udskiftet to eksisterende fugletårne ved Hanstholm Vildtreservat, etableret en udsigtsplatform for handicappede ved Vandet Sø og opført et nyt tårn ved Ålvand klithede. Endvidere er der bygget et fugletårn ved Ove Sø (uden for nationalparken). Tårnene og skjulene indpasses i landskabet så de både tilbyder gode muligheder for at observere fuglelivet på tæt hold, samtidig med at de ikke virker forstyrrende.

Frivillige

Arbejdsgruppen omkring inddragelse af frivillige blev nedsat i oktober 2009. Gruppen fandt det vigtigt at starte med et konkret "pilotprojekt". Det blev derfor besluttet i første omgang at arbejde for at bemande temacentret ved Stenbjerg Landingsplads med frivillige.

Med ansættelsen af en frivilligkoordinator er frivilligindsatsen i Nationalpark Thy opprioriteret og der er i den forbindelse udarbejdet en strategi, hvor uddannelse og viden, lokal forankring og ambassadørrollen er vigtige elementer.

Det er visionen, at frivillige så vidt muligt inddrages i nationalparkens udviklingsmål inden for natur, landskab, kulturhistorie, friluftsliv, formidling og uddannelse/undervisning.

I dag er der tilknyttes omkring 60 frivillige med mange forskellige opgaver.

Formidlingsnetværk

Formidlingsnetværket er et samarbejde mellem 16 aktører, som har interesse i at formidle naturen, kulturhistorien, friluftslivet eller erhvervet i nationalparken. Friluftsrådet støtter projektet i en tre årig periode fra 2011 til og med 2013.

Formålet med Formidlingsnetværk Nationalpark Thy er:

- at synliggøre nationalparkens natur, kulturhistorie samt muligheder for friluftsliv og erhverv
- at koordinere formidlingen af nationalparkens natur, kulturhistorie, friluftsliv og erhverv
- at højne kvaliteten i formidlingen af nationalparkens natur, kulturhistorie, friluftsliv og erhverv - herunder især styrke tilbuddene til udenlandske gæster
- at udvikle nye oplevelser og tilbud til nationalparkens målgrupper
- at styrke de besøgendes forståelse af naturen og kulturen og føre til en øget respekt for og hensyntagen til naturen og kulturværdierne.

Senest har Formidlingsnetværket taget initiativ til at udgive »På sporet af Nationalpark Thy«, som er den første guide, der giver en samlet oversigt over turmuligheder til fods og på cykel i Nationalpark Thy og en beskrivelse af 30 attraktioner, som kan opleves undervejs. Guiden kan bruges både til planlægning af turen hjemmefra og som guide og opslagsværk undervejs.

Støtteforeningen Nationalpark Thy

Støtteforeningen Nationalpark Thy har som formål at tage initiativer til og skabe ramme for aktiviteter og praktiske arrangementer, der medvirker til at bevare og fremme interessen for og engagementet i nationalpark Thy og at øve indflydelse på nationalparkens udvikling.

Støtteforeningen er faktisk etableret før Thy fik sin nationalpark. Foreningen udsprang af det store lokale engagement i undersøgelsesprocessen op til regeringens udnævnelse af Nationalpark Thy som den første af Danmarks nationalparker. Dengang hed foreningen "Mens vi venter". Da ventetiden var ovre og Nationalpark Thy blev indviet i 2008, blev navnet ændret til det nuværende "Støtteforeningen Nationalpark Thy" og er arrangører af en lang række aktiviteter med udgangspunkt i Nationalpark Thy. F.eks. afholdes der naturplejedage for medlemmerne på både statslige og private arealer. Støtteforeningen er ligeledes initiativtager til "stivogterprojektet", hvor frivillige melder sig til at holde øje med et stiforløb.

Bebyggelse og forandring i et sandflugtslandskab. Lokalisering af middelalderlige bebyggelser i det vestlige Thy

Også på det kulturhistoriske område er der stor aktivitet i nationalparken. Museet for Thy og Vester Hanherred søgte i 2010 om støtte til et forprojekt omkring den sandflugtsdækkede bebyggelse i nationalparken. Projektet var formuleret således: "Perspektiverne i et egentligt, større projekt omkring den middelalderlige sandflugtspåvirkede bebyggelse afklares og formuleres. Der skal så vidt muligt arbejdes tværvidenskabeligt inden for historiske, arkæologiske og geologiske faggrene, og der skal etableres kontakter til andre relevante forskere og forskningsmiljøer". Forprojektet har ført til et større sandflugtsprojekt, som der er arbejdet videre med i 2012 med følgende hovedpunkter:

- Beskrivelse af Nebels historie, som den kan belyses ud fra det skriftlige kildemateriale, dvs. fra 1500-tallet og frem.
- Kortlægning af bygningsrester og øvrige anlægsspor på tomten Nebel I v.h.a. geofysiske undersøgelsesmetoder.
- Gennemførelse af arkæologiske punktundersøgelser på Nebel I.

De arkæologiske punktundersøgelser har været overraskende givtige. Bl.a. blev der fundet en guldring fra 1200'tallet.

Svaneholmhus - friluftsknudepunkt på Agger Tange

Bygningen, som blev indviet den 22. september 2012, er det første nationalparkbyggeri i Danmark.

Den nye bygning ligger på Agger Tanges sydspids, og er tænkt som en service- og informa-

Svaneholmhus

tionsbygning, der skal være med til at formidle mulighederne for naturoplevelser i hele Nationalparken.

Mulighederne for naturoplevelser får man dog direkte, når man træder ind i bygningen. Ved brug af teknologiske løsninger kan man komme helt tæt på naturen. På den store touchskærm i bygningen kan man nemlig selv styre et kamera, som filmer ud over Tangen. I bygningen findes desuden en flot udstilling. Bygningen i sig selv er også en udsigtsplatform, hvor man ved at gå op på taget kan få et godt overblik over tangen.

Bygningen er åben hver dag fra kl.6.00 til sidste færgeafgang. Desuden er der bord og bænke i læ af bygningen og håndvask og bord, som må benyttes til hver en tid. Hvis der er knas med cyklen, kan den hurtig ordnes her. Der er nemlig opstillet cykelstativer med værktøj og pumpe.

Service- og informationsbygningen er blevet til med støtte fra Arbejdsmarkedets Feriefond, Lokale- & Anlægsfonden samt Thisted Kommune.

Lodbjerg Fyr

Naturstyrelsen fik i slutningen af 2010 overdraget Lodbjerg fyr fra Farvandsvæsenet (Forsvarsministeriet).

Erhvervelsen af Lodbjerg Fyr har til formål at sikre offentlighedens adgang til fyret og dets omgivelser samt udvikle og indrette bygningskomplekset til støttepunkt for formidling af natur- og kulturhistorie og for rekreation og friluftsliv i Nationalpark Thy.

Arbejdet med Lodbjerg Fyr ledes af en styregruppe bestående af medlemmer fra Naturstyrelsen Thy, Nationalpark Thy og Thisted Kommune.

I overensstemmelse med styregruppens vedtagne "handlings- og vedligeholdelsesplan 2011" for Lodbjerg Fyr er der i sommeren 2011 og 2012 udført de mest nødvendige istandsættelsesarbejder.

På sigt skal fyret renoveres og indrettes til formidlingsformål mm.

Nationalparkcenter Thy

Bestyrelsen besluttede i slutningen af 2010, at der skulle arbejdes videre med afklaring af en mulig placering af et nationalparkcenter ved Stenbjerg Landingsplads (i fredet område). På et møde i byrådet august 2011, gjorde byrådet i Thisted Kommune det klart, at byrådet ikke kunne bakke op om bestyrelsens ønske om at arbejde for en placering af et nationalparkcenter ved Stenbjerg Landingsplads.

Forskellige placeringsmuligheder for et nationalparkcenter blev derfor taget op til genovervejelse og bestyrelsen traf beslutning om, at hyre ekstern assistance til det videre forløb med præcisering af en række emner.

Resultatet af dette arbejde har ført til, at bestyrelsen ønsker, at et kommende Nationalparkcenter Thy placeres ved Vorupør.

Afslutning

Jeg håber, at denne summariske gennemgang af nogle af de mange aktiviteter giver et billede af "at der sker noget" i Nationalpark Thy.

Nationalparkplanen indeholder tiltag og aktiviteter for mere end 3-4 gange så meget, som den årlige bevilling på finansloven kan løfte. Det er derfor vigtigt at prioritere og om nødvendigt finde eksterne partnere, som vil investere i Nationalpark Thy.

Skal fremdriften holdes, nu hvor nyhedens interesse har lagt sig, gælder det om fortsat at fastholde det lokale engagement, som er opbygget gennem undersøgelsesperioden og de første år af nationalparkens levetid.

Dreng i 50ernes Agger

Af Hans E. Nørgaard, Agger

Artiklen fortsat fra 2011

Chokeret far på sygehuset

Far har fortalt mig, at første gang han så mig liggende der i sygehussengen, fik han et chok. Det var få dage efter skoldningsulykken den 18. september 1957. Deres lille dreng, hans yngste søn der i sengen, var skamferet til det uigenkendelige. "Du var mere sort i hovedet end en neger. Mor og jeg tænkte og talte om, at du sikkert var vansiret i ansigtet resten af livet, hvis – og det skal med – du overlevede ulykken." Det viste sig, Gud ske lov, at det sorte slet ikke var så farligt endda.

Blot tre dage senere, stadig bevidstløs, kom der en lille hvid prik på den ene kind. Den plet voksede time for time og blev stadig større. Den helt enkle forklaring ligger lige for:

Suppegrydens øverste kant løber jeg imod med den venstre side af min pande. Gryden tipper forover væk fra mor, der ville bære den ud. Den skoldhede suppe skvulper ned over mig uden direkte berøring med ansigtet, hvor den rammer min hud under hagen. Fra kravebenet flyder det videre ned over brystet og begge arme.

Dampen, der udvikles, stiger opad, og den stærke varme i dampen forårsager det udseende, der chokerede far. Huden i ansigtet beskadiges kun overfladisk og bevirker misfarvningen. Den lille prik på kinden er begyndelsen til det, som jeg umiddelbart sammenligner med den proces, der pågår, når hugormen skifter ham, og det gamle skind falder af. Under alt det sorte, der lidt efter lidt faldt af i små flager, kom den fineste jomfruelige, lyse og frem for alt hele hud til syne. Det eneste sted i hovedet, jeg fik varig mén, var en een centimeter stor bar plet i nakken efter en brandbyld. Nådigt sluppet, når jeg senere i livet har set eksempler på, hvor ødelagt man kan være efter den slags. Helt sikkert med livslange gener til følge.

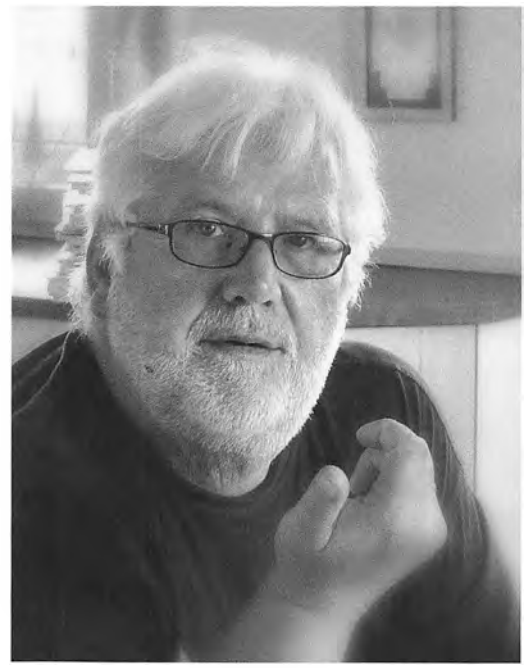

Forfatteren

Elleve døgn uden bevidsthed

Dagen, hvor jeg igen kom til bevidsthed, var min første tanke, at jeg havde tisset i sengen. Jeg var våd. Jeg blev snart syv år, så tisser man da vel ikke i sengen? Virkeligheden var også en anden. På indersiden af min venstre ankel havde lægerne opsat en lang kanyle, beregnet til intravenøs forsyning af saltvand, så jeg ikke dehydrerede mere end allerede sket. Slangen i den kanyle havde jeg fumlet mig til at rive itu med det resultat, at plastposen højt på stativet ved sengen tømtes uhindret lige ned i sengen i stedet for ind i mig. Far var på stuen, da jeg vågnede første gang efter elleve døgn i "drømmeland".

Det var ikke gensynsglæde eller spørgsmål om, hvorfor jeg var her, der pressede på som det

Fra højre Kathrine og Otto Kristensen samt Marie og Chr. Madsen, senior

første. Jeg spurgte far, om ikke nok jeg måtte få en sodavand, jeg var forfærdelig tørstig. Far spurgte pænt en sygeplejerske, om det kunne gå an. Det ku' det. Een til! Og endnu én. Da jeg indenfor meget kort tid bad om den fjerde sodavand, syntes far, det var sådan lidt i overkanten af det rimelige. Hjemme havde vi ikke sodavand til daglig, kun til fest.

Undskyldende fik far sig en snak med sygeplejersken, flov over, at han nu skulle spørge om sodavand nummer fire. Svaret han modtog overraskede. "Endelig, endelig giv ham alt, hvad han beder om i den retning. Som det ser ud lige nu, kan det vise sig at være lige netop det, der kan sikre drengens overlevelse. Væske og atter væske, jo dygtigere han er til at drikke, des større er vore forhåbninger til, at han redder livet. Herefter skal du ikke spørge mere. Giv ham endelig alt det, han ønsker at drikke".

Her kan jeg med stor overbevisning fortælle alt og alle, at her havde jeg lige fundet en niche, hvor jeg var rigtig go'!

Dagene går, og spørgsmålet om min overlevelse var efterhånden et sjældent tema. Det gik livets vej, og lægerne skulle i gang med at udbedre skadernes omfang. Forsøge om sårene kunne heles. Metoderne vi kender i dag til behandling af brand- og skoldnings skader, var helt ukendte. Ingen nedkøling i koldt vand og ingen åben sårbehandling. De skadede områder skulle forbindes, sikkert begrundet med infektionsrisiko.

Hvor stor en procentdel af mig, der var 2. og 3. grads forbrændt, er jeg ikke præcist klar over. Brystet fra kravebenet til navlen og begge arme, bærer endnu et tydeligt grimt bevis for det skete.

Et enkelt eksempel på, hvor galt det kan gå, dog uden jeg skal udpensle alle detaljer, var området foran på halsen ned mod kravebenet. Her

havde den varme suppe brændt alt vævet bort, så kravebenene var blottede og strittede lige ud i luften. Her var der en voldsom udfordring til lægerne.

Mors skyldfølelse

Utallige gange, også i årene efter ulykken, har mine tanker kredset om min mor. Langt den overvejende tid var hun helt naturligt derhjemme. Hjemmet og familiens hverdag skulle jo fortsat fungere. Verden kunne ikke sættes i stå, bare fordi jeg lå på sygehuset. Hvor let, nej hvor svært, mon det har været for mor, når de bebrejdende tanker har overfaldet hende? "Min seksårige dreng ligger helt derude i Thisted". Forfærdelige stygge tanker martrede mor: "Det var jo min skyld." Gentagne samtaler har jeg haft med hende i forsøg på at befri hende for de ulidelige anklager. De fik aldrig helt den ønskede succes. Skyldfølelsen var en modstander, der ikke så let lod sig ryste af vejen.

Otte sengs stuen

I min erindring føles det rigtig fint og aldeles i orden, at jeg, som en lille dreng, fik min helt egen og faste plads på en otte sengs stue sammen med syv voksne mænd. Og lad det bare være sagt med det samme, i de otte - ni måneder jeg i alt skulle tilbringe i sygehusregi, blev jeg vist en anelse forkælet af praktisk talt alle omkring mig.

Det viste sig ydermere ganske praktisk og nyttigt at være blandt voksne om end syge. Nyttigheden viste sig flere gange. Situationer hvor jeg i høj grad havde brug for andet og mere end den nattevagt, der skulle tilse hele afdelingen.

Transplantation af hud fra mine lår

Lægerne var nået frem til den konklusion, at en hudtransplantation var oplagt og strengt påkrævet. Med nutidens viden netop på det område, havde rigtig meget set helt anderledes ud for mig. Jeg ved udmærket, at ny viden ikke kan anvendes med tilbagevirkende kraft.

Groft sagt tog jeg mig ud som én stor mumieagtig forbinding, og det skulle blive langt værre. Ugentligt blev mine forbindinger skiftet. De første måneder i fuld narkose. Når jeg tænker på det, er det som om, stanken fra ætermasken stadig giver mig kvalme og lyst til at kaste op. Havde der været små tegn på sårheling, blev det slået tilbage uge efter uge af dem, der ville mig det allerbedste. Senere kom det så langt, at lægerne på Thisted Sygehus helt måtte opgive og udskrive mig i en aldeles ulægt tilstand. Man vidste ganske enkelt ikke, hvad der skulle til.

Da vævet og huden på forsiden af min hals ikke regenererede, blev der fastsat en dag til transplantation af hud. Hvor meget jeg selv var informeret i de planer, fortaber sig i det uvisse. Huden, der skulle bruges som lappegrej, skulle hentes på oversiden af begge mine lår. Den skulle så anbringes de hårdest angrebne steder, naturligvis med henblik på heling.

Efter transplantationen

Hvor lang tid det tager at skrælle al huden af forsiden på begge en seks årig drengs lår, aner jeg ikke det mindste om. Til gengæld står sekunderne, minutterne, timerne og dagene efter opvågning af narkosen i et totalt rædselsfyldt tindrende skarpt spotlys.

Om så det danske sprog havde dobbelt så mange bogstaver end tilfældet, ville det alligevel aldrig nogensinde kunne lykkes mig, at beskrive de tsunamier af uudholdelige smerter, der rev og sled hærgende i min elendige og lille krop.

I den afgrundsdybe smerte, der flåede i mig, stod det lidt efter lidt klart, at jeg ikke var i stand til at røre mig. Intet ville lystre. Jeg ville springe ud af sengen og gerne derefter ud ad vinduet. Hverken arme eller ben ville noget som helst. Hvad sker der, er det et mareridt, du vågner op af om lidt eller? Det var det så ikke. Jeg var i den tilstand, man vel i dag ville benævne fikseret. Jeg lå pladask på ryggen i min seng. Den havde højt hovedgærde og benende, langs siderne også et slags gelænder eller sengehest i samme højde som sengens ender. Her var der et lagen eller flere spændt ud, så jeg lå ligesom i en kasse med lukkede sider overspændt af et hvidt klæde. Intet rørte mig – intet kunne jeg røre! Jeg var svinebundet til madrassen, remme om begge ankler, remme lige under begge knæ, remme omkring livet og remme omkring begge

håndled. Det måtte så være forklaringen på, at jeg aldeles ikke kunne røre mig den mindste smule.

Til alle dem, der i årenes løb har bedt mig forklare dette scenarium, har jeg brugt et eksempel, som langt de fleste selv har erfaret. Derfor har jeg også en klar fornemmelse af, at man sagtens har kunnet leve sig ind i det, jeg befandt mig lige midt i her:

En sølle hudafskrabning!

Ikke andet? Alle har garanteret oplevet det mere eller mindre. Det var måske en albue, der stak lidt for langt ud til siden, da man på cykel i lidt for høj fart og lidt for kort afstand godt lige kunne nå forbi husmuren eller her i Agger en bunker. Med albuen skrabende langs muren, blev det ens arm, der tog farten af cyklen. Kort efter ankommer den sviende brændende smerte – intet blod, så det er nok ikke så slemt. Eller situationen på cykel en sommerdag i bare tæer, foden smutter af pedalen ned på asfalten. Det kunne rive en tånegl itu eller skrabe vristen mod asfalten med hudafskrabning til følge. Jo, det er kendt af de fleste, intet blod, blot et større eller mindre område med et klart væskende sår. Det så ikke så farligt ud, der var oftest ikke brækket lemmer. Kun hudafskrabning?

Gør det ondt?

Yep!

Lægernes transplantation af huden fra mine ben til de mest forbrændte områder frembragte en "hudafskrabning" i en størrelse, der svarede til al huden på et ben fra knæet til skridtet. Breder man den hudflade helt ud, fylder den faktisk et ret stort område. Klart væskende, svidende brand var følelsen. Jeg kunne ikke røre mig.

Jeg kunne skrige. Det gjorde jeg.

Barmhjertige medpatienter

Otte sengs stuen med syv voksne mænd blev min "redning" lige nu. Trods mændenes egne lidelser, de var der jo af en årsag, undlod ingen af dem at komme mig til undsætning i min nød. De forsøgte af al kraft og evne at lindre pinslerne dag og nat.

Chr. Haag, en husmand fra Stagstrup, står klarest for mig, som den der igen og igen, og én gang til, utrættelig hjalp mig. Barmhjertig-

Skadestuen på Vestervig Sygehus. Foto: Knud E. Jensen

heden fra ham udvirkede et livslangt venskab mellem ham, hans kone Anna, mine forældre og jeg.

Det har helt sikkert været utålelige døgn på stuen, hvor de syv andre dårligt fik den søvn og hvile, de så hårdt havde brug for. Netop faldet i søvn skreg jeg igen. Naturligvis har de været irriterede ved forstyrrelsen, jeg mærkede det aldrig nogensinde.

Lægefagligt tror jeg ommøbleringen af min hud lykkedes, bortset fra at der tre steder groede væv sammen, der ikke skulle gro sammen. I første omgang skulle størst mulig overflade have ro til at hele fint op. Den ny hud foran på halsen blev ikke afstødt, men groede sammen, sådan at mit hageparti voksede sig fast ned mod brystet, så jeg hverken kunne bøje hovedet bagover eller til siderne. Indersiden af albueleddene groede med den ny hud sammen, så mine hænder permanent ikke var mange centimeter fra hver sin skulder, og blev der. Alt det måtte klares i en reoperation senere. En ret morsom bivirkning i forbindelse med transplantationen, gik først op for mig mere end ti år senere. Som alle andre unge mænd kommer den tid, hvor man skal til at barbere sig og holde den uønskede skægvækst nede. Jeg var slet ikke almindelig. Foran på halsen stortrivedes de små krøllede hår, der normalt er placeret langt længere syd på!

Ved transplantationen havde lægerne ikke lige tænkt på, at anlæggene til den senere hårvækst allerede var en helt naturlig del af huden. Et stykke hud opereret af tæt på skridtet var flyttet op på halsen og var årsag til den ret forsinkede og helt harmløse bivirkning.

Jeg har flere gange tænkt tanken at anlægge fuldskæg lige der. Klogelig er det forblevet en tanke.

Reoperation

Armene skulle rettes ud, så albueleddene kunne bruges igen, og hovedet skulle også befries. Endnu en ætermaske, ny tur i narkosen. Det sammenvoksede væv de tre nævnte steder blev skåret op, så der kunne blive fri bevægelighed til hoved og arme.

Mit nye udseende efter den operation gav anledning til mange helt fantastiske og sjove optrin på stuen. Specielt i besøgstiden gejlede de voksne mig til at optræde for deres besøgende.

Vi var jo i en tid, hvor man endnu havde en ret så stramtandet oversygeplejerske til at gå fra stue til stue og i en ikke særlig venlig toneart nærmest råbe ind mellem alle sengene: "Besøgstid forbi!" Det vil helt sikkert mislykkes, hvis jeg forsøger at fremstille mig selv som den største uskyldighed på jorden, men lige her var det altså de voksne medpatienters højeste ønske, hvis kulminationen på min optræden foregik nøjagtig i det øjeblik, frk. Andersen stak hovedet med den fint stivede kappe indenfor med sit "Besøgstid forbi." Selv var jeg ikke så stolt af det. Hun ville ikke flippe ud, mens der var civiliserede besøgende til stede; men én ting ligger helt fast. Afregningen skulle nok komme senere, når de besøgende var gået.

"Skåes-stykker" i sengen

Årsagen til mine ret så populære optrædener, ligger i mit udseende efter reoperationen. Med en fast skinne langs begge arme var jeg simpelthen blevet frarøvet evnen til selv at spise. Med armene totalt stive er det slet og ret umuligt, med hænderne i hvert fald, at nå frem til munden. Ikke stivbenet – stivarmet i en længere periode, så vævet ikke skulle gro forkert sammen igen. Det gav mig hidtil usete og ubrugte muligheder, der først lige skulle opøves.

Fødderne fejlede ingenting, så jeg måtte vel kunne lære at indtage det daglige brød og kartoflerne – med tæerne eller hvad? En stor dreng ønsker vel ikke at blive madet? Ikke jeg. På relativ kort tid blev jeg ret ferm i den øvelse, ellers ville jeg jo dø af sult. Desværre findes der ingen billeder af spisesituationen, derfor appellerer jeg til fantasien, mens jeg forsøger at beskrive seancen med ord. Siddende midt i sengen blev der "dækket bord" i fodenden. I begyndelsen var det svært for mig at holde gaflen ordentlig fast, så den kunne bruges. Jeg lærte det, og derefter var jeg lige så hurtig færdig med måltidet som de andre på stuen.

Sengekammeraterne omkring mig fortalte deres pårørende om det kostelige syn, når jeg spiste. Ingen ville rigtig tro på det, og her er

det så, det med at optræde kommer ind i billedet. Kunne jeg spise med tæerne, kunne jeg vel også andet med dem? Jeg brugte ret meget tid på at indøve en helt ny disciplin, som jeg utallige gange optrådte med i besøgstiden, og ikke så sjældent blev belønnet i klingende mønt for.

Ofte var det sådan, at de andres familiemedlemmer ikke opholdt sig ved den pårørendes seng, i stedet slog de kreds om min. Mit højre ben rakte jeg ud over sengekanten til sengebordet ved siden af. I midten af skuffen i bordet var der en lille sort bakelitknap beregnet til at hive skuffen ud med. Jeg pressede knappen ind mellem storetåen og den næste tå, så jeg behændigt kunne trække skuffen ud. Samfundshjælperen, hed en oplukker dengang, fik jeg fat på takket være den smidighed, der efterhånden var blevet oparbejdet i mine tæer.

På ekvilibristisk vis var jeg i stand til, oppe i fodenden af sengen, at lukke kapslen af en sodavand og drikke den. Der blev klappet og leet højlydt. Det var på det tidspunkt, alle håbede at hende med "Besøgstid forbi" ville vise sig på stuen.

Løjer på stuen var hun slet ikke tilhænger af.

Jul på sygehus – jeg kan ikke gå længere

Julen 1957 nærmede sig, og jeg havde fået den nedslående besked, at jeg ikke var "god nok" til et besøg derhjemme juleaften. Det ville være for risikabelt. Jeg havde aldrig været andre steder end hjemme juleaften, kunne det mon blive jul alligevel?

Som tiden gik, fandt jeg mig mere og mere hjemme her på sygehuset.

De første måneders lange sengeleje var ved at være forbi. Jeg glædede mig til den dag, jeg kunne få lov at komme ud af sengen. Jeg fik mit livs næststørste chok, da jeg lige skulle smutte ud på gulvet og gå en lille tur. Tænk, jeg kunne ikke gå mere og brast i gråd. Hvad sker der med mig? De første dage på højkant blev jeg fulgt af en sygeplejeelev ved hver side. Balanceevnen skulle på ret køl igen efter de mange måneder i vandret stilling. Der gik næsten en hel uge, før jeg igen selv kunne gå. Hvilken glæde.

Min medfødte nysgerrighed førte mig så at sige overalt på sygehuset. Jeg blev snart en kendt patient alle vegne. Selv i køkkenet kom jeg og hilste på. Ansatte fra køkkenet, stuepigerne, portørerne, især Mikkel, eleverne, sygeplejerskerne, lægerne – alle holdt af mig. Forkælede mig.

Jeg var alles kæledægge, som ingen rigtigt nænnede at sætte i rette, når de iagttog den medfart, jeg havde fået. Det var som om det strikse reglement ikke gjaldt mig. Beføjelserne var videre, når man adlød navnet Hans.

Integration hedder det vist. Hjemmet i Agger blev naturligt trængt på favoritpladsen. Sygehuset var mit hjem nu, her hørte jeg til, og alle kerede sig om mig. Jeg registrerede ikke følelsen af at længes hjem på noget tidspunkt, gad vide, om det er sådan noget, børn bare kan?

Jeg bebrejder ingen, jeg konstaterer, hvordan forholdene var i mit hjem og i min by Agger. Endnu kunne bilerne i byen tælles på een hånd. At jeg fik besøg hjemmefra hver 14. dag, var ikke udtryk for at jeg ikke var elsket. Derimod var det udtryk for, at det var besværligt og dyrt. At blive forflyttet de 37 kilometer fra Agger til Thisted foregik for mor og fars vedkommende med Svankjærbilen, der havde én daglig afgang på ruten. Klokken 11.20 var der afgang fra Agger, og efter et forholdsvist kort besøg hos mig på sygehuset var de tilbage i Agger klokken 19.20.

Ved et af besøgene bragte mor og far en vidunderlig nyhed med til mig. Min ældste søster, der er tyve år ældre end jeg, var gift og med sin familie bosiddende i Virum, ville komme hjem til jul. Deres planer gik så ud på, at de alle sammen ville komme og fejre juleaften med mig på sygehuset. Jeg kunne dårligt vente, så blev det helt sikkert også en god jul det år. Også af dem blev jeg forkælet i en grad, der nok slet ikke er sundt. Kan en god jul måles på antallet af gaver, blev 1957 udgaven vist aldrig overgået.

Ottos kutter

Specielt husker jeg en af gaverne fra det år. Fisker Otto Kristensen fra Agger havde ingen børn selv. Fra ham fik jeg bragt den flotteste gave, jeg kunne ønske. Han havde selv lavet den.

En fiskekutter omhyggeligt skåret ud af en

Agger Skole og kirke - mon ikke til forældredag. Med god vilje anes brandhanen til venstre

træklods. Den var vel 20-25 cm lang. Der var formast og mesanmast(agterste), nedgangskappe til lukaf, styrehus, spil, antenner - kort sagt var den så detaljeret, at det må have taget Otto rigtig mange timer. Den var malet flot kutterblå, rødbrun patentsmøring i bunden og postkasserød streg til vandlinje. Den havde sit eget fundament i træ, så den kunne stå fremme og prale. Hvor var den altså bare flot. Jeg glemmer aldrig Otto for tankerne og arbejdet, der lå i den fornemme gave.

Lægernes fortsatte bestræbelser på at få alle mine skoldningssår helet, havde ingen eller kun ringe effekt. De grusomme dage, hvor alle forbindinger skulle skiftes, så ud til at skulle fortsætte i det uendelige. Stadig ingen udsigt til heling.

2007 hos øjenlægen

Jeg hopper lige frem i tiden. Året er 2007. Stedet Thisted.

Jeg havde en tid hos øjenlægen. Fremme ved skranken afleverer jeg de relevante informationer til konsultationen. Så må du gerne sætte dig hen i området der, så vil du blive kaldt ind, når det er din tur.

Så sidder eller står man der og bare venter. Venter. Ingen taler sammen. Flere kommer til og tager plads i køen af ventende. Ham der kommer der, hvad mon han hedder, hvad mon han fejler - et eller andet skulle man vel beskæftige sig selv med, når nu ingen talte.

Jeg bemærkede navnet, da han sagde det ved skranken. Han kom også over og satte sig til at vente. Ingen talte sammen.

Nu kunne jeg bare ikke dy mig længere, og jeg kigger på sidst ankomne mand og siger: "Undskyld, jeg kunne ikke undgå at høre dit navn, da du præsenterede dig. Når du nu hedder Egon Haag, er jeg bare nødt til at vide, om navnet Chr. Haag siger dig noget?" Hertil svarede han, at det da var hans afdøde far. På spørgsmålet om hans forældre boede i Stagstrup, svarede han bekræftende.

Jeg kunne godt se på ham, at han tænkte så det knagede. Han kiggede intenst på mig, og jeg anede et lille smil omkring hans mund. Nej det kan ikke passe, det jeg tænker, fortsatte han. Han gentog det flere gange. Det jeg tænker, det kan altså ikke passe. Hans er det dig? Altså den dreng fra Agger der sådan blev skoldet og lå længe på Thisted Sygehus?

Det er mig. Jeg trak mit venstre skjorteærme op og viste ham arrene på min arm.

Sært træf at vi skulle støde tilfældigt på hinanden her. Sammen fandt vi ud af, at det var nøjagtig 50 år siden, vi sidst så hinanden.

Egon fortalte, at han lige så tydeligt, som var det i går, huskede en helt bestemt aften, hvor han besøgte sin far på vores fælles sygestue. "Far havde fået dig til at lave kunster, han havde sagt, du ikke turde hoppe oppe i sengen, nu når hende med "Besøgstid forbi" kommer ind og siger det. Så turde du selvfølgelig, når nu far sagde, du ikke turde.

Da dit hopperi var på sit højeste, og alle på stuen morede sig, kom hun og sagde de der ord, hun skulle. Som ramt af lynet lå du musestille på ryggen helt gemt under din dyne. Hende havde I godt nok respekt for. Da hun var væk, stod vi lidt ved fars seng, inden vi skulle se at komme hjemad. Du havde slået dynen til side og var kommet til syne vel vidende, at hun nu var gået igen. Pludselig sagde min far: "Puha Hans nu har du slået én igen!"

Her i venteværelset hos øjenlægen 50 år senere spørger Egon mig: "Kan du huske, hvad du svarede min far?" Jeg var helt blank, ingen anelse overhovedet. "Det kan jeg. Jeg glemmer det aldrig nogensinde", fortsatte Egon. "Du svarede: "Æ slog en æ – æ, lod en bare go'!" "

Det er da de særeste ting folk render rundt og husker på i 50 år!

Udskrevet fra Thisted Sygehus

Jeg er meget overbevist om, at det ikke har været de allermest tilfredse - endsige stolte læger, der traf beslutningen, at udskrive mig til hjemmet i Agger langt hen på foråret 1958, vel vidende at deres arbejde ikke var gjort færdigt. De gav op.

De fandt ikke løsningen på at få mine sår helet. To større områder, et på halsen og et på venstre arm, blev endda benævnt med ordet "dødkød".

Ikke desto mindre blev det sådan. Jeg skulle hjem til Agger. Hjem til mit hjem, hjem til min fem år ældre bror og mine forældre. Hjem til alle kammeraterne jeg nu ikke havde kunnet se i mere end et halvt år. Jeg fik lidt tid til at vænne mig til tanken, om jeg glædede mig er tvivlsomt.

Jeg havde det jo fint, hvor jeg var.

Nogle ville måske anholde mit udtryk "alle kammerater", der er og var jo grænser for, hvor stor Agger er. Tiden jeg bevæger mig rundt i på disse sider, tilhørte en af de perioder, hvor der var få penge. Til gengæld var der mange børn overalt i det lille fiskerleje.

I et enkelt hus var der 23 børn, vel ikke alle boende hjemme samtidig. De fleste vil sikkert påstå, det er usandt. Nu skal det retfærdigvis med, at det drejede sig om et ret langt hus. Huset ligger stadig midt i byen og er i dag sommerbolig. Længden på huset, der ved sin opførelse var købmandsforretning, gav plads til tre familier i tre adskilte lejligheder. I lejligheden mod vest boede Martha og fisker Poul Iversen med deres fire børn, i midten Sigrid og fisker Gustav Andersen med deres ti børn. Alma og fisker Emil Kristensen boede i lejligheden mod øst med deres ni børn.

Et godt grundlag for en skole.

Endnu mens jeg gik i skole, var der indskrevet op mod et hundrede børn i Agger Skole.

Jeg gik ud af Agger Skole i 1965.

Skoletiden, dens lærere og vore "skåes-stykker" beskriver jeg senere.

Samtidig med min udskrivelse fra Thisted

Bedstefars Nikoline og Peder Andersen (1880-1959)

Sygehus i foråret 1958, et halvt år efter ulykken 18. sept. 1957, blev der lavet en aftale med sygehuslæge H. C. Petersen på Vestervig Sygehus. Opgivet af Thisted lægerne skulle H. C. Petersen fortsætte de smertefulde forbindingsskift eller finde løsningen.

At det var opgivet i Thisted, pirrede helt synligt Vestervigiægens ærgerrighed og faglige stolthed. Han sagde det aldrig, men det lå tykt i luften omkring ham: "Jeg skal vise dem", underforstået kollegerne i Thisted.

Vi fik en fast tid hver lørdag hos H. C. Petersen.

På flugt

En lys og lun forårsdag sprang bomben på min 8 sengs stue!

I morgen skal du udskrives og hjem.

"Æ Bette Slagter," der logisk nok var den lokale vognmand, var bestilt og ville være på afdelingen dagen efter for at bringe mig hjem til det, der slet ikke var så kendt mere.

I morgen formiddag klokken 11 skal du være klar, du skal have sagt farvel fra køkken til kvist, du skal have samlet alt dit kram sammen og pakket det i din kuffert. Forstår du det, i morgen klokken 11 docerede frk. Andersen? Jeg hørte det, om jeg forstod det, er en anden sag.

Resten af dagen blev brugt på min helt egen lille private stuegang. Afskeden med alle dem, jeg var blevet knyttet så tæt til, gav vand. Jeg græd mine sørgmodige tårer og trykkede mig skræmt ind i det hvide forklæde i skødet hos dem i personalet, jeg allermindst ville kunne undvære. Jeg blev opmuntret og trøstet, selv om stemningen overalt var trøstesløs.

Den aften traf jeg en stor beslutning.

Jeg ville ikke hjem til Agger.

Jeg ville blive her. Noget måtte gøres.

Igennem næste nats urolige søvn blev der lagt planer. Jeg ville ikke køre med "Æ Bette Slagter", og efter morgenens øllebrød gik min plan i gang.

Uden at nogle tog særlig notits af det, bragte jeg mit pikpak ud af stuen og fik det ned i skyllerummet, hvor jeg anbragte det i et af stålskabene. Selv listede jeg op på afdelingen ovenover, her var der en læge, jeg også kendte ret godt. Jeg gik ind på hans kontor. Der var ingen derinde. Hvor kunne jeg gemme mig?

Lægens skrivebord havde i venstre side tre fire skuffer, i højre et jalousiskab. Altså en skabsdør, hvor der indenfor var mange små udtræksskuffer fyldt med papirer af forskellig slags. Én for én fjernede jeg skufferne og stablede dem ovenpå hinanden bag en dør. Kunne jeg mon være derinde, hvor skufferne ikke var mere? Det kunne jeg, når jeg trak benene godt op under hagen. Uret på væggen fortalte, at der ikke var lang tid til "Slagteren" kom, og nu måtte det briste eller bære.

I en skuffe fandt jeg en snor. Med et dobbelt halvstik gjorde jeg den ene ende af snoren fast i nøglen i nøglehullet, kravlede ind i jalousiskabet og trak med snoren døren til efter mig. Her var mørkt, og jeg havde kun lyde at forholde mig til. Lyde på gangen. Fjerne og nære. Hvor længe skulle jeg mon sidde her, og hvad skete der så? Hele to timer lykkedes det mig at forsvinde og skabe bekymring rundt på sygehuset. Jeg synes nu mit forsvindingsnummer var ok, men der var begået fejl, der til sidst afslørede mig. Lægen syntes, det var lidt underligt, at hans jalousiskuffer stod stablet bag en dør og måtte lige have det undersøgt nærmere. Naturligt fører det ham til mit skjulested.

Jeg kunne dårligt rette benene ud efter at have været krøllet sammen i det lille skab.

Hjemme i Agger

Som en løbeild rundt i byen lød det: Har i hørt: "Hans er kommet hjem". Det var jeg og så frem til at genfinde samhørigheden med alle de andre.

Indenfor i stuen derhjemme stod jeg bomstille som forstenet. Hvad var der lige sket her, hvor jeg kiggede ind i stuen? Jeg kan næsten høre det endnu, da jeg sagde de første ord efter hjemkomsten: "Hvornår har I fået sænket loftet?" Dum kommentar og så alligevel.

Efter næsten syv måneder i et helt andet hus, hvor der bestemt var en ganske anden loftshøjde, virkede det derhjemme chokerende. Det føltes, som om alting i huset blev presset ned mod mig. Hjemme virkede meget for småt.

Udenfor var der så sandelig også ændringer

at forholde sig til. Jeg ved, at alle drengene glædede sig over, at jeg atter var hjemme og havde overlevet. Var vi så samlet for at lege "Fo-wåer å feen" (gemmeleg) eller flokkedes for at udtage to hold til fodbold, var det påfaldende, at ingen af de andre var i min nærhed. Der blev holdt forsvarlig afstand. Jeg var nok tålt, men ingen ville nærme sig. Det gjorde mig ked af det, og jeg spurgte flere gange uden at få svar.

Det stod på en tid, og jeg var lige ved helt at opgive håbet om at blive lukket ind i varmen igen. Heldigvis blev gåden løst.

Jeg opdagede selv, hvad der var galt, og hvorfor ingen ville være i min absolutte nærhed.

Jeg lugtede.

Jeg lugtede endda fælt, men havde vel vænnet mig til at være hos mig selv, trods stanken. Der var stadig to ret store områder under mine forbindinger, der karakteriseredes som dødkød. Det lugter.

Forbindingsskift i Vestervig

Lørdagsturene op til Vestervig Sygehus og doktor H. C. Petersen var og forblev mit mareridt.

Mor fulgte altid med mig derop. 55 år senere mener jeg mig næsten i stand til at mærke den smerte, jeg blev påført, når H. C. Petersen klippede eller pillede den ugegamle bandage af. Flere steder var det i ugens løb groet fast i dødkødet, der bestemt ikke var helt dødt.

Af kom de.

Jeg skreg som barndomshjemmets fedesvin i begyndelsen af december. Oveni mine skrig, sagde eller råbte H. C. Petersen også noget. Det, der kom ud af munden på ham ved de lejligheder, kan jeg forsikre om ikke stod i salmebogen og siden ej heller fik plads der. Dybest set var manden total knust over, at det han måtte gøre mod mig, var så pinefuldt.

På overfladen var han en hård negl, indeni blød som skumgummi.

Mor kunne ikke på samme måde som han give udtryk for sin oplevelse af, det hendes dreng måtte igennem, og det gik hende så meget imod, at hun ikke så sig i stand til at følge mig derop mere. En gang vi kom hjem derfra, sagde hun til far, at han altså var nødt til at tage med mig derop næste gang.

Det gjorde han så.

Der blev ikke sagt et eneste ord, da jeg endnu en lørdag skreg mig ind i weekenden. Jeg kunne ikke andet. Det var åbenbart ikke nødvendig at sige noget. Doktoren havde konstateret, at mor var skiftet ud med far, og opfattede det helt klart som et vink med en vognstang.

H. C. Petersen indså også, efter jeg ved ikke hvor mange lørdage, at det alt sammen intet nyttede. Ingen bedring, ingen heling af mine sår, snart måtte plageriet ophøre og erstattes af andet. Hvad?

Man enedes om en ny indlæggelse, denne gang på Vestervig Sygehus. I mit voksenliv har jeg ofte tænkt den tanke, at H. C. sikkert indlagde mig, så hverken mor eller far kunne høre, jeg skreg. Det er nu langt mere sandsynligt, at han gjorde det, fordi der for ham lå en gigantisk faglig udfordring i at få mig gjort hel igen. Hvad lægerne på Thisted Sygehus havde måttet opgive, kunne han vel nok klare?

Det kunne han.

Hvornår og hvordan skal jeg berette om senere. Der skete nemlig noget underligt, da jeg på cykel var på vej til Agger efter en mundtlig eksamen, blev vinket ind til siden af fru Lilli, H. C. Petersens hustru.

Skolen

Sommeren 1958 begyndte jeg at gå i skole. Agger Skole, beliggende lige øst for kirken, var en 7 klasset, ikke-årgangsdelt skole. Første klasse gik for sig selv, anden og tredje klasse gik sammen ligesom fjerde og femte samt sjette og syvende. Altså to årgange i samme undervisningslokale.

De første fem år foregik min skolegang i bygningen, der ligger i forlængelse af gymnastiksalen. Mellem gymnastiksal og de tre klasselokaler var der drenge og pige toiletter og et lille vindfang, hvor indgangen til de tre klasselokaler var.

Fra vindfanget kom man ind i en lang nordvendt gang med højtsiddende vinduer og to aflange hvidemaljerede håndvaske. Mod øst var der i gangens bredde et ganske lille klasseværelse, der hed "kyllingehuset", sikkert fordi det var her 1. klasse holdt til. I hele bygningens

Den højtliggende bygning er Vandbygningsvæsenets "ingeniørbolig". Bedstefars hus, som blev solgt til Laurits Grønkjær, er huset med dør i gavlen. Til højre for det ses det gamle fiskerhus, der nu er museum

længde var der indrettet to sydvendte klasseværelser, hvor 2. - 3. og 4. - 5. hørte til.

Gangarealet var i en størrelse, så alle skolens elever kunne være der. Her samledes vi hver morgen klokken 8 til morgensang med akkompagnement af violin.

Buen kunne for øvrigt også anvendes alternativt.

De største børn undervistes i klasseværelset, der er bygget sammen med førstelærerboligen.

Ganske få meter øst for skolens primære bygninger lå forskolen, som den kaldtes.

Før min skoletid var den anvendt til undervisning, nu var der indrettet to tjenesteboliger til lærere ved skolen. Lejligheden mod øst var den bedste og største. Her boede som regel det fastansatte lærerpar. Lejligheden mod vest beboedes af skiftende vikarer, for det meste lærerstuderende, der under studiet havde et seks måneders forløb, hvor der skulle undervises på en skole.

Det var altid drønspændende, hvad det mon nu var for et eksemplar i den lange række af vikarer, vi skulle kæmpe med og imod det næste halve år. Det falder mig for, at der i reglen var tale om yngre kvinder. Undtagelsesvist husker jeg nu også to yngre mænd.

To lidt skæve betragtninger er årsagen til, at de er en del af erindringsbilledet. Den ene imponerede mig meget ved, at han selv lavede sin middagsmad, og han elskede fisk. Han må have været her i vinterhalvåret, for jeg havde skaffet ham et par "røde grise", "kuelbassier" eller slet og ret to stenbidere. Jeg havde æren af at hjælpe ham til rette med fisken. Jeg flåede de to ikke helt almindelige konsumfisk. Jeg havde set ved "Æ Æwer" (Agger Fjordhavn), hvordan det foregik, når de skulle flås. Jeg havde set, hvordan mor tilberedte dem. For vikaren var det en komplet ny ret, vi spiste sammen den dag.

Om han nogensinde lærte os noget i skolesammenhæng, aner jeg ikke.

Den anden mandlige vikar, jeg har med, husker jeg på grund af en begivenhed, der indtraf en dag, han skulle imponere sin kæreste. Det slap han mildest talt ikke særlig heldigt fra.

De to var ikke kærester, da de kom, men blev det, mens de var her. Det er slet ikke så ringe, når folks børn kan forliges.

Også i Agger.

Mellem kirkegårdsdiget og førstelærerboligen stod der ved siden af vejen en brandhane. En eftermiddag efter skoletid ville de to nyforelskede gå sig en tur til havet.

Som nyforelskede nu en gang opfører sig, pjattede de og var kåde som kvier, der om for-

året lukkes ud på marken. De legede, mens de løb, og havde det i det hele taget skønt i hinandens selskab. Med ét sætter han en sprint ind og løb rigtig stærkt vest på, han talte til hende samtidig med et: "Se lige mig nu". 30-40 meter fra brandhanen får han den idé, at han da må kunne imponere hende lige om lidt. Han var i høj fart og styrede lige mod brandhanen.

Han hoppede med spredte ben højt over brandhanen. Troede han.

Brølet fra ham kunne høres over det meste af Thy. Tilløbet og springet var forfejlet med det resultat, at han drønede den allersydligste del af sin mave lige ind i brandhanens top. Han tumlede til jorden og trillede rundt, mens han samtidig krummede sig sammen i smerter - kun mænd forstår.

Man forstår godt, at de to ikke kom til havet den dag.

"Æ degn"

Skolelederen eller førstelæreren Keld Carlslund-Madsen er kendt af rigtig mange naturligvis. Han kom til Agger i 1952, og med undtagelse af årene 1964-65 blev han her til sin død. Fru Madsen var ikke læreruddannet, men som sin mand underviste også hun i visse fag.

Torsdag morgen i første time skulle vi have fru Madsen til bibelhistorie. En helt naturlig del i den undervisning var udenadslære af salmevers.

Umiddelbart kunne den slags sagtens minde om totalt ligegyldigt terperi. For min del vil jeg gerne i dag erkende, at den skat, jeg på den måde fik ind under huden, er en uudtømmelig kilde af rigdom.

Metoder kan altid diskuteres og bliver det.

Dagen og årets gang beskrevet i lyrikken lever stadig, trods alt. Kalenderefteråret og livets efterår beskrives vel ikke smukkere, end når der stemmes i med "Snart sukker vinterstormens røst, alt visner og forgår. Lad visne kun, jeg ved den trøst, som lige fuldt består."

De første øretæver

Jeg havde for det meste nemt ved at lære det vers, vi havde fået for. Havde jeg en enkelt gang eller syv glemt at lære det hjemmefra, klarede jeg ofte frisag ved, at to eller tre af de andre blev hørt før mig. Den torsdag gik den ikke længere.

Om end lavmælt var de første ord fra fru Madsens mund klare og præcise, der var ikke noget at tage fejl af den morgen:

"Hans Erik, vil du rejse dig fra stolen og sige salmeverset, I har for til i dag?"

Ups – den havde jeg slet ikke set komme. Det var da usportsligt sådan lige fra morgenstunden. Jeg kunne da rejse mig op, men det var også det eneste, jeg kunne. Jeg var spejlblank, åbnede vel munden – forgæves, der kom ikke en lyd ud. Belønningen for min præstation gik ud på, at jeg ikke skulle have ulejlighed med at sætte mig på min stol igen. Afregningen var en plads på ydersiden af døren i den lange rungende gang med de to aflange håndvaske.

Her kunne jeg så stå.

Det lærte jeg ikke ligefrem så meget ved, dog skulle jeg lidt senere få sat lidt ind på kontoen "Så ka' han lære det".

I kyllingehuset lige ved siden af vores klasseværelse havde Æ Degn første klasse den torsdag morgen.

Ude på gangen hørte jeg tydeligt Freddy spørge, om han kunne få lov at gå ud for at tisse. Da den tilladelse nåede mine ører, skyndte jeg mig væk fra knagerækken i den ene side af gangen, over til håndvasken i den anden, åbnede for vandet og vaskede febrilsk hænder, som gjaldt det livet, selv om jeg var mødt hjemmefra renvasket for et kvarter siden. Ren afledningsmanøvre.

Da Freddy kort tid senere vendte tilbage, spurgte Æ Degn, hvem det var, der stod ude i gangen. "Det er Hans!"

Jeg lyttede og lyttede, mens jeg fortsatte vaskeriet. Pludselig, næsten lydløst, blev døren til kyllingehuset åbnet igen, og Æ Degn kom ud til mig. Han lukkede stille døren bag sig og kom hen imod mig.

Nu var gode råd helt uopnåelige, jeg sad i fælden. "Nu har du snart vasket hænder i et kvarter", begyndte han, og fortsatte "Hvorfor står du herude?"

Jeg måtte jo sige det, som det var: "Jeg er blevet smidt udenfor døren."

"Hvem har I?" "Vi har fru Madsen".

Her faldt den første på siden af hovedet, så det sang.

"Så – nu kan du gå ind igen, give min kone en undskyldning og sætte dig på din plads."

"Nej lærer Madsen, det vil jeg ikke!"

Bang sagde det så, og denne gang ikke blot en enkelt ørefigen.

Trodsig og stædig synes jeg ikke, det var i orden, at jeg var sendt udenfor. Uanset hvad der måtte komme herefter, var jeg helt afklaret. En undskyldning kunne det på ingen måde udløse. Sådan var det!

Jeg fik dog den mulighed en gang til, men holdt trodsigt fast i mit og afslog igen opfordringen. Det udløste flere slag på hver side af mit hoved.

Nu holdt jeg fuldstændig fast, ingen og intet ville kunne drive mig tilbage i klassen med en undskyldning.

Midt i det jeg oplevede som et uvirkeligt mareridt, stod det nu pludselig tindrende klart for mig, at det ikke var alt, jeg var i stand til at holde på.

En underlig og sær ukendt følelse, klamt og varmt ned ad mit venstre lår sammen med mørke skjolder på mit bukseben, forkyndte klart, at jeg ikke havde kunnet holde på vandet. Jeg havde simpelthen tisset på mig selv!

Her standsede vanviddet så, uden nogen rigtig vinder. Kun tabere!

Familieforøgelse skønt yngste af ni søskende

Familieforøgelse var på vej derhjemme, selv om jeg var den yngste af ni søskende.

Det var blevet bestemt, at mine bedsteforældre, mors forældre Nikoline og Peder Gøjsen Andersen, skulle flytte hjem til os. Begge var oppe i årene, født i 1880, og magtede ikke længere at bo i deres eget hus, og på betryggende måde tage vare på sig selv.

Bedstefar havde forsørget familien gennem fiskeriet, som de fleste andre i Agger på den tid. Bedstemor havde født dem seks børn, hvis navne alle begyndte med G: George, Gunnar, Gerhardt, Gustav, Gunda og mor Gerda. De tre førstnævnte havde som ganske unge mennesker søgt fiskerlykken langt mod syd. Helt til Esbjerg var de rejst og havde stiftet familier der. Både Georg og Gunnar fik egen kutter og fiskede hele livet langt.

To døtre, mor og Gunda, og den sidste søn Gustav stiftede alle familie og bosatte sig i Agger og forblev der.

"Bedstefars" hed de under ét

Mig bekendt var der aldrig tale om, at bedstefars skulle på alderdomshjem, som man havde dengang. Det lå lidt både i luften og i løftet om at ære sin mor og far, at den yngre generation selvfølgelig tog sig af sine gamle, når de ikke selv kunne mere.

Bedstefars flyttede ind hos os fra deres eget hjem midt i byen. Når jeg i det følgende nævner bedstefars, er det både Nikoline Margrethe, født Hansen og Peder Andersen, det drejer sig om.

Hushandel

Deres hidtidige hjem blev solgt til fiskeskipper Laurits Grønkjær og hustruen Maja.

Laurits har fortalt mig, at for P. Gøjsen, som han kaldtes af alle, selv om han ikke hed Gøjsen, var det ikke så meget prisen for huset, der optog ham.

Nok så vigtigt for bedstefar var spørgsmålet om, hvorvidt de mulige nye ejere af huset troede på Jesus. Der blev ikke stukket noget under stolen, og det spørgsmål blev de stillet uden omsvøb. Min far kom de interesserede huskøbere til undsætning i forbindelse med det ret ligefremme spørgsmål.

Far kiggede på bedstefar og fortalte ham, at han kendte Laurits's mor fra Klitmøller og vidste om hende, at hun var en from, bedende kvinde.

Den oplysning sendte et varmt smil over det gamle furede ansigt, og så kunne de i hvert fald også købe huset.

Sådan blev der også handlet hus i Agger i 50erne.

Ny indretning i byens førende skotøjsforretning

De gamle var flyttet ind, og vi andre måtte flyttes lidt rundt i huset.

Fortsættes

Om strandfoged Jens Peter Christensen, Randrup, Thy

'Trine og æ bette kuens Jens"

Af lærer J. P. Christensen, Kastrup

Efter en begravelse på Aulum kirkegård, hvor jeg, lærer J. P. Christensen, Kastrup, havde været kirkesanger for en kollega, kom en ældre herre smilende hen til mig og citerede et lille stykke af en artikel i Thisted Amts Tidende på thybomål.

Der viste sig, at manden og hans hustru havde været bestyrerfolk på et mejeri i Thy og vist var fra denne landsdel og holdt så meget af sproget og miljøet fra svundne dage.

Oftest er det folk, som lever i "udlændighed" på andre egne, som bevarer kærlighed til hjemegn og miljøet i de kendte former, der sender mig en hilsen og opmuntring.

Af den grund får følgende artikel overskriften "Æ bette kuens Jens".

Hvem kender vel fra disse gamle dage strandfoged Jens Peter Christensen, Randrup?[1] Nej, men det almindeligt brugte navn "Æ bette kuens Jens" vil alle være fortrolige med.

Det er muligt, at flere end jeg har spekuleret over, hvad det navn betød, og dog er det lige det. På rigsdansk hedder det "den lille kones Jens". Deri findes ikke noget mærkeligt for datidens mennesker på egnen. "Æ bette kuens Jens" hører til de få mennesker fra barndommens ofte trange dage, som af og til kastede solstrejf og afveksling ind i tilværelsen. Derfor skal han mindes med tak, hvad måske næppe ventedes af den stilfærdige mand, der var højt oppe i alderen, da vækkelsen brød frem i Vestervig sogns sydlige del.

Æ bette kuens Jens`s hus lå på ryggen af en bakkeskråning vest for mit barndomshjem i Randrup. Det vendte solret med gavlene i øst og vest. Mod syd udenfor stuevinduerne fandtes "æ kålgoer" der foruden kål fremtryllede så dejlige ting om sommeren som ambra, timian, "lammeører", salvie, balsam, krusemynte, lavendel, gyldenlak, dejlige duftende roser og velsmagende stikkelsbær. Et forblæst hyldetræ, som en tid prangede med hvide blomster til hyldethe, stod i "æ kålgoers" ene hjørne. Det mest romantiske af det alt sammen var humlerankerne, der slyngede sig op ad østgavlen og tildækkede fladen.

Det frydede øjet om foråret at se det grønne klæde "Æ bette kuens Jens´s hus" der vidnede om sommerens indtog. Havens mange herligheder kunne Trine godt undvære noget af. En behagelig fornemmelse fyldte et drengesind, når man forlod den lille have med maven fyldt med stikkelsbær, en rose eller en dusk dejligt duftende ambra og balsam i hånden.

Lidt i sydvest for huset lå "æ bette kuens Jens´s hyv". Her summede det af enkelte vilde bier i varme sommerdage, lidt honning blev en sjælden gang resultatet af en ihærdig undersøgelse. Fra højens top skuede blikket vidt til alle sider. Det mest spændende bredte sig mod vest ned mod " røde Ajses " ejendom (Røde Anders var en tidligere kongelig postkusk), og "Kræn Ringgårds hus", videre til den skønne blanke fjord med sandstriben som skillebane mellem de vidt forskellige virkende vandflader, limfjordsidylen og Vesterhavets voldsomme, barske realitetsbetonede, ofte frådende bølgetoppe og det evindelige brum, som dog med tiden blev en fryd for øret og en uforglemmelig sang i sindet hos dem, der modtog den som vuggegave.

Stundom kom en damper glidende langt ude på det store hav, i stille vejr steg røgen ret op i luften og markerede skibets fart over de

dybe vande. En drengefantasi gled med og skød langt stærkere fart ud i tænkte fjerne lande med alskens herligheder som guld, sølv og ædelstene i bjerge og floder, abekatte, papegøjer, vilde tigre, løver og elefanter i slumrende urskove eller uigennemtrængelige jungler osv., som sikkert var damperens mål, måske med et skibbrud ved Robinsons ø, en stranding hist og her, men altid vel i havn til sidst. "Æ bette kuens Jens" var "straanfoved" og skaffede ved den bestilling Randrup een stor dag om året.

Ilanddrevet vraggods, tømmer, kasser og mangfoldige andre ting, ofte af ukendte former, samlede strandfogeden hjem fra fjorden, bragte tingene i sikkerhed til den store auktionsdag.

Så samledes de gæve mænd fra gårde og ejendomme oppe hos "æ bette kuens Jens", for at udse forskellige brugbare ting, som kunne tilfredsstille formålet og pengepungen. Det måtte naturligvis ikke være for dyrt, så kunne man ikke være sig selv bekendt som ægte thybo.

Til den fastsatte tid stod folk og spejdede mod nord. Jow, no kom æ skrywwer o æ kontor (kontorist Pedersen) og Honnens. Den sidste var på dette tidspunkt herredsfuldmægtigen, ca. 1893.

Det kunne dog ske, æ skrywwer ett war mæj, så ku æ rebslåer klaared. Det var min far, som allerede da havde været på Skelund højskole og tilegnet sig et lille sving på det område og kunne opfatte de forskellige situationer. Det betød ikke lidt. Herredsfuldmægtig Honnens var i mine drengeøjne en glimrende auktionarius, deri bestyrkede min far mig med at sige: "Honnens er en faale kaael te å hold awsjon." Ofte har jeg som voksen tænkt på denne uden tvivl meget begavede mand, der åbenbart havde medfødt sans for folkepsykologien ved sådanne lejligheder. Denne videnskabsgren studeredes ikke videre på den tid, og da slet ikke psykoanalyse, som heller ikke kunne komme til anvendelse her.

Handlen gik treven i begyndelsen, folk skulle "tøes" op, men Honnens brugte munden og lod ordene strømme, som jeg aldrig før eller siden har hørt mage til. Så kom en brander, en folkevittighed, der ramte, folk lo, bød på sagerne: 25 øre er budt, 30 øre, ingen bedre, ganske udmærket træ til en barnevugge, uovertrufne planker til husbyggeri osv., første, anden, tredje gang. Gårdejer N.N. hammeren faldt. Der skulle en vis vurderingsevne til, for at få noget ud af en auktion.

Der var en stilletiende forståelse af, at et nummer skulle "æ straanfowed" siel ha, "å den sku dæ gjar væ nøhj ikk".

Et andet typisk nummer bestod af ragelse, som ingen havde interesse for, og et dødt punkt indtraf. Så lød det gerne stilfærdigt: 25 øre og "rebslår" fik nummeret. Publikum morede sig. Sagerne havde ingen værdi. Det blev tradition, og Honnens løb videre. I farten kunne et godt nummer falde ved et gunstigt hammerslag, helheden var reddet. Statskassen, Honnens og folk var tilfredse, hensigten nået.

Trine havde meget travlt i køkkenet den dag auktionen holdtes. Dagligstuen og soveværelset med alkoverne var fyldt med folk, som kunne købe kaffe og punch. Brændevinsflasken kom, om ønsket, på bordet. Tobaksrøg og dampene fra kaffepunch drev under loftet. Folk snakkede venligt med hinanden. Der var en stilfærdig feststemning og folkelig hygge efter stedets og tidens forhold. Samværet varede dog ikke længe, og selskabeligheden ebbede ud med årene, da vraggodset blev mindre. Det må ikke opfattes som Randrup bønder var drikfældige. Det kan aldeles ikke siges efter min erindring og forståelse og tåler ingen sammenligning med, hvad jeg senere så og oplevede i Himmerland. Sæd og skikke artede sig således dengang.

På anden vis havde det også sin opmuntrende betydning, at "Æ bette kuens Jens" var straanfowed. Fik man lyst til at lave en mølle, men manglede træstykker, så gik tanken til "æ fywwer", men det betragtedes som tyveri at tage noget nede på stranden. "Æ bette kuens Jens" måtte da aflægges et lille besøg, og spørgsmålet blev fremført med stor ærbødighed, om man måtte "go nier til æ fywwer og hint en bette pin". Jens så lidt skælmsk på naboens dreng, og med et godmodigt blink i øjet lød svaret: "Jow, men æ pin mo jo æt wær fo stuer". Muligt følte strandfogeden et vist behag ved at blive betragtet noget i retning af kongelig embedsmand. Indstillingen på dette område var ganske

anderledes end nu. Man kunne så løbe ned til fjorden med god samvittighed.

En sidste ejendommelig hændelse har hæftet sig i bevidstheden siden.

En søndag eftermiddag gik jeg og drev omkring alene hjemme og hittede på at gå op til "Æ bette kuens Jens". Flere af de voksne børn var kommet på besøg. En søn Per, hittede på at tvære sig i ansigtet med sod, trække i noget pjaltet tøj, og sætte en gammel hat på hovedet. I denne forklædning kom han kørende ind i stuen med trillebøren, stillede den midt på gulvet, tog en redekam frem, og spillede på den. Bagefter gik hans gamle hat rundt, og nogle småmønter blev kastet i den, hvorefter spillemanden rullede ud igen med sin trillebør, under stor jubel. Jeg morede mig som aldrig før og kunne ikke tie med det næste dag, men fortalte optrinet hjemme med det resultat, at jeg fik en streng alvorlig formaningstale for deltagelse i slige ugudeligheder.

Denne begivenhed er årsagen til formodningen om, at den religiøse vækkelse i Vestervig sogn den gang havde sine rødder i Harboøre, da formen viser mange træk, som skildret i Hans Kirk i sin nye bog Skyggespil.

Nu er Trine og "Æ bette kuens Jens`s" hjem og have borte med blæsten for mangfoldige år siden, men engang hørte det alt sammen med til at sætte kolorit på det gamle, længst forsvundne Randrup. Endnu vil sikkert læsere – måske særligt i "udlændigheden" erindre de to godmodige mennesker Trine og " Æ bette kuens Jens ".

[1] Red. tilføjelse:
Jens Peter Christensen, strandfoged, født 2-5-1842 i Vestervig sogn
Inger Katrine Pedersen, hans kone, født 8-12-1839 i Vestervig sogn
Jens Peder Christensen, plejebarn, født 23-2-1892 i Vestervig sogn

Lindahlsminde skole 1815 – 1973

Af Elly Mardal, Hurup

Lindahlsminde skole er, som navnet siger, en mindeskole, men for hvem? Navnet stammer fra generalauditør Jacob Lindahl, som var ejer af Vestervig Kloster. Hans enke, Maren Svinth, overdrog aftægtsboligen "Hanbjerghus" til brug for skolevæsenet i Vestervig sogn i 1812 – kort tid efter hendes mands pludselige død. I forvejen havde der dog været en aftale med den initiativrige nære ven, provst Bendix, som også skænkede sin part til Lindahlsminde skole.

Den gamle skole og degnebolig, der ligeledes lå ved præstegården i Tygstrup, var i dårlig stand og for lille til børnetallet, så Damianus Moldrup, som var sognedegn, blev boende i den gamle degnebolig. Først i 1816 stod den nye Lindahlsminde skole klar til at blive taget i brug, men Søren Nielsen Vorde blev 1815 antaget som skolens første leder og lærer.

Vi læser i et gavebrev:

Med dybfølelse af tak til den Algode, der så kærligen har sørget for mig fra min ungdom af, med fast tillid, at Hans forsyn også i fremtiden vil antage sig min talrige familie og endelig af erkendtlighed for alt det gode, jeg i 15 år som præst her på stedet har oppebåret og daglig oppebærer af mine velvillige sognefolk, har jeg besluttet at give, ligesom jeg og hermed på denne vor elskede konges fødselsdag skænker, giver og aldeles afhænder fra mig og mine arvinger til bedste for det offentlige i Vestervig Sogn den mig tilhørende gård, beliggende i Tygstrup by, Vestervig Sogn, stående for hartkorn 3 tdr., 1 skp., 4 fdr., 1/6 alb., således som jeg den selv ejer og besidder efter skøde af 18. juni 1810, hvoraf verificeret kopi er vedhæftet, under følgende vilkår:

A. Til skolen Lindahlsminde skal henlægges og for stedse henhøre:

1. Den gården tilhørende og sønden for gårdens bygninger toft af areal, så vidt vides, 72.540 kvadratalen.

2. Gårdens hedelod, som ligger Tygstrup Hede og består af areal efter beregning 57.300 kvadratalen.

3. Da til Lindahlsminde ikke haves det for skolelæreren fornødne udhus, skal af gårdens la-

Lindahlsminde Skole 1896 - lige før den gamle skole blev revet ned, og nye bygninger blev rejst og taget i brug i 1900

Bolig for lærerinde i gavlen til venstre. Lejlighed for degn midt i bygningen. Skolelokale i vinkelbygningen

debygning tages de fire øverste gulve, hvilke for skoleklassens regning henføres, så snart kan ske (og i samme inden næstkommende sankthansdag) til bemeldte skolehus og der passende indrettes efter skolekommissionens skønnende.

4. Skoleholderen i Lindahlsminde skal i al eftertid årligen efter udvisning have af præstegårdens mose et læs enghø, hvilket han selv skal lade slå og bjerge, samt fri grøft med fem folk i tre dage.

Derimod:

B. Forbeholdes i Vestervig Præstegård, herved samme for mig og efterkommende præsters embedstid, den gården tilhørende lille mose eller englod, dog uden at skatter eller afgifter i nogen måde må falde præstegården til last.

C. Til bopæl og brug for en i Vestervig og Agger distrikt ufortøvet ansættende jordemoder henlægges:

1. Våningshuset med haveplads sønden gården.

2. Det øvrige af udhuset, hvilket skal ibygges våningshuset, indrettes og årligen vedligeholdes for distriktets regning.

3. Den agerjord, som ligger norden, østen og vesten for gården, hvilken jordlod er beregnet til 84.580 kvadratalen og strækker sig syd for våningshuset til Tygstrup byvej.

D. Det betinges, at jeg for min embedstid fritages for at svare yderligere, end her er givet, til Vestervig Sogns skolevæsen eller lærerens lønning, uden hvad jeg selv er villig til at give.

E. Af gårdens fulde hartkorn, 3 tdt., 1 skp., 1 fdr., 1/6 alb., yder og svarer Vestervig Sogn samtlige hartkorns besiddere årligen fra 1. januar 1814 alle kongelige skatter, der enten er påbudne eller herefter påbydes, ligesom det gælder for gårdens huse og ejendomme fra den dato af, at dette gavebrev bliver konfirmeret, overlades det her til det offentlige i Vestervig Sogn til fri brug og rådighed alle måder udi den orden, som anført er.

Dette bekræftes med mit navn og segl samt tiltagne vitterlighedsvidners underskrift.

Vestervig Præstegård, 1814, den 28. januar,
Peter Christian Bendix.

Til vitterlighed: P. Hjardemaal, S. N. Vorde.

Derefter følger på dokumentet følgende:

Vi Frederik den Sjette af guds nåde konge til Danmark, de Venders og Goters, hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarken og Oldenburg, stadfæster hermed nedennævnte gavebrev.

Givet i vor kongelige residensstad, København, den 15. april 1814, Frederik R.

Cold, Monrad, Ørsted, Berner, Lassen.
Riis Lowsen, kancellist.

25. marts 1815 overlades det skolepatronen at sørge for, at Lindahlsminde skole bliver repareret og istandsat efter den 9. juni året før vedtagne istandsættelse. Skolepatronen skulle for skolekommissionens regning og uden licitation forestå denne reparation, hvorved man forventede en del besparelser.

Til den nødvendige reparation skulle høre de indretninger, som måtte anses for nødvendige til skoleholderens bekvemmelighed med bageovn, ligeledes at den stue, der er på højre hånd af indgangen på skolen, indrettes og med passende vinduer, borde og bænke, loft og gulv forsynes, hvorfor også udfordres, at det bræddeskillerum, som der findes, må aftrækkes med lim eller kalk, så stuen kan blive passende til deri enten at undervise børn eller foretage håndgerning.

Endelig indbefatter reparationen, at plankeværket om skolehaven udflyttes og udvides således, som det i dag er skolepatronen betydet, hedder det i protokollen, ligeledes at det begyndte hegn om toften vesten for skolehuset bliver at udbedre og fuldføre efter aftale. Sluttelig anmærkes, at en forsvarlig grøft skal kastes norden for skolens toft i Tygstrup langs med vejen til byen.

De værelser, som jomfru Bech bebor, repareres med samme omhyggelighed som de øvrige til skolen henhørende.

Jens N. i Spolum skylder et læs tørv til skolen, det samme gør beboerne i Roddenbjerg. Også disse læs tørv skal skolepatronen sørge for, at familierne får leveret. Ligesom skolepatronen må tilholde degnen, hr. Moldrup, at redegøre for 8 tdr. byg, som han efter sit eget bevis var pligtig til at betale sidste mortensdag i løn til skoleholderen i Lindahlsminde.

Ved et skoledirektionsmøde i Thisted den 7. december 1815 så man sig nødsaget til at udsætte byggeriet i Lindahlsminde i et år, da de behøvede materialer ikke kunne skaffes denne sommer, og heller ikke den lange halm, der skal til taget var at få til en rimelig pris, da der mangler foder til kreaturerne de fleste steder. Så skolehuset måtte vente til næste sommer til ibrugtagelse i august 1816.

Desuden forpligtes skolelæreren til, at børnenes undervisning fremmes mest mulig ved nu at skaffe fra 1. oktober og indtil 1816 en pas-

Parti fra Tygstrup, med Lindahlsminde skole, Der har langt tilbage været skole ved Vestervig Kirke. Det er kendt, at i 1815 opførtes en skole. Den blev afløst af disse bygninger i 1900, og der blev ansat en 2. lærer. I 1937 blev der oprettet en stilling som forskolelærerinde.

Lindahlsmindes skolelærer Sparevohn med familie ca. 1911

sende stue forsynet med kakkelovn, og hvortil ildebrændsel for det kommende år leveres. Lønnen kunne ikke være mindre end 10 tdr. byg efter kapiteltakst.

Lønnen fastsættes for det kommende år for læreren til 4 tdr. rug og 20 tdr. byg, som leveres ham in natura, ligeså skal der leveres fem læs mosetørv og 10 læs hedetørv.

Skolen blev således 1815-16 holdt i Vejlegård, hvor læreren havde lejet en stue til brug for undervisningen. Der var kun det men ved det, at kun et barn mødte, nemlig et fra Vejlegård. Samtlige beboere, der nægtede at sende deres børn til Vejlegård, blev pålagt dagbøder på tre rigsdaler.

14 år senere fremgår det i 1830 af protokollen, at der er beregnet følgende udgifter ved Lindahlsminde skole:

Loftet over dagligstuen skal nyoplægges, murene ved vinduerne skal enten grundmures eller med forskalling indvendig istandsættes, så de bliver tætte. Den øst for skolehuset værende dam skal i sommerens løb oprenses, da læreren får sit vand derfra til husholdningen og skolebørnene det vand, som de behøver.

Fire år senere meddeler fru generalauditørinde Lindahl i et brev fra København, at hun i betragtning af skolelærer Vordes fortjenester vil bekoste disse reparationer af skolen, anslået til 93 rigsdaler. Hvilket modtages med stor tak af skolekommisionen.

18. marts 1881 besværer lærer Kierkegaard sig over, at den forrige lærer, Guldmann, har solgt fire læs gødning fra skolen, men afvises. Det bevilges Morten Andersen i Krik, at han må bruge Lindahlsminde skole til sit foredrag om Guds riges fremme 19. juni kl. 17.

Der er 1882 forslag om at ansætte en lærerinde, men det kunne på daværende tidspunkt ikke imødekommes, da man først i 1883 agter at foretage en nybygning ved skolen. Dette vedtages 5. april 1888, og to år senere står de nye bygninger så færdige.

Lærer Sparrevohn kom til Lindahlsminde skole fra Tøttrup skole i 1883 og blev i embedet til 1910. Han virkede til alles tilfredshed, og det gjaldt vel også de efterfølgende lærere, indtil skolens lukning i 1973.

Lærerrækken

Da den nye Lindahlsminde skole stod klar til at blive taget i brug i 1815, blev Søren Nielsen Vorde antaget som dens første leder og lærer. Ellers ser lærerrækken således ud for årene 1815-1973:

Søren Nielsen Vorde	1815-1847
Jens Legind Gravesen	1847-1872
Anders Kr. Østerboel	1872-1883
V. P. Sparrevohn	1883-1910
T. Christensen	1900-1909
V. Nielsen Grøn	1909-1913
Nielsen Hvid	1910-1921
Anders S. N. Krogh	1921-1933
Ole N. Toftdahl	1933-1943
Højbjerg	1943-1948
Karen Sørensen	1943-1947
Dora Jensen	1948-1973

Af øvrige lærere, som nævnes i løbet af årene, her kun navnene: Peder Chr. Legind, Chr. Jespersen, Anders Himmelstrup, Guldmann, Anton K. Kierkegaard og Søren Kristensen Laug.

Efter lukningen blev der i 1980 etableret et skolemuseum og en mindestue for den lokale digter Hans Bakgaard. I 1993 lukkede skolemuseet, og Hans Bakgaards mindestue flyttede derefter til Heltborg Museum.

Den definitive afslutning på skolens epoke startede i 1998 med nedrivning af baghuse og i 2006 blev resten af skolen nedrevet.

Generalauditør Lindahls gravsten på Vestervig kirkegård

Aftentur til "Vestervig Overgård"

Af Helge Thinggaard, Vestervig

Aftenturen fandt sted torsdag den 31. maj 2012 og var arrangeret af Museet for Thy og Vester Hanherred og Sydthy Egnshistorisk Forening. Omkring 90 personer deltog.

Det ene af gårdens "beeshuse" gav ly for den stærke blæst, og her berettede museumspædagog Svend Sørensen om stedets alsidige historie. Detektorfund har afsløret, at området var beboet adskillige hundrede år før klostret og kirkerne blev opført. Den første af disse var Sct. Thøgers kirke, efter sagnet opført af munken Thøger, som var strandet på Thykysten. Han blev senere kåret som helgen.

"Vestervig Overgård" er en del af klostrets historie. I 1837 blev klostergodset købt af to svogre, Niels Julbye Stockholm og Jens Breinholt. Den gamle hovedbygning var påbegyndt i 1837 af oberst Jens de Moldrup og var Thys mest imponerende barokanlæg. På stedet havde tidligere stået et slot, bygget i 1672 af Joachim Irgens, men dette slot nedbrændte. De to nye ejere nedbrød slottet og delte jorderne mellem sig i "Overgård" og "Nedergård".

Niels Stokholm, gift med Karen Marie Breinholt, boede fra 1839 på deres nybyggede gård, "Overgård" syd for kirken, hvorfra Stokholm fortsatte sin omfattende studehandel. Stuehusets ydre arkitektur er bevaret i sin oprindelige udformning.

1896 overdroges "Nedergård" (som senere benævntes "Vestervig Kloster") til J. Breinholt.

I den smukke og velholdte have fortalte Svend Sørensen efterfølgende om gårdens historie indtil 1988. Det var året, hvor de nuvæ-

rende ejere Conny og Niels Høy overtog den smukke gård. Gæsterne kunne konstatere, at renoveringen er sket med stor pietetsfølelse for det historiske sted. Niels Høy berettede om perioden med både genvordigheder og mange gode oplevelser. Om gårdens nuværende drift sagde ejeren, at der på jorden avles maltbyg som via Dragsbæk Maltfabrik eksporteres til ølproduktion i Japan. Gårdens leverance af maltbyg rækker til 8 mio. flasker. Avlsbygningerne er udlejet, og her bliver der årligt produceret 7.000 svin.

Til gården var der oprindelig 7 "beeshuse". Det ene - beliggende ved kirken - bliver i dag anvendt til udstilling, som med plancher fortæller om Vestervigs historie fra klostertiden, om byhøjen, naturen, kulturen og det fælles samspil.

Et bissehus - som i Thy hedder "æ beeshus"- var tiltænkt bondens kreaturer, så de kunne søge i ly for vejret og om sommeren for de bidende insekter. Navnet "beeshus" er netop affødt af den omstændighed, at kvæget bissede i fuld galop mod »æ beeshus« for at undslippe bremserne, som især i tidligere tider på de hede sommerdage var en voldsom plage for dyrene.

Foruden kage og kaffe, som bestyrelsen havde sørget for, blev gæsterne trakteret med "egne produkter", japansk øl produceret af gårdens maltbyg samt spegepølse af vildt som var skudt i egen skov. Disse lækkerier var for deltagerne kulminationen på en strålende aften med vitaminer til både hoved og mave.

Den hyggelige atmosfære blev yderligere stimuleret med Uggi Larsens harmonika og Axel Lousdals savblad. William Mortensen fortalte på sædvanlig engagerende vis om jorddrotten Joachim Irgens - på et tidspunkt Danmarks største jordbesidder - som i 1672 byggede et prægtigt slot i Vestervig, og han blev året før sin død adlet med navnet "von Westervig".

Sommerudflugt 2012 til Vestjylland

Af Bjarne Madsen, Astrup

Foreningens sommerudflugt søndag d. 19. august foregik i det dejligste sommervejr. Efter opsamling af 44 deltagere i Sydthy gik turen mod Vestjylland med Leo Jensen som chauffør og Uggi Larsen med harmonika. På turens første del, hvor vi kørte klitlangs over Husby, Vest Stadil fjord og videre sydpå, fortalte Eigil Andersen om egnens natur og mennesker, som han huskede det fra sin barndomstid. Det var før området bag klitterne sine steder blev præget af sommerhuse.

Turens første stop var ved den gamle strandfogedgård: Abelines Gaard, hvor formiddagskaffen blev indtaget i det fri. Herefter var der mulighed for at bese den firlængede klitgård bygget fra 1854-71. Gården er i sin byggestil karakteristisk for egnen og for sin tid, hvor de gamle lerklinede huse blev erstattet af de langt mere solide og større grundmurede huse i rødt tegl men stadig med stråtag. Abeline blev enke i 1904, men drev med sine 5 børn gården videre til sin død i 1957. Da hverken hun eller den senere ejer ændrede væsentligt på gården, var det oplagt i 1974 at indrette det til museum over forholdene på Holmslands Klit før i tiden. Udefra set fremstår gården i dag på lidt afstand som et glansbillede. Sådan har datidens beboere næppe oplevet det. Det har været en slidsom tilværelse, uanset om arbejdet foregik i stuehusets utallige små rum med sparsom eller ingen

Abelines Gaard

GEELE
ELISABETH RICKMERS

opvarmning eller i de lavloftede stalde og laden, hvor al arbejde måtte udføres med simple redskaber og uden tekniske hjælpemidler af nogen art. Selvom det er en længst svunden tid, gav museumsbesøget anledning til megen refleksion over den rivende udvikling, vi har oplevet siden da.

Frokosten blev indtaget på Nymindegab kro, hvor nogle af deltagerne mindedes deres soldatertid på den nærliggende kaserne. Deltagerne nød den flotte udsigt fra kroen og udover "Gammel Gab" til havet.

Herefter overtog klitplantør Niels Christiansen hvervet som rejseleder. Der var meget at berette om fra Nymindegab, hvor det gamle naturlige afløb fra Ringkøbing Fjord til havet – "Æ Gaf" – satte sit præg på den smukke natur og datidens levevilkår ved fjorden. Endnu kan man se fortøjningspæle i Gammel Gab. I 1931 flyttede fiskeriet til Hvide Sande, hvor kanalen og slusen da var færdigbygget. Også krigen kom til at præge klitlandskabet med de mange bevarede bunkers fra Atlantvolden.

Fra klitlandskabet kørte vi ind gennem Blåbjerg-Nyminde Klitplantage. Plantagens samlede område er ca. 4600 ha, hvoraf godt halvdelen er bevokset med træer. Beplantningen begyndte i 1878 efter loven om dæmpning af sandflugten. Niels Christiansen berettede levende om plantagens natur og dyreliv: Bl.a. om egekrat og den store bestand af kronvildt. Løvklitterne i Kærgaard plantage er et udstrakt krat af 2-300 år gamle ege, hvis rødder og stammer er sandet til, men hvis topgrene stadig vokser videre op over sandet. Går man en tur i området, vandrer man faktisk rundt i toppen af en tilsandet højskov.

Turen gik videre forbi Blåbjerg ned mod Filsø, hvor vi gjorde ophold for fra en klittop i den nordlige del af området at få et visuelt overblik over det igangværende naturgenopretningsprojekt.

Det nuværende Filsø-område var i stenalderen en stor bugt ved Vesterhavet, indtil oddedannelse og sandflugt lukkede for forbindelse til havet. Herved opstod Filsø som en fersk sø med en vandstand på op til 7 meter over havet. Denne højdeforskel blev i middelalderen udnyttet til i Henne Mølleå at bygge en vandmølle til at male egnens korn til mel. I 1848 blev vandmøllen nedlagt for at sænke vandstanden i Filsø til kun ca. 2 meter over havet. Herved blev søen reduceret fra ca. 3.000 ha til 750 ha. Fra 1941 til 1950 blev resten af søen udtørret og kultiveret. Tabet af naturværdier var stort ved den endelige udtørring af Filsø. Til gengæld kom over 1.200 ha under plov. Der blev anlagt en stor avlsgård i 1941 med frø og kornavl. Nordeuropas største kornlade blev opført, og en svinefarm blev etableret så sent som i 1990.

Aage V. Jensen Naturfond erhvervede Filsø i 2011 for at genskabe det vigtige naturområde, som søen var før udtørringen. Der er iværksat et omfattende genopretningsprojekt med fjernelse af landbrugsbygninger, nedlæggelse af 3 pumpestationer, fjernelse af digerne omkring søen og opfyldning af afvandingskanalerne. Anlægsarbejdet forventes gennemført november 2012, og da vi kørte forbi avlsgården og ud på dæmningen midt i Filsø-området var vandet ved at blive lukket ind i den sydlige del af området. Der vil fremover blive en 915 ha ny, lavvandet sø, Danmarks sjettestørste sø, omgivet af enge, moser og rørskove, hvor markerne tidligere lå. Genopretningen af Filsø sikrer området som en særdeles vigtig rasteplads på trækfuglenes "motorvej" op langs den jyske vestkyst.

Selskabet returnerede derefter nordpå, hvor vi i Blåbjerg Plantage tog afsked med Niels Christiansen og takkede for en særdeles interessant guidning gennem hans arbejdsområde.

Det næste mål og i samme genre var et ophold ved Skjern Å, der afvander 11% af Danmarks areal.

Vi fik en forfriskning ved den naturgenopprettede Skjern Å og nød udsigten over Skjern Å og enge fra Lønborg Borgbanke. Skjern Å projektet omfatter å- og engområder mellem Borris og åens udløb i Ringkøbing Fjord. Projektets formål har været at formindske den okkerforurening af Ringkøbing Fjord, der de seneste årtier har ødelagt fiskebestanden, at genoprette naturen i Skjern Å og enge, samt at hæmme kvælstofudvaskningen fra det store opland.

Klokken 18 var vi hjemme igen med en rigtig god oplevelse i bagagen.

Købmandsslægt i Thy i historisk perspektiv

Af Christian Bo Hansen, Lemvig

Chr. Bo Hansen er født i Randrup, opvokset på Boddum, student fra Vestjysk Gymnasium Tarm i 1963 og cand.scient.pol., cand.jur. et art. fra Aarhus Universitet. Universitetslektor ved Odense, Aarhus og Københavns Universiteter gennem de sidste 40 år.

Min farfar Hans Christian Hansen og dennes sønners købmandsvirksomheder på Thy beskrives med udgangspunkt i Margit Baad Pedersens magisterkonferens: Købmand og høker på landet, Etnologisk Forum, 1983. Den beskriver udviklingen i købmandserhvervet i to herreder i Kalundborgområdet i slutningen af 1800-tallet. Når jeg henviser til Margit Baad Pedersens afhandling, så henvises med et: "MBP" plus sidetal.

Det er netop i det ovennævnte område, min farfar voksede op i en husmandsfamilie i Vinde Helsinge nær Kirke Helsinge og Gørlev sammen med syv søskende. Formentlig på grund af gode evner kom min farfar i købmandslære i den nærliggende stationsby Gørlev. Der var tilsyneladende kun én af de syv andre søskende, som blev udlært i et fag. Selvom min farfar således var udlært som "handelsbetjent", tog han en overgang job som kusk på en herregård ved Korsør. Her traf han sin tilkommende hustru, som stammede fra Thy. I 1895 blev de gift og flyttede til Thy. Her blev han høker i Sperring, og sammen stiftede parret en stor familie, hvoraf flere satte deres spor i det thylandske handelsliv.

Generelt om høkere og købmænd

Indtil midten af 1800-tallet var det principielt forbudt at drive handelsvirksomhed uden for købstæderne, men i praksis blev forbuddet ikke overholdt, selv om erhvervsfriheden først legalt blev etableret med høkerloven af 1856 og næringsloven af 1857 for at opfylde den demokratiske grundlovs løfteparagraf om erhvervsfrihed. Landbefolkningen havde mere eller mindre lovligt taget hul på varehandelen i form af kræmmere, markedshandlende og høkere. Allerede før høkerlovens vedtagelse var der i hele landet legalt ca. 400 høkere, som voksede til ca. 2500 i løbet af 1856, hvor høkerloven var vedtaget i marts måned (MBP.s.22). Først med næringsloven åbnedes for egentligt næringsbevis på detailhandel og købmandshandel. I slutningen af 1800-tallet havde man en række forskellige typer af handlende til at forsyne landboerne med købevarer.

De købmandsforretninger, som min farfar, far og farbrødre drev over det meste af Thy, har jeg forsøgt at karakterisere som (1) høkerforretninger, (2) købmandsforretninger uden grovvarer og (3) købmandsforretninger med grovvarer. Fraset min farfars Sperring butik, som formelt var en høkerforretning i 1895 og hans Vangså forretning, som vel reelt var en høkerforretning, var sønnernes butikker fortrinsvis små og mellemstore købmandsforretninger uden grovvarer og personale, medens kun to måske kunne karakteriseres som større købmandsforretninger med grovvarehandel og personale.

Købstadskøbmænd

Udgangspunktet var købstædernes købmænd, som aftog bøndernes korn og til gengæld leverede dem alle mulige varer, som ikke kunne skaffes ved selvforsyning. Der var tale om bl.a. kolonialvarer, tobak og brændevin samt grovvarer som tømmer, jern og andre byggematerialer m.v. Efterhånden som kolonialvarer som f.eks. kaffe, sukker og svesker indgik i den daglige husholdning, og finere tekstiler blev købevarer, blev der behov for en nærmere kontakt med købstadens handlende. Det skete først gennem markedshandlende og kræmmere.

Markedshandlende drog fra marked til marked, som blev afholdt en enkelt gang eller nogle få gange om året på et centralt sted for en egn, men oftere var der markedsdag i købstaden efterhånden måske hver uge.

Kræmmere havde en anden funktion. De besøgte som omvandrende rejsende bønderne, hvor de falbød de varer, de kunne bære i en bylt på ryggen så som sysager, bånd, klæde og måske kaffe og tobak eller kom kørende med hestevogn, hvorved de var i stand til at bytte varer med bøndernes hjemmestrik eller med klude, ben, smør, æg og fjerkræ. Kræmmerne blev ofte kaldt hosekræmmere i Midtjylland og hønsekræmmere i andre egne af landet. Hønsekræmmerne var ofte lokale handelsmænd, som opkøbte bøndernes varer for at bringe dem på købstadsmarkedet eller til købstadens handlende, hvorfra de tog varer med tilbage til hjemegnen efter bestilling. Det var tilladt at tage mod bestillinger fra landboerne og afhente varerne i købstaden, men det var forbudt at have varer liggende hjemme på bopælen til videresalg. Denne problematik gav anledning til mange politisager mod hønsekræmmere (MBP.s.20).

Høkerbevillinger

Det var ofte hønsekræmmere, der fik bevilling til at handle fra deres bopæl. Høkerbevilling blev med 1856-høkerloven givet til handel med begrænset varesortiment. Høkeren kunne sælge almindelige dagligvarer, men ikke kolonialvarer som kaffe, sukker og krydderier endsige brændevin og tobak. Først næringsloven af 1857 åbnede for egentlig købmandshandel gennem næringsbrev.

Købmandsnæringsbrev gav tilladelse til såvel engroshandel som detailhandel med såvel indenlandske som importerede varer, hvorimod et detailhandelsbevis, som var billigere at erhverve, kun gav tilladelse til detailhandel. Brændevinshandel krævede særskilt bevilling, som kostede 100 rigsdaler i afgift pr. år. Efterhånden kunne også høkere erhverve brændevinsbevilling (MBP.s.23).

Landhandel søgtes begrænset af købstæderne, så næringsloven fordrede en 1 mils grænse som »læbælte« omkring købstæderne for høkerbevillinger og 1 1/2 mils grænse for detailhandel og købmandshandel omkring købstæderne. I 1920 ophævedes ved lov læbælterne omkring købstæderne.

Høkerbutikker havde ofte ikke selvstændigt butikslokale, og høkerforretningen var ofte tillige et bierhverv sammen med et erhverv som landhåndværker eller husmand. Høkeren var en jævn landsbybeboer, som havde brug for yderligere indtægter, som kone og børn kunne hjælpe til med at skaffe. Høkerforretningen blev så etableret i den samme stue, som var familiens eneste rum med varme, hvor hele familielivet foregik. Der blev opstillet en lille disk og en hyldereol til varerne. Det var altså ofte modne gifte familiefædre, som etablerede høkerhandel, men høkerhandel kunne også etableres af ældre, som ikke længere helbredsmæssigt kunne opretholde deres oprindelige næring som husmand eller fisker. Mest naturligt var det, at en såkaldt hønsekræmmer, som ernærede sig ved fragtkørsel og ved at opkøbe landbrugsvarer, som æg, smør, fjerkræ m.v. for at føre varerne til marked i købstæderne, fik høkerbevilling for at opnå tilladelse til at sælge brændevin. De fleste høkere var altså lokale landboere, som udviklede deres hønsekræmmerforretning eller supplerede et landhåndværk med et bierhverv.

Købmændene var ikke samtidig hønsekræmmere, som tog ud til bønderne på indkøbsrejser, men opholdt sig primært i butikken, med mindre oplandet fordrede landture, hvor købmanden først på ugen hentede ordren for senere på ugen at levere ordren.

Især hønsekræmmere blev af bønderne fra gammel tid betragtet med mistro og foragt, fordi man syntes, at kræmmerne opnåede gevinst uden at præstere ordentligt arbejde. Denne nedsættende holdning til hønsekræmmerne smittede af på høkeren, som netop ofte havde oprindelse i bondesamfundets underklasse, som var husmænd, indsiddere og landhåndværkere. Og ofte forblev høkerens børn socialt i gruppen af husmænd og landhåndværkere.

Landforretninger blev lokaliseret enten ved en befærdet landevej i det åbne land eller i landsbyen. Efterhånden blev man bevidst om, at beliggenheden kunne være af betydning. Det

kunne betyde noget at ligge ved indfaldsvejen til et godt opland, hvorved man havde gode muligheder for at hverve dette oplands mulige kunder, derfor kunne et kryds midt i landsbyen også være fordelagtig. Men også nærheden af kroen, møllen, smeden, mejeriet, skolen eller kirken kunne være af betydning for lokaliseringen, og dette kunne være medvirkende til, at der etableredes en såkaldt kirkeby, mejeriby eller stationsby evt. i konkurrence med den gamle landsby.

Ifølge MBP s.60 blev svenske landkøbmænd regnet til overklassen og var med til at udbrede købstadskulturen på landet. Men for så vidt angår danske landkøbmænd, var de nok udlært i et fag og bedre i stand til at skrive og regne end de fleste på landet, og de kunne nok omgås standspersoner som præst og degn, men det var helt sikkert kun større købmænd med grovvarehandel, lokaliseret i de nye stationsbyer og måske med en baggrund i købstaden samt med større personale og evt. tillidsposter i menighedsråd, sogneråd eller amtsråd, der havde en egentlig standsstatus. Hvis man tager den almindelige danske landkøbmand, kan man næppe tale om, at disse var købstadskulturens forpost. Dette gjaldt kun de købmænd, som udviklede deres forretninger til foderstofforretninger og/eller trælasthandelsselskaber som J. P. Bach i Vestervig og senere Viggo Vestergaard i Doverodde Købmandsgård A/S. Disse blev fremtrædende samfundsborgere i lokalsamfundet, trods en jævn baggrund i bondesamfundet og uden anden uddannelse end 7 års skolegang og en læreplads i en købmandsforretning uden egentlig handelsskoleuddannelse. Sådanne storkøbmænd kunne regne sig selv som bærere af en urban kultur, således som godsejere, proprietærer og præster altid havde gjort, og som landsbylæreren efterhånden også kunne gøre, men som den almindelige handlende (købmand) og håndværker, kromand og møller kun sjældent kunne gøre sig fortjent til. Dette var ligeledes tilfældet for Christian Hansen og hans fire sønner, som alle blev købmænd i Thy.

Købmanden skilte sig ud ved efter bøndernes opfattelse ikke at arbejde rigtigt, men deres indsigt i regnskaber kunne gøre dem særligt egnede og agtværdige som kasserer i foreningslivet eller som revisor i sygekassen, som min far Ejnar Viktor Hansen var i den årrække, hvor førstelærer Ejnar Foged, Boddum Skole var kasserer for Sygekassen i Boddum-Ydby Kommune.

At købmanden ikke arbejdede rigtigt kunne vise sig gennem en livsstil, som ved kendskab til og evt. eget brug af indbogenstande og klædedragt kunne gå i retning af en urban stil og måske være et forsøg på at forøge forretningens omfang ved at gøre en sådan stil til almindelig brug i landsbyen.

Min bedstefar skilte sig ud ved fortsat efter 65 år at have bevaret en umiskendelig sjællandsk accent. Og selv om min far gik med slips og bar hvid kittel til et stykke op i 50'erne, hvor den erstattedes af en brunlig farve, var det formentlig af traditionelle grunde mere end af praktiske.

Når man åbnede en butik i 1800-tallet, skete det sædvanligvis i landsbyhuse eller indsidderhuse og husmandshuse på landet. Man kunne ikke se den nye anvendelse til købmandsbutik på bygningerne f.eks. ved egentlig butiksskiltning, ligesom man ikke ombyggede med større vinduespartier. Dette blev først udbredt for mere etablerede købmandsbutikker i slutningen af 1800-tallet, hvor det også kunne forekomme, at man byggede nyt. Først efter 1900-tallet skiltede landkøbmændene med navn og sortiment.

Købmændenes butikslokaler var naturligvis større end høkernes men var især kendetegnet af et mere specialiseret inventar. Der var både for- og bagdisk samt evt. disk i vinkel med glasskab. Bagdiske havde skuffer af forskellige størrelser, og på den stod en hyldereol, som gik til loftet. Fra loftet kunne der være ophængt varer som potter og pander i kroge, og på fordiskens front var der tilsvarende kroge til at hænge børster, bindsler, tovværk mm. på.

I større forretninger kunne der være en lærling og en handelsbejent eller kommis, som det senere hed, og der var kontor og/eller bagbutik, hvor kunderne kunne blive inviteret ind til et glas vin eller en cigar, når de skulle betale bogen. I mindre forretninger gik man lige fra butikken ind i stuen, hvor købmandens skrive-

bord stod, og som fungerede både som kontor og privat spisestue.

Landkøbmændenes varesortiment afspejler udviklingen i landboernes behov for købevarer. Varesortimentet var forskelligt for høkerbutikkerne og købmandsforretningerne, men ikke så meget på grund af lovgivningen. Købmandsforretningernes sortiment udvikler sig over tid og især mellem de små, mellemstore og store købmandsforretninger samt købmandsforretninger beliggende i det åbne land, i landsbyen, i stationsbyen og købstaden.

Oprindelig var landkøbmandens handel bestemt af, at selvforsyningen i landbruget blev suppleret med købevarer som kolonialvarer, hvilket var dels importerede varer som kaffe, sukker, ris, krydderier og tobak, dels industrialiserede varer som salt, sæbe, soda, lampeolie, øl og brændevin. Men også almindelige fødevarer som flæsk, pølser, fedt og manufakturvarer som sytråd, garn og stoffer samt isenkramvarer specielt for landbruget som redskaber, tovværk, børster og spande blev ført i mellemstore købmandsbutikker.

Høkerne havde et begrænset varesortiment, som der var rimeligt sikker afsætning for til deres kundekreds, som jo ikke var den mest købedygtige del af landbefolkningen, nemlig husmændene, landarbejderne og småhåndværkerne i landsbyen. Høkeren handlede i det hele taget ikke med varer, som han ikke selv kunne tænke sig at bruge.

Købmændenes varesortiment var mere omfattende end høkernes. De små købmænd begrænsede varesortimentet til kolonialvarer med føde- og drikkevarer. Hvorimod den mellemstore købmandshandel også inddrog manufakturvarer med garn, syartikler og stoffer samt isenkramvarer med begrænset sortiment af landbrugsartikler. Det var kun de større købmænd, som handlede med grovvarer i hvert fald i større omfang. For eksempel var de to købmænd på Boddum ikke grovvareforretninger alene af den grund, at Doverodde Købmandshandel blev en stor industrialiseret korn og foderstofforretning i perioden efter 2. verdenskrig. Købmand Borggaard var en af de fire aktionærer af lokale købmænd, som i 1942 dannede det aktieselskab, som udviklede sig bort fra almindelig købmandshandel under direktør Vestergaards dygtige lederskab fra 1942 til 1978, hvor A/S Doverodde Købmandsgård blev opslugt af foderstoffirmaet P. P. Hedegård i Nørresundby.

Landkøbmandens varesortiment var jo ikke alene kolonial men også manufaktur og isenkram. Det var de færreste landkøbmænd, som ikke selv måtte gøre arbejdet i forretningen evt. med hjælp fra kone og børn. Sådan var det for min farfar Christian Hansen og for hans to sønner, Viktor og Georg. Den ældste søn, Hans, havde kommiser både i Gammel Bedsted og Snejstrup, fordi han havde en syg kone og var barnløs. Også den yngste bror Carl Emil, som drev en større købmandsforretning med trælast i Amtoft i Nordthy fra 1943 – 1955, havde ansatte.

Købmandens bolig var et traditionelt bondehjem, som måske var ændret lidt i retning af urbane normer for boligindretning. Måske mest ved at en af stuerne - ikke som hos høkeren var indrettet til butik i et hjørne med disk og varereol - var indrettet til kontor med telefon og et skrivebord til papirer, fakturaer, kassekladde og hovedbog.

Endnu i slutningen af 50'erne var der mange, som ikke selv havde telefon, men som måtte om til købmanden for at låne telefonen, også midt om natten, hvis et dyr eller et menneske fordrede dyrlæge henholdsvis læge.

Ud over det særskilte kontorinventar, kunne møblementet være mere eller mindre urban præget dog med hovedvægten på det landlige, hvis der var tale om en større købmandsforretning, men ellers ikke meget anderledes end egnens landbohjem.

Hans Christian Hansen (Christian Hansen), min farfar, blev født 28. februar 1871 i Vinde Helsinge i Kirke Helsinge Sogn på Vestsjælland. Han stod i købmandslære i en butik i Gørlev, en stationsby i nabosognet. Vist nok på grund af en sygdomsperiode blev han kusk på en herregård ved Korsør. I den anledning skulle han køre herskabet på visitter på nabogårdene. På sådanne ture til herregården Tårnholm mødte han sin kone Mette Kirstine Chri-

Tre stadier af forretningen i Sperring, sidst fungerende som brugsforening, i skrivende stund som antikvitetsforretning

stensen, som var født den 10. september 1876 i Kanalhuset beliggende lidt nord for slusebroen ved kanalen ved Snejstrup i Midtthy.

Min farmor Mette Kirstine Christensens forældre havde først boet i Faddersbøl Mølle, senere i Kanalhuset i Snejstrup og sidst som forpagter af Schæfergården. På sine gamle dage fungerede hendes far Christian Christensen som gartner på Egebaksande. Christian Christensen tog navneforandring til Kjeldgaard.

Min farmor Mette Kirstine var på herregården Egebaksande (måske Rosvang) blevet oplært som mejerske, og var af ukendte årsager kommet til herregården Tårnholm ved Korsør Nord på Vestsjælland. Mejersken på Tårnholm skulle sørge for kaffe til kusken, mens han ventede på herskaberne. Bekendtskabet udviklede sig, og bedstemor var højgravid, da de to unge på henholdsvis 24 og 19 år blev gift i Thy den 14. maj 1895.

Efter brylluppet løste Christian Hansen høkerbevilling og åbnede høkerbutik i Sperring ved Thisted i et lille hus, som ikke lå langt fra, hvor senere brugsen i Sperring fik til huse.

Høker Christian Hansen, Sperring havde ikke et andet hovederhverv som hønsekræmmer eller landhåndværker. Han var købmandsuddannet, men etablerede høkerforretning i et lille hus på landet ved Sperring, som vel knapt var en landsby. I virkeligheden var det mere en købmandshandel end en høkerforretning, Christian Hansen drev. Der var tale om hovederhverv og ikke bierhverv. Efter 1870 var købmandshandel blevet et erhverv, man som ung kunne lære, hvorfor etableringsalderen gik helt ned til under 25 år, men typisk etablerede handelsbetjenten (senere betegnet kommis) sig i en alder mellem 25 og 35 år og ofte i forbindelse med giftermål.

Allerede ved åbningen af høkerbutikken i 1895 havde Mette Kirstine født familiens første søn, som efter eget udsagn var med ved brylluppet, da han fødtes 3 uger efter brylluppet. Det gik efter sigende godt fremad med forretningen. Efter 9 år som høker i Sperring, som havde været både familiemæssigt og forretningsmæssigt gode, kunne min farfar Christian Hansen 5 børn rigere sælge høkerbutikken i Sperring

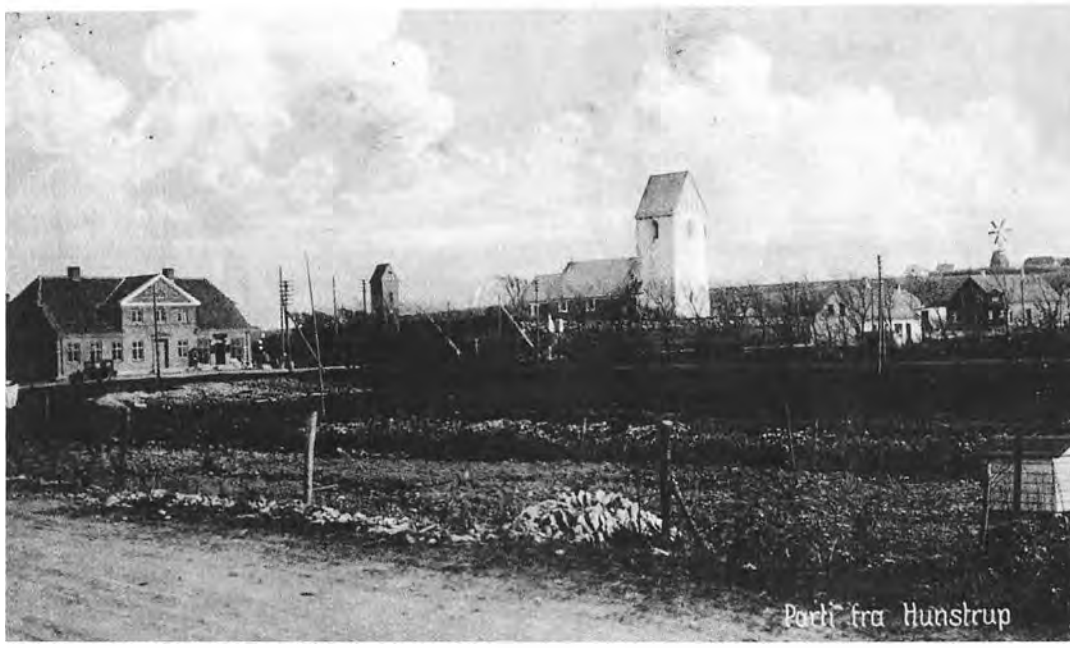

Poul Martin Kjær fortæller, at hans bedstefar var købmand i Hunstrup fra 1919 - 1933 og hed Martin P. Hansen, og at familien stadig ejer et billede af forretningen malet af kunstmaleren Jens Søndergaard. Min bedstefar var ejer, formentlig af den samme forretning, og havde i min barndom et tegnet billede af Hunstrup forretningen, som umiskendeligt ligner billednr. 14653, som ganske vist er den samme forretning genopført efter brand i 1928

og købe en købmandsforretning i Hunstrup i Nordthy i 1904.

I de mindre købmandsforretninger klarede købmanden handelen alene uden medhjælp, fraset kone og evt. større børn, som kunne træde til ved travlhed og forfald. Børnene skulle være hjælpsomme overfor kunderne og måtte ikke blande sig i de voksnes snak.

Det var sådan en købmandsforretning Christian Hansen erhvervede sig i Hunstrup. Da Christian Hansen i 1904 kom til Hunstrup, var hans ældste søn Hans Christian Hansen 9 år og kunne være til stor hjælp.

Medens høkeren mest handlede med landsbyens småfolk, havde købmanden en mere omfattende handel, som ofte omfattede grovvarer i større eller mindre omfang, der skabte kontakt til gårdmændene.

Ifølge min faster Kirsten havde hendes far handel med de større gårde i området omkring Hunstrup. Den private omgang med proprietærerne medførte ifølge Kirsten kortspil om store penge, hvilket gik ud over hendes fars økonomi. I Hunstrup konkurrerede han med brugsforeningen, og på et tidspunkt byttede han ejendom med brugsforeningen. Så på trods af et godt opland blev opholdet i Hunstrup kun på 7 år fra 1904 til 1911.

I 1911 solgte Christian Hansen forretningen i Hunstrup. Familien var blevet forøget med yderligere 2 børn, og de flyttede til Mors, hvor han købte en butik i Redsted. Her fødtes min far Ejnar Viktor Hansen 7. december 1911. Flytningen til Mors var en fejldisposition, for man kunne tilsyneladende ikke, som udenøs person, komme til Mors og drive købmandsforretning. Allerede i 1911 var den ældste søn Hans Christian Hansen flyttet hjemmefra. Han var kommet i butik i nærheden af Randers. Han berettede på sine gamle dage, at da han skulle hentes hjem til juleaften 1911 fra havnen i Nykøbing, var det første hans far spurgte ham om, hvorvidt han havde lidt penge. Så langt ude var min farfar økonomisk på det tidspunkt.

Købmand Hansen bag disken

Min mor Stinne Hansen, Hurup, kan fortælle med svigerinderne som kilde, at min farfar cyklede ind til Nykøbing for at komme til at spille kort. Om det var kortspillet eller morsingboernes manglende handel i Redsted, som skabte de økonomiske problemer, vides ikke. Tæt på fallittens rand måtte den efterhånden store familie søge ly under min farmor, Mette Kirstines, families vinger. Det blev i nærheden af farmors to søstre, som boede i Vangså, hvor den ene var gift med strandfogeden, Martin Hansen.

I 1912 flyttede en næsten forarmet familie på 8 børn og 2 voksne til Vangså. Her åbnede Christian Hansen butik i det fattige klitområde. Farmor måtte passe butikken i det daglige, fordi der ikke var et levebrød uden, at Christian Hansen tog kontorarbejde i Thisted hos overretssagfører Galster.

Hjørnehuset i Hanstholm

I perioden i Vangså fra 1912 til 1918, blev de tre sidste børn født.

Butikken i Vangså må i realiteten betegnes som en høkerbutik, selv om jeg aldrig har hørt familien betegne butikken som sådan, formentlig fordi det ikke foregik med høkerbevilling. Fattigt må det have været med efterhånden 11 børn, hvoraf kun den ældste søn var flyttet hjemmefra og var selvforsørgende.

I 1917 blev den første lov om bygning af Hanstholm Havn vedtaget på Rigsdagen. Christian Hansen flyttede familien til Hansted og åbnede 1918 butik i et lille hjørnehus, som stadigvæk ligger der, nær kirken og fyret. Selv om havnen først blev færdig i slutningen af 60erne, fik den store familie et godt udkomme af forretningen i Hansted. Chr. Hansen var både i sognerådet og i menighedsrådet i Hansted.

Christian Hansen var en holden mand, da de efter tyskernes okkupation i 1943 måtte flytte ud. Han købte hus i Vilsund i 1943.

Børnene efter min farfar og farmor

Hans Christian Hansen (Hans) blev som deres førstefødte født 3. juni 1895, blot 3 uger efter brylluppet. Hans sagde på sine gamle dage: "Jeg var med ved brylluppet", hvilket søstrene ikke fandt særlig morsomt at høre. Hans blev udlært købmand og blev gift med Elise i oktober 1921. Hun fik som ung tuberkulose, og fik fjernet den ene lunge, men hun fik på trods af, at hun altid var meget svagelig, et langt liv. Min farbror Hans var allerede i 1911 kommet hjemmefra som butikslærling. Under 1. verdenskrig lå han inde som soldat. Ved forældrenes sølvbryllup i 1920 var han forlovet med Elise. Hans havde været kommis i brugsforeningen i Morup Mølle, før han i 1920 åbnede butik på Boddum i et aftægtshus overfor skolen. Her blev der i den søndre ende af huset indrettet købmandsbutik. Hans brugte at betegne sig selv som H. Chr. Hansen, hvilket man endnu ser på billedet af Thisted-butikken fra slutningen af 50erne, ganske som hans egen far gjorde på sine butiksskilte, hvilket kom sig af, at far og ældste søn hed det samme. Mere naturligt ville det måske have været at bruge forbogstaverne H. C. Hansen som min far E.V.

Den 14. maj 1920 fejrede Christian og Mette Kirstine deres sølvbryllup og hele familien blev fotograferet. Mette Kristine sidder med Carl Emil på skødet. Hun har over de 25 år født 13 børn, hvoraf de 11 overlevede til voksenalderen. På sølvbryllupsbilledet er de to børn, den ældste Hans og den tredjeældste Kirstine (Stinne) tilstede med deres tilkommende ægtefæller. På billedet er det i bagerste række fra venstre: Kirsten, Kjeldgaard, Marie, Stinne, Thorvald (svigersøn), Elise (svigerdatter), Hans, Clara. Forreste række også fra venstre: Lilly, Edith, farmor, Carl Emil, farfar, Georg, Viktor

Hansen og deres yngre brødre G. Hansen og C. E. Hansen. I 1930 solgte Hans butikken i Boddum og købte en noget større butik i Gl. Bedsted. Her gjorde han store kornhandler med flere af de større gårde. Hans blev i Gl. Bedsted indtil 1939, hvor han solgte for senere at overtage købmandsbutikken i Snejstrup, som var hans mors hjemegn, hvor hendes familie havde boet bl.a. i Kanalhuset, en gammel stråtækt ejendom, som ifølge min mor i krigens tid var forladt og faldefærdig. Hans drev forretningen under krigen og den første efterkrigstid. En meddeler (AJA), beskriver købmændene i købmandsgården i Snejstrup fra 1892 til den sidste købmand Mogens Nielsen, som lukkede forretningen omkring 1985. AJA fortæller, at han var kommis hos H. C. Hansen vinteren og sommeren 1940, at Hans' søster Edith var pige i huset på grund af Elises sygdom, og at H. C. Hansen havde statslig beredskabslager af korn under krigen, hvilket gav en god lejeindtægt. Han fortæller endvidere, at Hans "drev en stor handel med korn og grovvarer". (se Hundborg lokalhistoriske arkiv ved Verner Paulsen)

Hans drev købmandsforretningen i Snejstrup indtil 1950, hvor han solgte og flyttede ind til Hundborg i et nyt hus nord for missionshuset ved Jannerupvejen. Han købte dog endnu en købmandsbutik på Strandgade i Thisted, som han kun kunne overkomme ved at kalde sin lillebror, Georg hjem i 1952 for at bestyre den. Et billede fra slutningen af 50erne viser Hans sammen med broderen Georg, svigerinden Anne Kirstine og deres eneste barn Lars. Af skiltet fremgår ganske vist med småt foruden navnet H. Chr. Hansen på kolonialforretningens indehaver, at der tillige handledes med korn, foderstoffer, gødning og brændsel.

Den nedlagte gamle købmandsforretning i Gl. Bedsted vinteren 1978/79

Hans kunne ikke undvære at sælge lidt grovvarer til de gamle gårdmandskunder fra Snejstruptiden. Grovvarerne blev bragt ud med en lille åben varebil, som var Hans og Elises noget ubekvemme transportmiddel uden varme op gennem 50erne.

Hans var velhavende. Familien sagde altid "Hans, han løwer af hans pæng". Dertil skal tilføjes, at Hans i en årrække i 50erne var bogholder i Hundborg-Jannerup Sparekasse. Han var en tid formand for den konservative vælgerforening og for Hundborg Vandværk. Både Hans og Elise endte deres tid på Plejehjemmet Solgården i Hundborg. Elise overlevede Hans, som døde i 1979, i fire år. Han blev 84 år. De fik ingen børn, vist nok på grund af, at Hans havde haft fåresyge som soldat under 1. verdenskrig. Han skrev et par ark med sine memoirer, som desværre ikke er fundet.

Mette Marie (Marie) blev født 12. september 1896. Hun lærte at sy sammen med sine to jævnaldrende søstre Stinne og Kirsten, vist nok hos mostrene i Vangså. De tre søstre syede alle tre i Ydby i den periode, hvor Stinnes mand Peder Thorvald Bach en kort tid var brugsuddeler.

Marie kom som ung ned til en skrædder i nærheden af Varde, hvor hun mødte skrædderens stedsøn, som hed Lars Holm Christensen (Holm). De to unge flyttede 1921 som nygifte til København, hvor det kneb for Holm at få arbejde, så de levede af en lille forretning, som Marie drev fra en butik med mejeriudsalg i Husumgade 30 på Nørrebro. I 1958 lod de

Mejeriudsalget i Husumgade 30, København

sig fotografere udenfor butikker, som nu var en Tobak og Vinforretning.

I 1923 besluttede Holm sammen med en kammerat, at de to ville rejse til Amerika for at søge lykken som emigranter. Da det gik op for Marie, at hun ikke skulle med i første omgang, blev hun vred og forlangte at få kammeratens billet. I 1923 rejste de til Californien med deres etårige søn, Johannes (Jack), født 12. juni 1922. Egentlig var det småt med arbejde for skrædder Holm, som først fik fast arbejde i forbindelse med 2. verdenskrig. De klarede sig ved Maries dygtighed og sparsommelighed i husholdningen. Efter krigen fik Holm arbejde med tilretning i forskellige konfektionsbutikker. Han døde omkring 1960, medens Marie først døde 9. december 1979. De fik foruden Johannes (Jack) yderligere en søn Robert (Bob), som var 10 år yngre.

Jack blev som 19årig gift med jævnaldrende Genevive (Gen), født juli 1921 i USA. De lever fortsat 90 år gamle.

Efter at Gen havde fået deres første barn, Ruth i 1941 blev Jack i 1943 indkaldt til militæret og sendt til Europa under 2.verdenskrig, hvor han deltog i befrielsen. Han blev sendt ind i Belgien, hvor amerikanerne drev tyskerne tilbage. Jack blev alvorligt såret, og hans gruppe måtte undlade at få ham med tilbage, da de blev drevet ud af en lille landsby. Da de kom tilbage et par dage senere, fandt soldaterkammeraterne ham i live liggende ved en bæk. Ved at trykke sneen mod det åbne sår havde han stoppet blødningerne. Dette skete i juledagene 1943. Jack blev sendt til England, hvor han var under behandling og genoptræning i 7 måneder, inden han blev sendt tilbage til Europa, nu Sydtyskland, hvor han var med til at afslutte krigen.

Jack har sendt mig en beskrivelse af tiden i Europa under 2. verdenskrig, hvori han glæder sig over, at han som veteran blev æret med amerikansk statsborgerskab.

Kirstine Christiane (Stinne) blev født 17. maj 1898. Hun blev gift med Peder Thorvald Bach, som var fra Vangså. Han var uddannet som kommis og var i en kort periode brugsforeningsuddeler i Ydby.

Den gamle brugsforening i Ydby

Thorvald blev efter relativ kort tid afskediget vistnok på grund af regnskabsmæssige uoverensstemmelser. Stinne og Thorvald flyttede herefter til Esbjerg, hvor Thorvald blev ansat ved engrosvirksomheden Eriksen og Christensen som lagerforvalter gennem mange år. Parret fik ingen børn og Stinne døde som 49-årig, vistnok på grund af kræft. Thorvald blev gift igen.

Kirsten, født 11. august 1901 lærte som Marie og Stinne at sy vistnok hos mostrene i Vangså. Både Marie og Kirsten syede i en periode i Ydby i forbindelse med, at Stinne og Thorvald var brugsforenings uddelerpar i Ydby. Kirsten blev sygeplejeelev på Ørsted Sygehus på Djursland, og kom senere til Esbjerg som 3. års elev og til sidst på Fødselsanstalten i Århus. Efter løse ansættelsesforhold i Oslo og København på bl.a. Diakonissestiftelsen kom hun til Slagelse i 1934, hvor hun opnåede 25 års jubilæum i slutstilling som afdelingssygeplejerske. Kirsten var den eneste i familien, som fik uddannelse. Hun var også den eneste, der havde kontakt med faderens sjællandske familie. Hun lod sig pensionere i 1962. Indtil Kirsten var blevet 61 år havde hun ikke haft en selvstændig bolig, men boede til stadighed på et værelse med fælles køkken og toilet på gang med sygeplejeeleverne på sygehuset. Som pensionist flyttede hun ud fra sygehuset og fik en lejlighed i en pensionistboligejendom for sygeplejersker, bestående af stue med gardin for en alkove, køkken og badeværelse. Her boede hun, indtil

hun blev 75 år. Hun ventede da på at få en lejlighed i Thisted. Hun var så optaget af dette, at hun undlod at holde 75 års fødselsdagsfest. 1. okt. 1976 kunne hun flytte ind i en 2½ værelses lejlighed på Refsvej 73. Først nu fik Kirsten en egentlig lejlighed med stue, soveværelse og et kammer. I de 25 år Kirsten boede i hjemstavnen Thy, afholdt hun hvert år sin fødselsdag for hele familien: søskende, søskendebørn og deres børn. Hendes 100 årsdag blev fejret på Vilsund Strand med hele familien. Da hun døde som 101 årig i 2002 på plejehjemmet Christiansminde i Thisted, havde hun med egne ord "været Sorø Amt en dyr dame" med 40 års pension. Hun efterlod på det nærmeste 1 mio. kr. til deling mellem samtlige søskendebørn, og var gennem alle årene familiens »overhoved« og samlingspunkt.

Christian Kjeldgaard (Kjeldgaard) blev født 12. august 1903 som den sidste, inden familien flyttede til en større forretning i Hunstrup i 1904. Kjeldgaard havde fået moderens Snejstrup families nye familienavn Kjeldgaard. Nogle år efter at Marie og Holm var flyttet til Amerika, rejste Kjeldgaard efter dem, men han hørte til de danskere, som fortrød og vendte hjem igen, vist nok o. 1932 efter 7 år. Kjeldgaard kom hjem til 30ernes depression og fandt arbejde ved landbruget. Her var han så uheldig, at han fik højre hånd i en hakkelsemaskine, hvorved han mistede alle fingre med undtagelse af tommelfingeren. Kjeldgaard boede i Vilsund til leje i genbo huset til forældrenes hus efter 1943. Han havde vekslende arbejdsmandsarbejde, men led af sortsyn på grund af sit handicap, og i marts 1960 tog han sit eget liv.

Clara Augusta (Clara) blev født 15. marts 1906. Clara havde sin storhedstid, når hun i Hanstholm om sommeren tjente i huset hos ingeniør Fibiger og trafikminister Fisker. Clara var familiens ugifte tjenende ånd, hvilket først og fremmest hendes forældre fik glæde af. Da forældrene flyttede fra Hanstholm til Vilsund og moderen døde i 1948, stod Clara for husførelsen, indtil faderens død i 1962. Herefter måtte hun som gammel pige i slutningen af halvtresserne ud og tjene som husbestyrerinde. Hun kom på sine ældre dage først til enkemand, førstelærer Myrup i Thisted og efter dennes død til enkemand, murermester Vestergaard. Hun var meget glad for lærer Myrup og blev meget venligt behandlet af lærer Myrups børn og familie. Da Clara kunne gå på folkepension, kom hun til at bo i en Lejerbo lejlighed i nærheden af søsteren Kirsten, hvilket hun nød meget. Clara døde som næsten 85 årig i 1991.

Emma Lilly (Lilly) blev født 12. oktober 1909. I slutningen af 20'erne kom Lilly til Boddum, som hushjælp for broderen Hans, som havde åbnet købmandsforretning her. Lilly mødte i Boddum Viggo Hove, som var søn af sognefoged Niels Hove på Vester Fuglebæk. Viggo og Lilly overtog gården, da de blev gift i 1932. Viggo var i perioder både medlem af sognerådet og af menighedsrådet. Lilly døde sept. 1974. Efter at have solgt gården til naboen, flyttede Viggo til Hurup i et parcelhus. Lilly og Viggo fik 5 børn; Leo, Irma, Mona, Niels Christian og Kirsten.

Ejnar Viktor (Viktor), min far, fødtes i Redsted 7. dec.1911. Viktor var som sin far og søskende velbegavet. Præsten i Hansted gik til min farfar og rådede til, at Viktor skulle læse, men faderen sagde, at når de andre ikke skulle læse, så skulle Viktor heller ikke, så Viktor blev købmand som faderen og den ældste bror, Hans.

Efter endt skolegang hjalp han til i forretningen i Hansted og efter en tid kom han i en forretning i Helsingør, hvor han var i to år og senere hos en slagter i København. Mens han var der, fik han kraftigt udslet på hænder og hals, som han led af resten af livet, formentlig psoriasis. Under opholdet i Helsingør, havde Viktor kontakt til sin farbror Lars' familie i København.

I 1932 købte Viktor med hjælp fra faderen og broderen Hans en lille købmandsforretning i Randrup nær Vestervig af en sønderjyde, Frederik Nissen (1931-32), som gik fallit, men senere slog sig op med kafferisteri i Holstebro. Butikken var åbnet i et lille hus ved siden af skolen et år tidligere af en uldhandler Karl (efternavn ukendt) fra Hurup. Her fik Viktor medhjælp i huset af sin søster Edith.

Efter 7 år som ungkarl giftede min far sig 4. juni 1939 med min mor, Abeline Kirstine Hansen (Stinne), som i perioder havde opholdt sig hos en halvbror Oskar Hansen, som havde en lille landbrugsejendom mellem Randrup og Vestervig. Stinne er født 7. januar 1921 i Thorsted ved Ulfborg og opvokset i Hornshøj tæt på Holstebro.

Randrup-butikken var vel ikke hverken formelt eller reelt en høkerbutik, men en lille købmandsbutik med landtur. Viktor og Stinne blev i Randrup til 26. september 1945, hvor de solgte den lille butik til Peder Wad fra Amtoft, der uden købmandserfaring fortsatte købmandsbutikken indtil o. 1970. Huset står endnu, men i dårlig forfatning.

Efter nogle måneders midlertidig bolig i nabohuset, Randrup Skole, som stod tomt, købte de en købmandsbutik i Morup Mølle 15. februar 1946.

Butikken i Morup Mølle blev overtaget efter Niels Steensgaard, som var fra Nors-kanten og som kunne overtage en butik i Nors efter noget familie, hvorfor han ønskede at sælge. Butikken havde en kommis. Der var et ganske stort opland, som gik helt fra Lodbjerg til Lyngby. Når min far E.V. Hansen var ude for at optage ordrer, kom han til en gård i Lodbjerg, vor manden lå syg til sengs i flere år, og nogle gange kunne husbestyrerinden sige, at gårdmanden gerne ville tale med »æ hajelsbetjænt«. Manden regnede tilsyneladende med, at det var kommisen og ikke købmanden selv, som var på turen. Ofte var det købmanden selv, som cyklede rundt efter kontrabøgerne, medens en landmand kørte ud med varerne sammen med kommisen. Det var kun de større købmandsforretninger med grovvarer, som havde en gårdskarl. På trods af at Morup Mølle-butikken var en god forretning, ikke mindst pga. af gode tildelinger i efterkrigstidens rationeringstider, blev opholdet i Morup Mølle kun på 1½ år. Ifølge min mor kom både læger og dyrlæger pga. forlydende om mulighed for køb af tobak, kaffe, smør m.v. ofte forbi, når de var i nærheden af butikken. Da kommisen Svend sagde op for at flytte efter kæresten til Randers, valgte Viktor at sælge forretningen i eftersommeren 1947. I Morup Mølle havde Stinne og Viktor både pige i huset og kommis i forretningen.

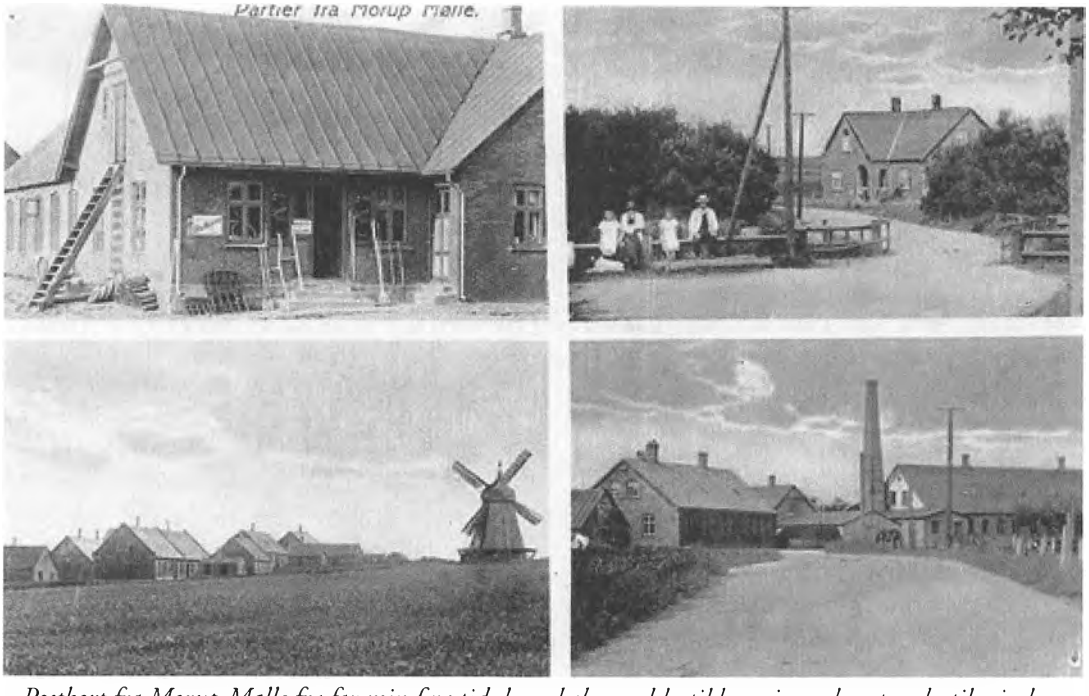

Postkort fra Morup Mølle fra før min fars tid, hvor købmandsbutikken vises uden store butiksvinduer

Christian og Jannich foran butikken på Boddum

Om det var det uoverskuelige ved at drive en større købmandsforretning med kommis, som fik dem til at sælge, ved Stinne ikke i dag, for den senere købmandsforpagter Verner B. Nielsen, Doverodde bød sig ellers til som lærling. For mor var Morup Mølle det bedste sted, de boede, nær livet på kroen med dansant søndag aftener. Butikken blev solgt til en morsingbo, som var bager, men hvis datter opholdt sig til oplæring et par måneder i butikken, da hun skulle stå for forretningen. Hun blev imidlertid bange for ikke at kunne klare det, hvorfor de straks solgte videre.

Efter 3 mdr. midlertidig bolig i et lille hus tæt på kirken i Ørumby, flyttede familien til Thisted i et nyt parcelhus på Thykjærsvej. Viktor havde købt rutebilstationen i Thisted, men også her blev opholdet kort, idet rutebilstation og parcelhus blev solgt til fordel for butikken på Boddum, som overtages 1. maj 1948.

Der er tale om den butik, min farbror Hans åbnede 25 år tidligere på Boddum og som førte faster Lilly sammen med sin mand Viggo Hove. Måske blev det anledningen til, at min far slog sig ned på Boddum, selv om min mor senere ofte sagde, at Boddum var den mest "ki'somste plæt po æ jovr".

Butikken kom til at bestå i o. 50 år. Oskar Korsgaard (1930-1947), som var gift med Dagny, der var datter af Boddum Skoles tidligere (indtil 1932) lærer Jensen, udbyggede huset med en vinkel med pakhus og kælder. Hvornår det store butiksvindue kom ind vides ikke, men på et billede ses to drenge i amerikansk sommertøj fotograferet under et amerikanerbesøg i 1948 af faster Mette Marie Christensen, hvilket var hendes første besøg i Danmark siden hun emigrerede til Californien i 1923. Min far havde overtaget købmandsforretningen efter to damer, Margrethe Møller og Kirstine Kjærgaard (æ kvindfolk), som efter at have drevet landbrug (Harald Jepsens ejendom) forsøgte sig som købmandsfolk med en kommis i et års tid (1947- 48). Det blev for meget for dem at drive købmandshandel, hvorefter de etablerede kiosk i Ydby stationsby.

Boddum sogn var en geografisk set isoleret lokalitet som en halvø i Limfjorden, hvorfor der kun var et fast befolkningsgrundlag med godt 100 husstande, som havde to konkurrerende købmandsforretninger, som efter krigen bestod af købmand E. M. Borggård og E. V. Hansen. Landsbyen bestod af spredt bebyggelse, som ud over de to købmænd omfattede forsamlingshus, en stråtækt skole med lærerbolig og skolestue ved siden af en lille forskole med bolig og skolestue. På vestsiden var der foruden Købmand Borggaard to husmandsbrug ved siden af skolen, hvoraf den ene var ejet af en snedkerenke (Agnes Jensen), som havde et par gamle mennesker i pension (Marius og Karen) og udlejede et par kamre i sydenden af huset til barber og frisør (Arne Hummelshøj). På østsiden af vejen lå først forsamlingshuset, en villa beboet af gårdejer Christian og Kirstine Riis, som, hvilket endnu var almindeligt i 50erne,

var flyttet op til "byen" efter overdragelse af gården til sønnen Thorning Riis. Efter min fars købmandsbutik lå et brød- og apoteksudsalg (Mulvad). Lidt nord for byen lå smeden (Josefsen) og skomageren (Iversen). Mejeriet lå på den anden side af dæmningen i Doverodde og kirken på Boddum-siden tæt ved dæmningen i det åbne land.

I Doverodde lå Doverodde Købmandshandel, som siden 1942 var blomstret op til en omfattende korn- og foderstofforretning under Viggo Vestergaards ledelse. Selve købmandshandelen, som senere blev udforpagtet til Verner B. Nielsen, var og blev aldrig nogen konkurrent for Boddum-købmændene.

Mejeriet var af betydning for butikkerne, idet mælkekuskene havde kontrabøgerne med fra ruten eller kunderne ringede ordren ind, hvorefter varerne blev sendt med mælkekusken på tilbagevejen fra mejeriet. Hermed sparede købmændene at køre landtur. En mælkekusk, som var socialdemokrat, ville have betaling for hver pakke, han tog med, medens de øvrige kuske anså sig for betalt af kunderne. Også skolebørnene afleverede ordrer, inden de gik i skole og tog købmandspakken med på cyklen hjem efter skole.

I Boddum havde far og mor ingen hjælp hverken i huset eller butikken. Mor tog sig selv af os tre børn og hjalp lidt til i butikken. Vi spiste middagsmad kl. 12, selv om vi gik i skole, for vi løb hjem og spiste i "degnens", førstelærer E. Fogeds middagspause. Om aftenen fik vi mellemmadder (smørrebrød), som mor smurte efterhånden, som vi spiste. Da jeg skulle på kostskole på Vestjysk Gymnasium i Tarm som 16 årig i 1960 for at blive student, sagde min far pludselig skarpt til mor en aften om sommeren op til afrejsen: "sku' den knajt e't snår te å smør' hans egn' mellemma, inden han kommer hjem'fræ." Det viste sig nu ikke at være nødvendigt, for på kostskolen fik vi smørrebrød til aftensmad, som var smurt.

På landet var det almindeligt, at man var dus. I Boddum var alle dus undtagen med læreren (Foged), lærerinden (Fru Jensen) og præsten (Steen Lund), og naturligvis var man Des med lægen (æ dovter) og måske med dyrlægen.

Måske var vi alligevel som købmandsbørn lidt anderledes end Boddums andre børn og måske også voksne, for vi omtalte altid kunderne med deres fulde navn, f.eks. Harald Jepsen eller ved efternavn Mulvad og fru Mulvad på trods af, at de var vores nærmeste naboer. Men også erhvervet kunne erstatte efternavnet Rosa "Smed" og "æ sme'" og "æ degn". Om tiltaleformen var bestemt af købmandens særlige kundeforhold, ved jeg ikke. Det var også almindeligt, at kunderne omtalte min far som Købmand Hansen, men der stod ikke nogen særlig respekt om købmanden. Først med en størrelse som Doverodde Købmandshandel blev der vist stor respekt for direktør Vestergaard. En ejendommelighed er, at kun den gamle Boddum Bisgård proprietær, de to Boddum-købmænd og direktør Vestergaard og et par håndværkere har deres titler på deres gravsteder på Boddum Kirkegård. End ikke sognepræsten Georg Steen Lund har titel på gravstenen og lærer E. Foged ligger slet ikke begravet på Boddum Kirkegård men på Thisted Kirkegård på trods af, at han var Boddumbo fra 1932 til sin død i 1971.

Far åbnede butikken, når mælkekuskene kørte til mejeriet, vel mellem kl.7 og 8, så han kunne tage mod kontrabøgerne. Han låste butiksdøren kl. 7 om aftenen, når rutebilen Boddum-Hurup-Thisted havde afleveret evt. grossistvarer fra Thisted og aviserne, Thisted Amts Tidende (Venstre) og Thisted Avis (konservativ med 1 abonnent), som blev afhentet af de omkringboendes børn umiddelbart efter ankomst. Når butiksdøren var låst, gik kunderne til bagdøren, for de vidste, at købmand Hansen altid var hjemme. Fredag aften var der lang åbning, som kunne trække ud til både kl. 9 og 10, især i begyndelsen af 50'erne, hvor der endnu var enkelte karle på gårdene, som gerne ville stå i butikken og spise flødeboller. Butikken kunne af og til være samlingssted for karlene. Mest samledes de unge og børnene udenfor brødudsalget ved siden af, hvor der også var is og slik at få hos fru Mulvad. Forsamlingshusets gavl var også samlingssted for de unge.

I løbet af dagen kom kunderne, og de gamle kunne godt blive stående og slå en snak af med de andre kunder, efterhånden som de kom.

Der var vist ikke en særlig bekvem mulighed for at sætte sig, da der ikke var egentlig stole eller bænk. Købmandsbutikken ydede en vis service uden betaling, fraset udenbys samtaler på telefonen. Når landposten (postkontrahent Eriksen) gik rundt på ruten, tog han mod breve og indbetalinger til forsendelse. Hvis man ikke havde nået at aflevere på ruten, vidste man, at posten altid sluttede hos købmanden, som selv havde gjort indbetalinger og bankforretninger klar til forsendelse i løbet af dagen, hvorfor man kunne få købmanden til at aflevere til forsendelse.

Hvis man skulle holde gilde evt. i forsamlingshuset, kunne man låne (ikke leje) jernporcelæn hos købmanden og hente varer på kredit. Min far kunne godt skumle noget, hvis der gik alt for lang tid, inden et bryllup eller sølvbryllup blev betalt. Porcelænet blev mere og mere skåret og formindsket i antal, og udlånet måtte efterhånden ophøre, da der ikke blev suppleret med nyt.

Om vinteren blev der holdt kaffegilder på Boddum. Kunderne var over tre aftener inviteret til kl. halv otte til kaffebord, aldrig til middagsselskab, fraset sølvbrylluppet i forsamlingshuset 4. juni 1964. Efter kaffen fordeltes selskabet med mændene for sig med kortspil ved kaffebordene i butikken, som var ryddet til lejligheden og konerne i "æ pæ'n stow" med strikketøjet. Ved halv 11 tiden blev der serveret øl, sodavand og smørrebrød til natmad. En af aftenerne var med dem, der ikke spillede kort, fortrinsvis missionsfolkene, som ikke var særlig talstærke på Boddum. Her kunne der afsynges et par salmer, når mor spurgte, "det ku' vær' I vil' sjøng' en salm"', så tog konerne salmebogen frem og lagde strikketøjet til side.

Vi børn havde strenge ordrer på ikke at sige for meget, så kunderne kunne blive fornærmede.

Når vi børn blev for ivrige, blev vi straks sendt ind i privaten. Hvis det skete, at en kunde blev fornærmet, kunne straffen bestå i, at kunden lagde lidt mere handel hos konkurrenten i en periode, da de fleste handlede hos begge købmænd, men mange kunne vanskeligt undvære Spangbergs kaffe, hvorfor de var nødt til at vende tilbage til købmand Hansens kaffe, når kaffedåsen var tom.

Købmanden var til efter 2. verdenskrig blandt de egentlige formidlere af industrielle varer til landbefolkningen. Således blev der opstillet petroleumsbeholdere med pumpe, så petroleum kunne sælges i potte til alle i landsbyen og gårdene til belysning. Købmanden solgte petroleumslamper, lampevæger og lampeglas. Endnu i 50erne og 60erne solgte min far petroleum til kunderne, naturligvis ikke til lamper, men til varmeovne til kyllinger og til ekstra opvarmning i rum uden kakkelovne. Småting til cykler og symaskiner kunne også købes hos købmanden. Kunderne fik kredit, som blev ført i kontrabogen. Enkelte købmænd fik benzinstander som f.eks. E. M. Borggaard.

For storkøbmændene, som handlede med grovvarer og opkøbte korn, kunne der blive tale om kredit, indtil høsten og tærskningen bragte overskudskorn til salg til købmanden. For en efterkrigskøbmand, som ikke handlede med grovvarer, havde bønderne stort set kun æg til udligning af købmandsregningen. Mange havde den målsætning, at hønsene skulle betale købmandsregningen, men ikke alle kunne realisere denne målsætning, så det kneb i perioder. De gamle hønsekræmmervarer var smør, æg, huder og heste- og kreaturhår. Endnu i 50erne og 60erne samlede min far æg ind, som han hentede hos nogle lidt større leverandører, eller som leverandører selv indbragte i kurv. Æggene blev ofte modregnet på kontrabogen, men kunne også afregnes kontant til kontantkunder.

Der var nogle kunder, som ikke kunne få på bog. Det var ikke ensbetydende med, at de ikke kunne få kredit fra dag til dag eller fra uge til uge.

Da (m)omsen blev indført i 1967, bestemte min far, at han ville gå over til kontant, fordi han, som han sagde til kunderne, ikke ville betale skat af penge, han ikke havde fået indbetalt. Denne forklaring accepterede folk med undtagelse af min faster Lillys mand Viggo Hove, som ikke mente det kunne være rigtigt, at man skulle stå med pungen i hånden, så han blev undtaget. I løbet af det par år, der gik, inden min far døde, var der stort set ingen udestå-

ende fordringer tilbage. Kun en fabriksarbejder, som boede til leje på Boddum, og som havde fået kredit fra uge til uge, fraflyttede og løb fra den sidste regning, som var blevet på to uger på grund af ferie.

Nogle kunder fik fra gammel tid gjort bogen op til nytår, og de kom ind i privaten og fik et glas vin eller en cigar ved betalingen. En cigar blev også givet i forbindelse med et lidt større køb, ligesom der faldt en karamel eller et kræmmerhus bolsjer af, hvis der var børn med.

Ved nytårstid uddelte de handlende kalendere. Jeg tror nok, at min far nøjedes med at give til de kunder, som gjorde det meste af deres handel hos ham. Der var jo ikke grund til at overlappe med konkurrenten, og folk havde jo ikke behov for flere kalendere. Kalenderen var farvestrålende med navnet Købmand E.V. Hansen, Boddum Købmandshandel, Kolonial, Manufaktur og Isenkram, Telefon nr. 34. På et tidspunkt, hvor der blev udsendt for mange kalendere fra forskellige handlende, (vistnok også fordi de blev dyrere), udsendte min far en lille gave med navn og telefonnummer. Et år var det en øloplukker, et andet år var det en ostehøvl og et tredje år et teaktræsophæng til en rulle til huskeseddel.

Til jul købtes der legetøj hjem til salg af julegaver. Det der ikke blev solgt til jul, lå klar hele det næste år til en evt. fødselsdagsgave. Vi børn prøvede sagerne af og ønskede ofte et eller andet af de lidt større ting, og håbet steg, når den pågældende ting ikke var blevet solgt. Det var ikke dermed givet, at ønsket gik i opfyldelse. Også fehår og anden julepynt samt julelys blev solgt, og restlageret blev pakket ned og gemt til næste år.

Min far solgte naturligvis tobak, men også piber og løsdele til piber. Dertil havde han en særlig skråtobak, som hed stjernesnus, som han fik hjem hver uge, så den altid var ny, frisk og af bedste kvalitet. Dette var kendt viden om, så når brugere kom i nærheden af Boddum, kunne de godt køre en lille omvej for at få købmand Hansens snus. Grossisten hævdede, at Boddum Købmandshandel var den største ugentlige aftager af produktet, som vist nok var svensk produceret.

I løbet af 50'erne udviklede handelen sig så der kunne blive råd til en ny bil, en Standard 8 til 7.000 kr. i 1954 og til en modernisering af butikken i 1957, hvorved bagdisken med reol blev smidt ud til fordel for moderne hylder på vægskinner. Bagdisken blev inventar hos cykelsmeden (Viktor Jensen). I løbet af 60'erne blev de første landejendomme solgt til fritidsbolig, heriblandt far og mors bedste venner Johannes Nielsens ejendom på Boddum Bisgaardmark. Med velstandsudviklingen i 50'erne med bil på de fleste gårde, var det let at komme til Hurup, og i 1967 blev Brugsen i Hurup til et såkaldt supermarked, som ifølge prognosen skulle nedlægge alle landkøbmænd i en radius på 7 km.

Far døde 58 år gammel 23. december 1969 af blodprop i hjertet efter fire år med forhøjet blodtryk. Han passede forretningen til det sidste. Stinne afviklede forretning, som lukkede 1. februar 1971. Stinne skiftede med børnene og etablerede nyt liv i et nybygget rækkehus på Vibevej i Hurup 1. maj 1972, hvor hun stadig bor 91 år gammel. Stinne tog arbejde på madrasfabrikken Huma i Hurup, hvor hun var i hen ved 10 år, hvorefter hun kunne komme på efterløn.

Viktor og Stinne fik 3 børn, Christian, Jannich og Ella

Christian Bo blev født i Randrup 5. december 1943 og blev ikke købmand men universitetslektor. Mor fortæller, at da jeg lige var født, kom dommerfuldmægtig Lundsagers søn på 3-4 år, hvis familie boede midlertidig i Randrup Skole, ind i stuen i beskidte vinterstøvler og erklærede "jeg skulle bare lige se den lille købmand". Selv om min far døde for tidligt, var tiden forpasset til, at jeg kunne gå i min fars fodspor. Jeg blev gift i 1973 med læge Kirsten Gormsen fra Ringe på Fyn. Vi fik børnene Lise Gormsen i 1974, som er læge i Aarhus og Jens Gormsen i 1976, som er advokat i København.

Jannich blev født i Randrup 11. maj 1945 og kom som 16 årig til Flyvevåbnet som konstabel, som han forlod i 1977, hvor han på grundlag af en uddannelse som lagerekspedient i militæret åbnede en ny isenkramforretning i Gram, som senere blev Imerco butik. I 1992 etablerede han en aflægger i Lemvig. Far sagde

altid, at isenkram var den bedste salgsartikel. Jannich blev gift i 1969 med børnehavepædagog Astrid Skallerup fra Heltborg. De fik Jens Henrik Munk Hansen i 1972 og Niels Jørgen Skallerup Hansen i 1976.

Jens Henrik blev udlært isenkræmmer i faderens butik i Gram, ganske som de tidligere generationer af købmænd var blevet udlært i bedstefars butik. Jens Henrik kom i 1992 til Lemvig som leder af den nye Imerco butik, som Jannich åbnede her. Han solgte butikken til konkurrenten i Lemvig 2002. Efter at Jens Henrik i et par år var ansat som butikschef for Aldi i Skive, åbnede han en ny isenkræmmerbutik Kop og Kande-butik i Lemvig og er nu formand for hele Kop og Kande butikskæden. Her ender indtil videre vores families handelsgen. Jens Henrik har sammen med Bettina Drejer, Lemvig en datter Emily fra 2007 og juli 2011 har de fået "en lille købmand", Silas.

Jannich og Astrids anden søn Niels Jørgen er cand. merc. dat. og er ansat i Oticon, København.

Ella blev født i Boddum 13. juli 1948, hvor hun siden 1979 har boet med sin familie i den nedlagte købmandsforretning, hvor alle spor efter den tidligere anvendelse er væk. Hun er socialrådgiver og hun er gift i 1976 med murer Lars Knudsen fra Thisted, og de har datteren Mette Knudsen fra 1977.

Georg Julius (Georg) blev født 1. juli 1913. Georg blev som Carl Emil og Viktor udlært i forretningen i Hansted. I modsætning til de to ældre brødre kom Georg vidt omkring som kommis. Før krigen var han i Sønderjylland som kommis, men var efter en tid kommet ind til postvæsenet, som han imidlertid forlod for at rejse op til Finland for at kæmpe i Vinterkrigen mod Sovjetunionen. Han nåede først frem, da krigen var forbi. Da han kom hjem til julen 1940 i Hansted, var Danmark besat af tyskerne, og da han kunne tysk fra tiden nede ved grænsen i Sønderjylland, kunne han bruges som tolk af tyskerne i Hanstholm. Allerede 1943 blev familien tvunget ud fra Hansted af tyskerne og slog sig ned i Vilsund, hvor Clara og Edith blev hos forældrene, medens Georg gik under jorden som sabotør.

Stinne fortæller, at han uden varsel kunne dukke op i Randrup og var der måske nogle dage eller nogle uger. De vidste ikke, hvor han kom fra, eller hvor han tog hen.

Efter krigen kom han hjem til Vilsund og blev kommis hos købmanden i Vilsund, som imidlertid solgte butikken og flyttede til Frederiks. Georg flyttede med, og her mødte han som instruktør for de lokale dilettanter en ung seminarist Anne Kirstine fra Silkeborg Seminarium, som var "på græs" på den lokale skole. De blev gift i 1950 og fik sønnen Lars Leth Hansen født 9. oktober 1950. Anne Kirstine fik afbrudt sin seminarieuddannelse.

Selv om den ældste bror Hans havde solgt købmandsbutikken i Snejstrup og havde slået sig ned i Hundborg, havde han alligevel ikke kunnet dy sig for at erhverve endnu en købmandsbutik, hvilket blev som noget nyt en købstadsforretning, ganske vist af de helt små, beliggende i Strandgade i Thisted, som blev forsynet med familienavnet H. Chr. Hansen, som også faderen havde anvendt på navneskiltene. Hans kunne ikke klare butikken, hvorfor han bad lillebroderen Georg komme som bestyrer af butikken november 1952. Det endte med, at Georg overtog butikken i 1962, og han udvidede og moderniserede den i 1963. Georg drev med Anne Kirstines hjælp butikken som en traditionel kolonialhandel indtil sin død 22. oktober 1984.

Efter Georgs død afviklede Anne Kirstine med sønnen Lars' hjælp butikken, som i dag er væk også bygningsmæssigt. Lars blev læreruddannet fra Skive Seminarium og har været lærer ved Snedsted Skole siden.

Edith Julie (Edith) blev født 24. marts 1916. Edith boede i Vilsund sammen med Clara og sin far efter moderens død i 1948. Edith lærte som de andre piger at sy, men Kirsten forsøgte at få hende uddannet til barneplejerske, hvorfor hun en tid opholdt sig i Slagelse, men måtte opgive og rejste hjem på grund af sygdom. Edith blev senere uddannet barneplejerske i Thy, men kom i en årrække til at arbejde som hjemmesyerske for Valdemar Smiths fabrikker i Thisted og senere som dagplejer. Edith lærte i Vilsund lastbilvognmand Hakon Refsgaard at

Den gamle købmandsbutik i Amtoft i 1983

kende. De blev gift i 1949 og fik to sønner, Johannes og Walter.

Hakon Refsgaard kørte daglig 1-2 ture med korn- og foderstoffer fra P. P. Hedegaard, Nørresundby til havnen i Nykøbing Mors. Det blev i Refsgaards tid som lastbilvognmand til 100.000 - vis af km fra 1950'erne og frem med korn- og foderstoffer, da transporten ikke længere foregik med skib på fjorden til de små anløbspladser, som Amtoft, Vilsund, Gudnæs, Visby Å, Doverodde, Krik m.fl.

Edith døde i 1991.

Carl Emil blev født 17. sept. 1917 som det yngste og sidste barn af 13 levendefødte. Han blev udlært som købmand og hjalp sin far i butikken i Hansted, indtil forældrene måtte flytte, da de blev smidt ud af tyskerne i 1943. Carl Emil blev herefter bestyrer/kommis for en købmandsenke med tre små børn i Amtoft.

Af købmand Kronborgs nekrolog i Thisted Dagblad, fremgår det, at han købte forretningen i 1955 og drev den i 27 år. Han var ikke uddannet som købmand, men havde haft en landejendom i Vesløs i 11 år, inden han gik ind i købmandshandel.

Jeg husker fra et enkelt besøg i begyndelsen af 1950erne, at der var en lade med trælast, hvorfor jeg husker Carl Emils forretning som en noget større købmandshandel, end hvad jeg var vant til, men det har formentlig været på grund af det noget større bygningskompleks end til min fars landhandel.

Carl Emil blev gift med enken Ella Agesen, men af ukendt årsag kunne de ikke fortsætte med forretningen. Efter en halv snes år i Amtoft fik Carl Emil arbejde som lagerforvalter i en grossistvirksomhed i Varde, og et par år senere blev han forsikringsagent i Herning. Carl Emil og Ella fik i 1946 Ruth og Mette i 1948. Carl Emil døde i 1997.

Afslutning

I 1895 startede en sjællandsk handelsbetjent en høkerbutik i Sperring. Det blev starten på en stor købmandsfamilie, som satte sine spor i det Thylandske handelsliv.

Hans Christian Hansen og Mette Kirstine Christensen fik 13 levendefødte børn, heraf blev 4 af 5 sønner købmænd på Thy og en datter giftede sig med en kommis som kortvarigt blev brugsuddeler.

Chr. Hansen var købmand fra 1895-1943, altså i næsten 50 år. I Sperring (1895-1904), i Hunstrup (1904-11), i Redsted på Mors

(1911-12), i Vangså (1912-18) og i Hansted (1918-43).

Den ældste søn **H. C. Hansen** var købmand i Boddum (1920-30), i Gammel Bedsted (1930-39) og i Snejstrup (1939-50).

E. V. Hansen var købmand i Randrup (1932-1945), i Morup Mølle (1946-47) og i Boddum (1948-69). **G. Hansen** var købmand i Thisted (1952-84) og **C. E. Hansen** var købmand i Amtoft (1943-55).

Ingen af disse forretninger var større købmandsforretninger, selv om der for nogles vedkommende i perioder var tilløb dertil. I ingen af husene, hvori de drev deres købmandsforretninger, er der i dag købmandshandel. Hvis ikke husene er revet ned som i Sperring, Vangså og Thisted, er alle bygningsmæssige tegn på butik slettet som i Hunstrup, Redsted, Hansted, Boddum, Gl. Bedsted, Snejstrup, Randrup, Morup Mølle og Amtoft.

De fem købmænd var over hele Thy: Hansted, Hunstrup og Amtoft i Nordthy, Sperring, Snejstrup og Vangså i Midthy og Randrup, Morup Mølle, Gl. Bedsted og Boddum i Sydthy. Dertil kommer det fejlslagne Mors-eventyr og svigersønnens kortvarige brugforeningsuddeler eventyr i Ydby samt datteren Maries kortvarige mælkeudsalg i København.

De fem købmænd var deltagere i den 60-70 årige periode, hvor landkøbmændene var med til at præge landsbylivet i de små og mindre landsogne, og hvor der endnu var traditionelle kolonialhandelsforretninger i købstæderne.

Kun farbror Hans havde en drøm om at drive det videre end til en egentlig kolonialhandel. Hans prøvede endnu efter, at han var blevet sparekassebogholder at drive en grovvareforretning med udgangspunkt i en lille beskeden købstadskolonialbutik, som broderen Georg udviklede til en god middelstor traditionel kolonialforretning, men som aldrig blev en grovvareforretning, dertil var Hans' ladvogn for lille.

Min farfar udviklede forretningen i Hanstholm samtidig med havnebyggeriet, men blev afbrudt af krigen. De tre sønners butikker afvikledes med landsognenes befolkningsafvikling, og den fjerde søn afviklede med købstadssupermarkedernes fremkomst.

Hans Chr. Hansen og Mette Kirstine Hansens 13 børn:

Hans Christian, født 3. juni 1895, død 1979.
Mette Marie, født 12. sept. 1896, død 9. dec. 1984.
Kirstine Christiane, født 17. maj 1898, død 19. jan. 1947.
Karen født i 1900, levede kun i 4 døgn.
Kirsten, født 11. aug. 1901, død nov. 2002.
Christian Kjeldgaard, født 12. aug. 1903, død marts 1960.
Clara Augusta, født 15. marts 1906, død 13. marts 1991
Ejnar, født i 1908, død 3 mdr. gammel.
Emma Lilly, født 12. okt. 1909, død sept. 1974.
Ejnar Viktor, født 7. dec. 1911, død 23. dec. 1969.
Georg Julius, født 1. juli 1913, død 22. okt. 1984.
Edith Julie, født 24. marts 1916, død 8. februar 1991.
Carl Emil, født 17. sept. 1917, død 1997.

Lokalhistoriske billeder fra de Thylandske sogne i Thisted Kommune.
www.thisted.visbilleder.dk

Tak til Verner Paulsen, Hundborg og Jette Andersen, Vangså for hjælp og oplysninger.

Andreas & Andreas

Af Knud Erichsen Skibstedgaard

Sommeren 2012 vil blive husket på Skibstedgaard. Her ændrede livet sig markant i maj måned, hvor omkring 80 amatørskuespillere rykkede ind på gårdspladsen for at øve på årets Fyrspil.

Spillet var skrevet af dramatiker Niels Stokholm, der havde valgt at fortælle historien om Andreas & Andreas - nemlig proprietær Andreas Bendixsen, Skibstedgaard og husmand Andreas Lyng, daglejer på Skibstedgaard.

Vi følger de to fra de blev født i 1833 til 1903, hvor forfatteren fortæller deres meget forskellige livshistorie.

Familien Bendixens liv på Skibstedgaard er historisk korrekt - således ejede familien gården fra 1866 til 1903, hvor sønnen Poul Bendixen solgte gården.

Andreas Lyng er til gengæld en fiktiv person, men bygger på en parallelhistorie om Andreas Høy, der blev født i 1767.

Dramatikeren beskriver med stort talent livet på og omkring Skibstedgaard i 1800-tallet, hvor standsforskellene mellem herskab og tjenestefolk var markante.

Ligeledes lykkedes det også Niels Stokholm at flette andre vigtige begivenheder ind fra Skibstedgaards 1000-årige historie. Bl.a. vikingetiden, hvor Kong Knud i 1085 havde samlet en større vikingeflåde i Skibsted Fjord med henblik på at tilbageerobre England. Vi får også

Fyrspillet blev set af 1400 -1500 mennesker

Fyrspillet havde autentiske kulisser på Skibstedgaard

fortalt historien om en tidligere ejer, der i 1706 druknede i Skibsted Fjord - og om gårdens strid med thyholmere om fiskeretten i fjorden.

De mange spændende og dramatiske begivenheder blev serveret for publikum med masser af energi og talent af amatørskuespillerne, der under instruktør Jacob B. Jessens kyndige teaterhånd opnåede flotte resultater.

Pause med vandudsigt ved Skibsted Fjord

Alt gik op i højere enhed ved premieren 4. juli, hvor spillet og de mange gode skuespilpræstationer blev belønnet med stående ovationer. De fem opførelser blev overværet af 1400-1500 mennesker, der på nær en enkelt aften kunne glæde sig over perfekt sommervejr.

På Skibstedgaard var vi glade for at være "værter" for årets Fyrspil. Det gav mulighed for egnen til at besøge vores gamle historiske gård, som har bygninger fra 1600- og 1700-tallet - en kulisse som gav Fyrspillet en ekstra dimension.

Tak til alle Fyrspillerne for positive oplevelser, der blev grundlagt med et godt manuskript fra Niels Stokholm. Tak til Eigil Enevoldsen og den øvrige bestyrelse for et inspirerende besøg og godt naboskab.

Fra museets arbejdsmark

Af Jytte Nielsen, Museet for Thy og Vester Hanherred

Fiskerhuset i Agger

Museets absolut største genstand befinder sig i Agger. Ikke på et magasin, nej genstanden ligger til fri beskuelse og benyttelse midt i Agger by. Det drejer sig om det fredede fiskerhus, som museet erhvervede i 2005 ved hjælp af økonomiske midler fra Sportgoods-fonden. Efter erhvervelsen blev huset renoveret, idet der skete få ændringer i køkkenet i selve fiskerhuset, men annekset blev ombygget, så det kan bruges til særudstillingsvirksomhed.

Siden er fiskerhuset hvert år blevet "repareret" og kalket, så det har fremstået gult og friskt, når en ny åbningssæson begyndte. Stråtaget har været "tyndt på nordsiden," og vi har godt vist, at det var en stakket frist, før der skulle nyt stråtag på huset. I vinteren 2011 – 2012 var stormene så hårde ved taget, at der blev hul igennem taget, og tiden var derfor inde til at forny taget. Men på sådan et gammelt hus, som det fredede fiskerhus, er det ikke "bare lige".

Først kontaktede vi tækkemand Per Ringgaard fra Boddum. Vi bad ham besigtige skaderne og komme med et bud på omfanget af en ny tækning. Per skønnede, at det ville være bedst at forny taget på hele huset, idet sydsiden også indenfor en overskuelig årrække ville trænge til nye strå. Samtidig ville den nye mønning ikke skulle nedtages efter få år og koste "dobbelt". På museet talte vi spareskillingerne sammen og blev enige om at forsøge at få hele husets tag tækket på en gang.

Næste skridt på vejen til nyt tag var en henvendelse til Kulturstyrelsen i København, hvorunder fredede bygninger hører. Efter en korrespondance og flere opklarende telefonsamtaler gik ansøgningen igennem, og styrelsen ville tillige give et mindre tilskud til tækningen. Men

Fiskerhuset i Agger - nytækket sensommeren 2012

Tækkemand Per Ringgaard under tækning af fiskerhuset

vi skulle dokumentere hele forløbet, samt bruge gamle tækkemetoder og materialer, hvilket fordyrede projektet lidt. Heldigvis har Per Ringgaard god erfaring, og de stillede krav kunne indfries.

Så gik arbejdet i gang. De gamle strå skulle af, og sjove detaljer åbenbarede sig. Som lægter på det gamle tag var brugt træ, der bar tydelige brandspor, samt dele af gamle årer. Dette viser tydeligt, at der har været mangel på træ i forbindelse med tidligere lægtning af huset, så alt muligt materiale har måtte se sig "omdøbt" til tagtømmer. En del lægter skulle udskiftes, før det nye stråtag kunne lægges på. Men på kom stråene og mønningen med. Og resultatet er flot.

Et stråtag er altid lidt ferskt i starten, men efter en sæson eller to vil taget fremtræde, som havde det altid ligget på fiskerhuset. Nu glædes vi over, at huset er sikret i en lang årrække. Men vi må nok forvente, at vi i løbet af de kommende år skal kigge nærmere på husets mure, som jo er bygget af strandsten og mursten, opmuret i dårlig mørtel.

Agger før og nu

Annekset til Fiskerhuset blev denne sommer ramme om en udstilling med akvareller af Aase Bjerre og fotos af Hans E. Nørgaard. Aase Bjerre lavede for små 60 år siden en række akvareller med motiver fra Agger. Museet bad Hans E. Nørgaard lave nutidige fotooptagelser af de samme motiver. Det kom der en meget sjov og tankevækkende udstilling ud af – og museet håber, at der er stof til en artikel om forandringerne i Agger igennem de 60 år, samt om de to "dokumentarister" – når der bliver tid og overskud til at skrive en sådan.

Vilde heste og glade køer

Heltborg Museum har denne sommer været fyldt med billeder – malerier, akvareller og litografier – med motiver af dyr. Hunde, katte, høns, heste og køer i alle mulige udformninger og farver. Museet har vist en særudstilling med værker af far og datter – Jens og Anelise Søndergaard. Begge elskede de at afbilde dyr. Jens på sin finurlige måde med tæmmede dyr som trækdyr, ridedyr og dyrskuedyr. Anelise

med sine urdyr, der giver mindelser om noget oprindeligt og mytologisk.

For Jens Søndergaard var de glade køer med til at give "gennembruddet" i den kunstneriske løbebane. Med værket "Køer og kalve" fra 1921 viser han sin tilsynekomst på den kunstneriske scene og det er dette værk, han siden forærede datteren Anelise, da hun er 12 år gammel. Faderens værker har således været en stor inspiration for Anelise, som debuterer bare 16 år gammel på Kunstnernes Efterårsudstilling.

For begge kunstnere har Thy – landskabet og dyrene her – været en stor inspirationskilde i motivvalget. Jens maler sine nyfortolkninger af landskabet, og fylder dem med glade køer og heste, der nærmest vokser ud af det kuperede terræn. Senere bliver det hestene på Vilsund marked, på dyrskuet eller dyrene hos naboparret i Stenbjerg – Maren Kirstine og Andreas. Ja sågar dværghanen, hønen og kyllingerne i Stenbjerg bliver til et motiv – både som akvarel og litografi. Anelise bruger også Thy som scene for sine dyremotiver. Det er især området omkring Stenbjerg, bl.a. Fredskilde, som lægger baggrund for græssende køer og heste. Men hun maler også hønsene, tillige med naboens katte og hendes egen hund Indus. Med udstillingen håber museet, at flere får muligheden for en kunstnerisk oplevelse med 2 x Søndergaard.

Missionshuset Tabor og Indre Mission

Museet har gennem flere år arbejdet med et større projekt med titlen "Tro i Thy". Herunder har været et emne omkring Indre Missions historie – både i form af undersøgelser og indsamling. Denne sommer blev det muligt at åbne dørene til Missionshuset Tabor i Harring. Siden missionshuset blev nedlagt i forbindelse med opførelsen af det nye fælles menighedshus i Stagstrup, har museet sammen med en styregruppe med deltagelse af bl.a. provst Jens Munksgaard, Hurup forsøgt at gøre missions-

Missionshuset Tabor i Harring

Talerstol og vægmaleri i Tabors store sal

huset til en form for museum, hvor der dels skal udstilles genstande og effekter med relation til Indre Mission, dels skal huset forblive uændret, så det i sig selv vidner om tiden som et aktivt missionshus. Dette lykkedes som sagt denne sommer, idet der to gange ugentlig har været åbent for offentligheden. Flere frivillige har stillet deres arbejdskraft til rådighed og på allerbedste vis været gode kustoder og guider for de besøgende.

I missionshusets lille sal er der lavet en udstilling med mange af de indsamlede genstande, bl.a. den nikkende "negerdreng", mannakorn, porcelæn og diverse publikationer. På 1. sal er der indrettet en lille biograf, hvor man kan se flere små fortællinger om Indre Mission. Det er fotograf Klaus Madsen, som har udarbejdet disse "soundslides", som på glimrende vis fortæller om den nære fortid. Husets store sal er forblevet uforandret – med talerstol, borde, stole og bænke. Det er meningen, at der hvert år i maj skal holdes "Uhrbrandtsmindemøde" med taler og sang. Endvidere skal huset kunne bruges til andagt o.l. for grupper, hvis vej måtte falde forbi.

Med åbningen af huset håber museet, at flere vil bidrage til den fælles historie – med egne erindringer, genstande og fotos samt mere landsdækkende bidrag.

Mulighedernes museum

I skrivende stund står mange døre åbne for museet – og mulighederne er således mange, for hvilken retning museet er på vej i. I øjeblikket ved vi ikke, om museet fortsat skal have arkæologisk virksomhed i Thisted Kommune. Fra Kulturstyrelsens side arbejdes der for sammenlægning af arkæologiske enheder, men et Museet for Thy og Vester Hanherred uden arkæologi er næsten ikke til at forestille sig. Museet har en lang og fornem tradition for arkæologisk virksomhed – med gode udgravninger, fund og forskningsresultater. Så vi krydser fingre og håber på det bedste.

Museet arbejder med en udbygningsplan for Thisted Museum. Her er tilgængeligheden absolut ikke noget at prale af, ligesom huset trænger til en kærlig hånd. En udbygning omfatter både nybygning og ombygning af to eksisterende bygninger. I Vorupør ønsker museet at flytte sin afdeling tættere på Landingspladsen ved havet – så dette arbejdes der også på, dog pt. uden noget konkret bud. På Heltborg Museum vil vi gerne have en permanent udstilling med værker af Erland Knudssøn Madsen og det er måske muligt, uden i øvrigt at skulle ændre på husets udstillinger. Endelig rumsterer planerne om et Nationalparkformidlingscenter jo også. Museet kunne muligvis blive partner i et sådan, men også denne afklaring lader vente på sig – ligesom mulighederne for kulturhistorisk formidling på et nyrenoveret Hanstholm Fyr. Jo - mulighederne er mange.

Mens vi venter på svar, vil det være på sin plads at takke alle museets venner og gode relationer for støtte og opbakning i det sidste år. Tak til alle.

Sydthy Egnshistorisk Forening

Af Eigil Thusgaard Andersen, Grurup

Generalforsamlingen 2011 blev afholdt i Multisalen på Limfjordscentret, Doverodde købmandsgård, torsdag den 17. november med deltagelse af 62 medlemmer.

Naturvejleder Søren Kiel Andersen, som er ansat på Limfjordscentret, gav på bestyrelsens opfordring en god orientering om Centret, dets aktiviteter og planer for fremtiden.

Efter velkomst fra formanden og den indledende sang, valgtes Willy Mardal, Sønderhå, til dirigent; denne kunne konstatere generalforsamlingen lovlig indvarslet og beslutningsdygtig i henhold til vedtægterne.

Eigil Andersen aflagde beretning om foreningsarbejdet i det forløbne år. Beretningen kan læses i sidste års årbog.

Dernæst forelagde kasserer Leo Jensen regnskabet, der viste et mindre overskud for året på Kr. 3.146 og en formue på ca. 126.000 kr. - Såvel beretning som regnskab blev godkendt.

Der var ikke indkommet forslag fra medlemmerne til behandling på generalforsamlingen. Bestyrelsen genfremsatte forslaget fra sidste år, dog i lidt ændret form, om ændring i § 9, der lyder således i sin nuværende form:

"Ved foreningens ophør tilfalder dens ejendom Sydthy Egnshistorisk Arkiv".

Bestyrelsen foreslår, at punktet ændres til:

"Ved foreningens ophør anvendes foreningens midler til supplering af Heltborg Museums samling efter foreningens sidste bestyrelses bestemmelse".

Ændringsforslaget blev vedtaget. Vedtægterne har nu været gennem en behandling de sidste to år.

De nye vedtægter bringes her i årbogen i den herefter gældende formulering.

På valg til bestyrelsen var Jytte Sunesen, Rita S. Christensen og Ruth Thinggaard. De blev alle valgt uden modkandidater.

På valg som suppleant til bestyrelsen var Tonny Laustsen. Tonny havde ønsket at fratræde pga. sygdom. I stedet blev på bestyrelsens forslag Willy Mardal, Sønderhå, valgt.

Som revisor genvalgtes Lisbeth Jensen.

Under eventuelt motiverede Eigil Andersen valget af Willy Mardal som suppleant til bestyrelsen. Og varslede i øvrigt om, at såvel han som Uggi Larsen agtede at trække sig fra bestyrelsen på næste års generalforsamling. Og at man havde gode emner til "vagtskiftet".

Derefter afsluttedes generalforsamlingen.

Årbog 2011 blev herefter omdelt til de fremmødte medlemmer, hvoraf mange benyttede lejligheden til at betale medlemskontingentet til kasserer Leo Jensen.

Efter kaffebordet, som dette år var gratis, hvilket frembragte applaus fra salen(!), underholdt Uggi Larsen på festlig vis med musik og historier, også om hans egen familie, der for manges vedkommende havde været murere og spillemænd. Uggi fremførte en hjemmekomponeret sang og gik senere over til en "Tørfisksang", som de fleste kunne nynne/brumme med på!

Efterfølgende har bestyrelsen konstitueret sig i de samme roller som sidste år. Eigil Andersen som formand, Uggi Larsen som næstformand og Rita S. Christensen som sekretær. Øvrige medlemmer af bestyrelsen er Jytte Sunesen og Ruth Thinggaard.

"Kend din Egn" foredragene på Heltborg Museum har fortsat god søgning og er for flere af de deltagende foreninger et godt forum at få deres medlemmer i tale på. Den 7. februar 2012 holdt Jytte Nielsen et foredrag om kvindelige kunstnere i Thy, arrangeret i samarbejde med kunstforeningen. - Den 20. marts hørte omkring 60 deltagere Hans E. Nørgaard, Agger fortælle om "Herfra min verden går", billeder og fortællinger fra Agger. - Den 29. i samme måned berettede Liv Stange og Dorthe og Ebbe Hjorth om kirketekstiler og altersølv. - Som tidligere år sluttede foredragsrækken af med en

beretning om årets fyrspil, i dette tilfælde var det dramatikeren Niels Stokholm, der fortalte om "Andreas og Andreas", der udspiller sig på et af Sydthys smukkeste steder, Skibstedgård. - I dette efterår, den 18. september, fortalte klitplantør Ib Nord Nielsen fra Naturstyrelsen i Thy om "Natur og natur-opfattelse under forvandling". Et veltilrettelagt foredrag ledsaget af dejlige fotos fra Nationalparken. I de sidste år har Ib Nord Nielsen været tilknyttet Nationalpark Thy som sekretær og har været meget benyttet med stor indsigt og sans for samarbejde med de mange personer og styrelser, der har været involveret i disse første vigtige år. - Som afslutning på årets foredrag fortalte Jytte Nielsen og Charlotte H. Andersen den 6. november om "Kirkekunst og kirkeinventar".

Husflidsmarkedet 2011 på Heltborg Museum foregik i weekenden den 26. og 27. november. Den sidste dag med et selv efter Thy-ske forhold voldsomt blæsevejr med flere nedfaldne tagsten fra Museets udbygninger. Foreningen deltog for første gang på messen og tegnede 14 nye medlemmer. – I Vestervig deltog Ruth Thinggaard i juleudstillingen i Vestervig-Agger sognehus og tegnede dér 8 nye medlemmer.

Redaktionsudvalget har været aktivt allerede fra februar i år. Desværre måtte vi tage afsked med Thomas fra Arkivet, der er søgt til Stadsmuseet Aarhus. Vi vil savne Thomas meget, både pga. hans indsigt og hjælpsomhed på arkivet og for arbejdet i årbogens redaktionsudvalg, men også for hans gode og smittende humør. – I år har redaktionsudvalget bestået af Ruth Thinggaard og Eigil Andersen fra bestyrelsen, samt Poul Martin Kjær og Britta Nielsen.

I årets løb er afholdt en velbesøgt aftentur i samarbejde med Museet til Vestervig Overgård. Også sommerudflugten til Vestjylland, Filsø og Blåbjerg samt Skjern Å området, havde pæn tilslutning. Men læs mere om disse arrangementer i årbogen, skrevet af hhv. Helge Thinggaard og Bjarne Madsen.

Nationalpark Thy har, som de fleste er bekendt med, fået tildelt et beløb på 30 mio. kroner fra Arbejdsmarkedets Feriefond, som skal være med til at forbedre adgangsforholdene i og til Nationalparken. Udover de længe ønskede cykelstier, som når de er færdige skal gå fra Hanstholm til Agger Tange, giver donationen også muligheder for anlæg af handicapstier, udsigtsplatforme og opsætning af fugletårne med tilhørende stianlæg. Navnet "Nationalpark Thy" er blevet et "brand", et varemærke, som har gjort området kendt langt udenfor landets grænser. Der er nu enighed mellem bestyrelse og – råd om stedet, hvor centret kan placeres, nemlig ved Nørre Vorupør ved "Hawblink". Men læs nærmere om Nationalpark Thys første år i artiklen herom, skrevet af Ib Nord Nielsen.

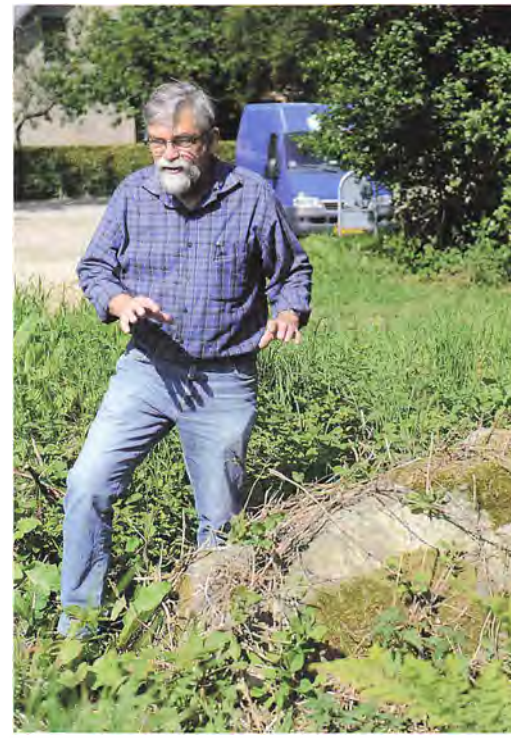

Museets mangeårige leder af arkæologisk adeling, museumsinspektør Jens-Henrik Bech, ses her ved Lodbjerg Fyr, hvor stenalderbønder for omkring 4800 år siden havde deres gravplads. Jens-Henrik Bech ses her i en typisk fortællende position, som han så ofte har begejstret publikum med ved Museets mange åbne arrangementer. Foto: Ole Iversen

Til slut vil jeg takke årets skribenter for artiklerne til "Sydthy Årbog 2012". Og biblioteket, arkivet og ikke mindst Museet og dets medarbejdere for et godt samarbejde gennem årene.

Vedtægter for
Egnshistorisk Forening for Sydthy

§ 1. Foreningens formål er at arbejde for fremme af den historiske interesse, her under samarbejde med Sydthy Egnshistorisk Arkiv, udgive skrifter og tilskynde til udgivelse af sådanne, afholde arrangementer med beslægtede formål.

§ 2. Midler til fremme af foreningens formål søges tilvejebragt gennem medlemsbidrag og tilskud fra det offentlige og private. Bestyrelsen fastsætter foreningens kontingent.

§ 3. Foreningens regnskabsår løber fra 1. oktober til 30. september.
Generalforsamlingen afholdes i november måned og skal varsles gennem annoncering mindst 14 dage før. Forslag der ønskes behandlet på generalforsamlingen, skal være bestyrelsen i hænde 10 dage før. Generalforsamlingen skal indeholde følgende punkter:
a: Beretning om foreningens aktiviteter
b: Regnskabsaflæggelse
c: Indkomne forslag
d: Valg
e: Eventuelt

§ 4. Bestyrelsens 5 medlemmer + 2 suppleanter og 2 revisorer vælges af generalforsamlingen for 2 år ad gangen, således at der på generalforsamlingen på lige årstal afgår 2 bestyrelsesmedlemmer + 1 suppleant samt 1 revisor. 3 bestyrelsesmedlemmer + 1 suppleant samt 1 revisor på ulige årstal.
Bestyrelsen konstituerer sig selv.
Mødeprotokol skal føres.

§ 5. Bestyrelsen udpeger kontaktpersoner i sognene.

§ 6. Ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes med 1 uges varsel af bestyrelsen, eller når mindst 1/5 af medlemmerne skriftligt fremsætter ønske herom.

§ 7. Vedtægtsændringer kan vedtages på en ordinær eller ekstraordinær generalforsamling, når mindst 2/3 af de fremmødte medlemmer stemmer herfor.

§ 8. Foreningen kan opløses, hvis 2/3 af de fremmødte ved en ordinær generalforsamling stemmer for det, og hvis der er simpelt stemmeflertal herfor ved en efterfølgende ekstraordinær generalforsamling.

§ 9. Ved foreningens ophør anvendes dens midler til supplering af Heltborg Museums samling efter Foreningens sidste bestyrelses bestemmelse.

Sydthy bøger

Bibliografisk liste udarbejdet af overassistent Gitte Jensen Sloth, Hurup Bibliotek

Den gamle landsbykøbmand: med Thy i hjertet, hændelser og forløb / Jørgen Møller. - [S.l.] : Eget Forlag, 2007. - 104 sider: ill.

Kjærgaard, Jørgen
Agger Kirke - før og nu / tekst: Jørgen Kjærgaard; fotos: Kirstine Sommer Kjærgaard. - [S.l.] : Agger Menighedsråd, 2008. - 20 sider: ill. (nogle i farver)

Skarregaard, Peder
Kampen mod sandet / Peder Skarregaard; redaktion: Jytte Nielsen og Svend Sørensen; foto: Klaus Madsen. - [Thisted]: Museet for Thy og Vester Hanherred, 2008. - 46 sider: ill. (nogle i farver)

Brun, Tonni
Pop og pigtråd: om mere end 200 musikere og 65 orkestre fra popmusikkens guldalder i Thy / forfatter: Tonni Brun. - Thisted: Knakken, 2009. - 96 sider: ill.

Fra Løgstør til Thyborøn: den regulerede Limfjord / forfatter: Mie Buus ... [et al.]; redaktører: Christian Ringskou, Jytte Nielsen, Svend Sørensen; udgiver: Museet for Thy og Vester Hanherred ... [et al.]. - Lemvig: Limfjordsmuseernes Samvirke, 2009. - 180 sider: ill. (nogle i farver)

Fyrspil gennem 25 år. - [S.l.] : Fyrspillene i Sydthy, 2009. - 132 sider: ill. (nogle i farver)

Hansen, Johnny (f. 1965)
Smerten bag smilet: mit liv, min kærlighed, min musik / forfatter: Johnny Hansen; medforfatter: Jan B. Jensen. - 1. udgave, 2. oplag. - [Kbh.]: Ekstra Bladet, 2009. - 222 sider: ill. i farver

Kirkerne i Thy / forfatter: Charlotte Boje Andersen ... [et al.]; redaktør: Charlotte Boje Andersen ... [et al.]; fotograf: Henrik Bolt-Jørgensen. - Thisted: Museet for Thy og Vester Hanherred, 2009. - 495 sider: ill. i farver

Kjærgaard, Jørgen
Vestervig Kirke i tusind år / . - Vestervig: Vestervig menighedsråd, 2009. - 112 sider: ill. (nogle i farver)

Klange, Minna Marie
Maleren Birte Ohsten / forfatter: Minna Marie Klange; redaktører: Minna Marie Klange, Jytte Nielsen; fotograf: Klaus Madsen. - [Thisted]: Museet for Thy og Vester Hanherred, 2009. - 124 sider: ill. i farver

Mogensen, Kaj (f. 1942)
Kærligheden er af Gud: menneskeliv og kristentro / forfatter: Kaj Mogensen; illustrator: Maja Lisa Engelhardt. - Thisted: Knakken, 2009. - 112 sider: ill. i farver

Nationalt testcenter - for vindmøller / udgivet af Miljøministeriet. - Århus: Miljøcenter Århus, 2009. - 222 sider: ill. i farver

Nielsen, Charles
Skriftemål: en novellesamling / forfatter: Charles Nielsen. - [Hurup Thy]: Moxfa, 2009. - 248 sider

Digteren fra Thy: Hans Bakgaard: en dokumentarfilm af Anne Holst Moulvad / . - [Holstebro]: Nova Media Film: for TV/MIDT-VEST, 2010. - 1 dvd-video (33, 58 min.): farve med sort-hvide sekvenser

Grønlund, Henrik
En hawstok saga / forfatter: Henrik Grønlund; illustrator: Bjørn Søndergaard. - Kbh.: Books

on Demand, 2010. - 224 sider: ill.. - (Niels & Sinnes univers; 1. bog)

Himlen over Thy: maleren Knud Kristensen / forfattere: Bodil Gulev Vogel, Jytte Nielsen; fotograf: Klaus Madsen; redaktør: Jytte Nielsen. - Thisted: Museet for Thy og Vester Hanherred, 2010. - 40 sider: ill. i farver

Mortensen, Villiam
Java-Bach: historien om thyboen Niels Breinholt Bach / forfatter: Villiam Mortensen. - Thisted: Knakken: i samarbejde med Egnshistorisk Forening for Sydthy, 2010. - 55 sider: ill. (nogle i farver)

Nielsen, Majnar S. (f. 1926)
Livet er kort, Yrsa: udvalgte kronikker fra årene 1969-1985 / forfatter: Majnar S. Nielsen; redaktører: Kaj Nissen, Jakob Oschlag. - Snedsted: Landsbyforlaget, 2010. - 128 sider

Rum i Thy / forfattere: Knud Holch Andersen, Orla Poulsen, Robert Mogensen; fotograf: Orla Poulsen; tegner: Robert Mogensen. - Thisted: Knakken, 2010. - 105 sider: ill. i farver

Selmer, Bodil
Fyrmesteren: beretning om et liv på kanten af havet: Chr. Heering 1843-1905 / forfatter: Bodil Selmer. - Esbjerg: Fiskeri- og Søfartsmuseet, 2010. - 256 sider: ill. (nogle i farver)

Stoltze, Michael
Danmarks nationalparker / forfatter: Michael Stoltze; fotograf: Bert Wiklund; redaktør: Ulla Koustrup; kort: Steen Frimodt. - 1. udgave, 1. oplag. - Kbh.: Lindhardt og Ringhof, 2010. - 236 sider: ill. i farver; 26×26 cm

Thy til sanserne: i kærlighed til Thy - opskrifter og fortællinger om mennesker og råvarer fra Thy / ide: Michael Ruby; fotograf: Mette Johnsen; forfatter: Jeanette Lund; opskrifter: Anita Klemensen. - 1. udgave. - [S.l.] : Kong Gulerod, 2010. - 111 sider: ill. i farver; 29 cm

Thylejren / forfatter: Mie Buus ... [et al.]. - Thisted: Museet for Thy og Vester Hanherred: Knakken, 2010. - 150 sider: ill. (nogle i farver)

Kunstnere i Nationalpark Thy / kunstner: Jens Bohr ... [et al.]; ansvarlig institution: Danske Kunstnere for Natur og Miljø; tekstbidrag: Ib Nord Nielsen. - [Hurup Thy]: Sydthy Kunstforening; [Thisted]: BFN, [2010]. - 65 sider: alle ill. i farver.

Nationalpark Thy. Natur i særklasse. Vestenvind 2011.

På sporet af Nationalpark Thy: En cykel og vandreguide, Nationalpark Thy 2012.

Foget, Elsebeth
Fra Gudnæs til Gærup skel. Skyum 2012.

Frost, Ernst. Besættelsestiden oplevet i Vorupør. Knakken 2012.

Laustsen, Tonny. Bedsted Idrætsforening gennem 100 år. Tonny Laustsen 2012.

Østergaard, Winni. Til deres dages ende. Hovedland 2012.

Mayann, Henning Tannebæk. Den sandfærdige historie om halvøen. Ved Hanstholm Fyr. Henning Tannebæk Mayann.

Limfjorden: stemmer og steder / forfatter: Hans Edvard Nørregård-Nielsen; diverse: Hans Edvard Nørregård-Nielsen, Bibi Amby Saugman, Kirsten Klein; fotografer: Kirsten Klein, Jacob Jørgensen; kort: Steen Frimodt. - Kbh.: Gyldendal, 2011. - 2 bind: ill. (nogle i farver); 30 cm
Bind 1 – 426 sider
Bind 2 – 407 sider
+ 1 dvd video (50 min)

Sydthy Årbog 2008
Egnshistorisk Forening for Sydthy, 2008

Sydthy Årbog 2009
Egnshistorisk Forening for Sydthy, 2009

Sydthy Årbog 2010
Egnshistorisk Forening for Sydthy, 2010

Sydthy Årbog 2011
Egnshistorisk Forening for Sydthy, 2011

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 2008
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred, 2008

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 2009
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred, 2009

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 2010
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred, 2010

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 2011
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred, 2011

Jul i Thy, 2008
Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen, 2008

Jul i Thy, 2009
Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen, 2009

Jul i Thy, 2010
Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen, 2010

Jul i Thy, 2011
Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen, 2011

Skyum Idrætsefterskole Årsskrift, 2008
Skyum Idrætsefterskole, 2008

Skyum Idrætsefterskole Årsskrift, 2009
Skyum Idrætsefterskole, 2009

Skyum Idrætsefterskole Årsskrift, 2010
Skyum Idrætsefterskole, 2010

Skyum Idrætsefterskole Årsskrift, 2011
Skyum Idrætsefterskole, 2011

Svankjær Glimt 2008, nr. 1 og 2
Svankjær Ungdomsskole, 2008

Svankjær Glimt 2009, nr. 1 og 2
Svankjær Ungdomsskole, 2009

Svankjær Glimt 2010, nr. 1og 2
Svankjær Ungdomsskole, 2010

Svankjær Glimt 2011
Svankjær Ungdomsskole, 2011

Principalen: Nyt fra Vestervig:
Skoleblad for Vestervig Kirkemusikskole

2008 nr. 1 og 2
Vestervig Kirkemusikskole, 2008

2009 nr. 1/2
Vestervig Kirkemusikskole, 2009

2010 nr. 1/2
Vestervig Kirkemusikskole, 2010

2011
Vestervig Kirkemusikskole, 2011

Østen for Lejbak

Af Knud Madsen Nielsen, Vestervig

Efterhånden har jeg gennem mange år skrevet om mangt og meget til Sydthy Årbog. Det har mest været oplevelser og tildragelser, som jeg selv har oplevet eller fået fortalt af andre mennesker, hvoraf de fleste ligger i deres grave. Disse tildragelser har mest drejet sig om livet i min barndomsby, Lyngby, men også om mennesker andre steder i Sydthy.
Jeg er blevet opfordret til fortsat at skrive til årbogen, og da ovennævnte kilder efterhånden er ved at være udtømte, og der trods alt også findes "en verden udenfor Verona", som det siges, vil jeg i stedet for berette om en sådan verden. En spændende og begivenhedsrig verden som jeg selv har oplevet på godt og ondt og gennem lang tid har nedskrevet til senere anvendelse eller udgivelse.
Emnet adskiller sig vel fra det, som man almindeligvis forventer at finde i de historiske årbøger, men så dog alligevel ikke. Det er et tidsbillede fra en svunden tid, som for den ældste dels vedkommende ligger omkring et halvt århundrede tilbage. Selv om beretningen ikke er fra Sydthy, er jeg overbevist om, at den vil interessere mange, ikke mindst dem som har humoren i behold.
Så god læselyst til beretningen om et helt anderledes og særpræget liv "uden for Verona", her altså Sydthy.

Som købmand i Lyngby stod det på et tidspunkt klart for mig, at der i længden ikke var basis for at kunne leve af at drive forretning der. Når de unge giftede sig, flyttede de fleste væk fra byen, så på længere sigt måtte det høre op. Dette problem var Lyngby dog ikke ene om, det samme gjaldt for de fleste landsbyer med små forretninger, men måske ikke med så voldsom affolkning som i Lyngby, men konkurrencen fra de lidt større byer begyndte at gøre sig mærkbart gældende. Disse lidt større byer lider nu også af en udpræget butiksdød, og befolkningen i disse byer aner vel knap nok, hvad de mister, når den sidste butik lukker. Det drejer sig jo ikke kun om, at der bliver længere til købmanden, men også om, at byens samlingssted forsvinder, - stedet hvor man daglig mødtes og kunne udveksle meninger og synspunkter og høre nyt samt ordne verdenssituationen, når man nu var der.

Dernæst indvirker det på huspriserne i nedadgående retning, men er husene billige, vil der dog altid være købere til dem, uanset hvor de ligger. De fleste har jo biler, så en afstand på nogle kilometer fra eller til, spiller ikke den store rolle.

Også det var og er medvirkende til, at mindre butikker ikke kan overleve. Fald i huspriserne kom dog ikke til at gøre sig gældende for Lyngbys vedkommende, der forholder det sig omvendt. Huspriserne i Lyngby er så høje, at selv om jeg ved, at flere unge mennesker gerne ville slå sig ned der, gør eller kan de det ikke på grund af huspriserne. Man kan nemt købe tre huse øst for Leibakke for det et hus i Lyngby koster, så selv om naturen er vidunderlig der, så kvier folk sig ved at betale for denne gratis nydelse mange år frem i tiden. De få huse som af og til er til salg i Lyngby er for det meste de gamle, meget umoderne fiskerhuse, som der skal ofres mange penge på at få sat i stand, så de opfylder nutidens krav, og de gamle huse koster over millionen, når de sælges, så det siger sig selv, at det bliver en barsk pris, de ender på.

Jeg var som nævnt klar over, at vi måtte forlade Lyngby på et tidspunkt. Det var ikke noget som huede os, vi ville gerne være blevet, men kunne se, at om 4-5 år gik det ikke længere med at drive forretning der, og vi ville ikke vente, til det blev galt med økonomien. Vi var så unge, at vi godt kunne tillade os at planlægge nogle år ud i fremtiden, så selv om forretningen gik

udmærket, begyndte vi at forberede os på tanken om at forlade stedet og finde andet arbejde.

Det kom næsten af sig selv. Min bror Christian havde sejlet som purser på forskellige passagerskibe i flere år, og en dag blev jeg ringet op af ham. - Han skulle forvalte de toldfrie kiosker på et stort tysk passagerskib M/S Wilhelmshaven, som skulle sejle mellem Gøteborg og Frederikshavn. Han ville gerne have mig til at hjælpe sig det første stykke tid på skibet, og da begge mine forældre levede, og gerne ville hjælpe Sonja i butikken, kunne det godt lade sig gøre.

Et par år senere blev jeg selv tilbudt at blive purser på det tyske skib M/S Klaar Kiming, som sejlede mellem Malmø og København.

Skibet blev kun sat ind på ruten 2 måneder på grund af julehandelen, og det tilbud tog jeg imod, da det kunne blive et springbræt til fast ansættelse senere. Næste år fik jeg igen samme tilbud, men nu var min mor i mellemtiden død, og min far var ikke mere til megen hjælp i butikken, men vi fik det ordnet med fremmed hjælp.

Da jeg så til påske blev tilbudt forpagtningen af kiosken på det tyske skib, M/S Gorch Forch, som blev indsat på samme rute på Øresund, var jeg klar over, at nu måtte jeg tage en bestemmelse, og det var ikke svært. Min bror forvaltede på det tidspunkt kiosken på M/S Alte Liebe, det blev senere omdøbt til M/S Ørestad, og jeg kunne få fast ansættelse hos ham i de perioder, hvor jeg ikke havde mit eget skib. Vi besluttede os derfor til at flytte til København og købte en villa på Damhusboulevard, huset i Lyngby beholdt vi for en sikkerhedsskyld. Butikken havde jeg kun forpagtet af min far, og da der ingen var, som havde lyst eller mod til at drive den videre, blev den nedlagt og varelageret solgt. Dvs. på et tidspunkt efter at vi var flyttet, fik jeg på skibet besøg af »Røde Grethe«, som havde været hushjælp hos en enkemand i Lyngby. Hun ville gerne forpagte forretningen eller helst købe den. Min far var nu også død, og vi søskende gik desværre med til at lade hende forpagte forretningen. »Røde Grethe« vender jeg tilbage til senere, da hun bestemt var et kapitel for sig.

Det var med stort vemod, vi forlod Lyngby, vi havde haft en god tid der, og nu skulle børnene skifte skole og vænne sig til livet i København.

Men nu var beslutningen taget og stod ikke til at ændre. Børge Lykke kørte flyttelæsset til København sammen med børnene og hunden Ras samt vores ældgamle skildpadde Jak, som jeg i tidernes morgen havde fået i dåbsgave af en barnepige. Børnene var lidt beklemte, men det var Ras ikke, den var som alle boxerhunde utrolig nysgerrig, og her var der noget at se på og der skete en masse. Sonja var rejst med lyntoget i forvejen.

Vores største betænkelighed var, hvordan det skulle gå børnene i den nye skole, om de ville blive mobbet og drillet på grund af deres jyske sprog. Der var kun en uges tid til sommerferien, og vi var egentlig indstillet på først at lade dem begynde i skolen efter ferien, men skoleinspektøren rådede os til at lade dem begynde straks, så kendte de lidt til skolen, og skulle ikke gå hele sommerferien og være nervøse for det nye, som ventede dem. Således blev det. Da Sonja havde sendt dem af sted, var hun lidt bange for, at de mødte op herhjemme efter kort tid, men der var ingen grund til nervøsitet. Da de mødte op på skolen, blev en af deres fremtidige klassekammerater sat til at vise dem skolen og tilrette i det hele taget, og fulgte dem dagen igennem, så da de kom hjem, var de meget begejstrede for skolen, og var ikke kede af at skulle begynde igen efter ferien. De kom ikke i samme klasse, og jeg må sige, at de begge fik alle tiders kammerater, som de holder forbindelse til endnu. De var alle dygtige børn, og som unge mennesker gik det dem godt. Nogle læste videre og en del kom i lære som håndværkere. Dengang var narko næsten ukendt på skolerne og ikke almindeligt blandt unge mennesker, så der havde vi ikke noget at frygte. Når de holdt fest drak de nogle bajere, og det var så det.

Men nu sprang jeg frem i tiden, så lad mig vende tilbage til det første skib, jeg var på. Min bror og jeg skulle påmønstre i Frederikshavn, og vi rejste med tog til Thisted og Aalborg og videre med bus til Frederikshavn, hvortil vi ankom hen på aftenen. Næste morgen var skibet ankommet, og vi gik om bord.

M/S Wilhelmshaven

Skibet var næsten nyt og meget stort og kunne tage 1100 passagerer. Det var meget moderne og usædvanlig flot udstyret. Skorstenen fungerede ikke som sådan. I den var der panoramavinduer i siden og var indrettet som såkaldt Skybar med servering ved mange borde. Kiosken var ikke færdig, den var kun et meget stort rum, som var tomt. Den skulle først apteres i Gøteborg, men der lå brædder og andet materiel overalt på dørken. Vi sejlede så til Gøteborg, og det første jeg så af land var nogle, hvad jeg troede, små klitter, der stak op af havet i det fjerne. Det var ikke klitter, det var klippeskær, idet vi nu nærmede os Gøteborgs skærgård, og det var en lang indsejling, inden vi kom ind i havnen. Det var en hel stille og mild aften, og jeg glemmer aldrig, hvor imponeret jeg blev af Gøteborg, som jo er en usædvanlig smuk, og for en som mig dengang, særpræget by. Alle de mange, mange lossekraner ved kajerne og husene, som lå bygget ind i klippesiderne højt oppe. Over nogle gader var der udspændt kraftigt stålnet, hvis der skulle komme stenskred. Gøteborg er jo en stor by, Sveriges næststørste, og havde dengang et indbyggertal på ca. 600.000. - Vi skulle jo have ansat personale, men det var intet problem, havde vi fået at vide af skibsagenten, og det kom til at holde stik, for da vi lagde til kaj, stod der en masse mennesker, som søgte arbejde om bord. Vi fik ansat 3 unge piger, Yvonne, Ingalill og Ingrid, idet vi mente, at fem personer i alt var nok. Vi blev klogere, meget klogere.

Håndværkerne kom straks om bord og begyndte at bygge kiosken, og jeg blev snart klar over, at det at forstå svensk ikke var så ligetil, som jeg havde forestillet mig. Det var ret varmt i kiosken, og da en af tømrerne bad om en »læsk«, vidste jeg ikke, hvad han mente, men det var en sodavand, altså en læskedrik. Senere ville de vide, om de: "Skulle spåre i hob sågspånnen til anvenning om publiken blev illa og skulla spy". Det forstod jeg ikke en brik af, men fik det oversat. De ville vide, om de skulle gemme savsmuldet, som kunne bruges når folk blev søsyge og brækkede sig på gulvet. Det mente jeg nu ikke var nødvendigt, men det blev de ofte i allerhøjeste grad senere, hvor vi fik »sågspån« i påpirsække, som blev strøet ud på gulvene i kiosken og restauranterne, når det »gungade«, og det gjorde det ofte det efterår. - Næste dag var kiosken færdig med mange hylder og tre lange diske i forlængelse af hinanden, og vi modtog chokoladevarerne, som skulle leveres i Gøteborg, og fik dem anbragt på de mange hylder i chokoladeafdelingen. Dernæst sejlede vi til Frederikshavn, hvor vi skulle modtage »spritten". Ankommet dertil, holdt der en stor lastbil med anhænger på kajen. Den kom fra København fra provianteringsfirmaet Oskar Rolff.

Den var fyldt med kartoner med rom, whisky, cognac, vodka osv. i alle forskellige gængse mærker, foruden de fineste franske likører og vine samt ikke at forglemme »sjørsbærsvin«, kirsebærvin, som svenskerne gjorde meget ud af. Men der var jo flere hundrede kasser, og vi var kun fem til at bære dem om bord, og de tre var unge piger, hvad skulle vi stille op. Kasserne skulle jo åbnes, varerne sættes på hylder og de mange kasser, hvis indhold endnu ikke kunne være på hylderne, skulle jo sættes til side. - Nå, men skibet var jo tysk og havde udelukkende tysk besætning, og heldigvis for det, for da vi forklarede bådsmanden vores problem, satte han en del matroser til at bære de mange kasser om bord, samt åbne dem. - Det havde ikke gået på et dansk eller svensk skib i tresserne, og vel heller ikke siden. Matroserne var mere end villige til at hjælpe til, det var jo tre meget flotte unge piger, vi havde, så det gik nemt, og pigerne skulle nu kun koncentrere sig om at sætte flasker på hylderne i spritafdelingen. Det var de så færdige med, da vi igen kom til Gøteborg, hvor vi modtog tobaksvarerne. Det var naturligvis også meget og skulle anbringes i kiosken, men det var ikke nær så tungt og fyldte ikke som spritten. Hen på aftenen var vi færdige, og pigerne kunne gå i land og vi fik anvist vores kahyt af styrmanden. Han kom og spurgte, hvem der var »the big boss«, og det var jo Christian, og vi fik så vist, hvor vi skulle bo. Det var vist på damegangen, for der var tre kahytter, og de to andre var beboede af tyske piger, som gjorde tjeneste på skibet. Den faste besætning

på skibet var tysk, mens personalet i restauranterne var svensk og norsk. Desuden var der et italiensk hold musikere, som spillede på danseturene fredage og lørdage, så det var en blandet forsamling med thyboere i kiosken. - Ja, næste morgen var vi klar til første tur, og flicorna var ankommet. Da jeg kastede et blik ud på kajen, så jeg en uendelig skare mennesker, der ventede på at komme om bord. Styrmanden stod med et tælleapparat i hånden, og når tallet viste 1100, var det slut. Der var ingen nåde pga. beholdningen af redningsmateriellets størrelse. Det tog de svenske officerer senere hen lettere på, men det var dog trods alt også kun på Øresund. - Min bror åbnede dørene i begge ender af den lange kiosk med ordene - så lukker vi rovdyrene ind, og jeg skal love for, at det var »rovdyr« der blev lukket ind. Inden vi fik set os om, var kiosken så proppet med mennesker, at de næsten ikke kunne røre sig, og vi måtte have matroserne til at tømme kiosken nogenlunde, så folk kunne komme til at handle.

Der blev så posteret en matros i den ene dør, hvor han lukkede folk ind i passende mængder, og ved den anden dør stod der en og sagde "andra vegen". Trafikken var således blevet ensrettet. Så gik det ellers glidende. I »spritten« var der ikke meget at lave, da svenskerne ikke måtte købe sprit på udturen, men kun på hjemturen, og chokolade var der jo ikke mange, der gad slæbe rundt med i Frederikshavn. Vi skulle ikke kontrollere, hvor meget de forskellige købte af varer. Alle måtte ilandtage to halve flasker sprut og en karton cigaretter, hvis de havde mere med end tilladt, var det deres sag. Chokolade var der ingen begrænsninger på. - Jeg glemmer aldrig hjemturen, det var nærmest rovdyr, som blev lukket ind. I løbet af kort tid var hylderne tomme, og vi fik igen hjælp af matroser til at fylde op og bære kartoner ind. Da vi nåede Gøteborg, var alt drikkelse stort set udsolgt, men der kom jo næste dag en ny ladning i Frederikshavn, som skulle om bord. Vi kunne naturligvis ikke blive ved med at trække på matroserne, men ingen vidste jo i starten, hvor voldsom omsætning, der blev. Vi ansatte derfor omgående tre piger mere samt en mand og tre »springpojkaer«, dvs. stikirenddrenge. De åbnede kartoner som stod langs kioskens endevægge, og når der var kø, blev der stjålet rigtig meget af folk, der i vrimmelen så sit snit til at åbne en kasse, ja selv hele kartoner forsvandt. Vi fik derfor et lagerrum på underste dæk, hvor vi kunne opbevare spritten, det var jo mest den, der forsvandt. Heldigvis havde vi ingen ansvar for kassen, det havde min bror udtrykkelig betinget sig inden ansættelsen, han havde jo nok lumske anelser, hvordan det kunne gå. Nu vi havde fået et spritlager, var det nødvendig at ansætte en forvalter af lageret, og det blev Snappe Wille. Vi kunne så sende drengene ned til ham med sedler på, hvad der behøvedes i kiosken, og de kom så med det. Således gik de to uger, hvor jeg skulle hjælpe til i Gøteborg, og jeg rejste hjem til Lyngby. Det siger sig selv, at jeg gerne ville have nogle af de gode sager, vi solgte i kiosken med hjem, men os ansatte om bord, måtte ingenting tage med i land. Det vidste kioskens piger dog råd for. De danske toldere kendte dem ikke, og de tog derfor hver en lovlig ration med i land. Aftalen var så, at de tog en taxa tilbage til båden, hvor jeg skulle vente på en taxa, der skulle køre mig til stationen. Taxamanden blev "smurt" med en flaske og sat ind i situationen og lagde mine varer i bagagerummet. Det kunne ikke gå galt, men så dog næsten. Da jeg stod og ventede på taxaen, kom der to flinke toldere, som jeg efterhånden kendte godt, og de spurgte, hvorfor jeg stod der. Jeg svarede jo så, at jeg ventede på en taxa, jeg havde bestilt til at køre mig til stationen, da jeg skulle rejse hjem. De sagde så, at det skulle jeg da ikke bruge penge på, de ville da gerne køre mig til stationen, - bare hop ind. Jeg undslog mig, nu havde jeg jo bestilt en taxa, og så kunne jeg da ikke bare blive væk. Det mente de ikke, jeg skulle tænke på, da der stod så mange som ventede på at få en taxa, så ham jeg havde bestilt kunne omgående få en anden tur. Nå, jo, jah, men jeg havde jo aftalt med pigerne at de tog en taxa tilbage til båden, og som jeg skulle køre videre med, sagde jeg. Tolderne mente dog nok at denne taxamand straks fik en anden tur. Ja, ja, det var jeg også klar over, men da jeg jo skulle rejse, ville jeg da gerne sige pænt farvel til pigerne, og i det samme kom taxaen med pigerne, som vinkede til mig, og tolderne

kunne godt forstå, at jeg gerne ville sige farvel til dem, de så jo godt ud. Taxamanden havde mine varer i bagagerummet, som det var aftalt, og jeg var ikke fedtet med drikkepengene, da vi kom til stationen.

Efter ca. tre uger skulle min bror til København til et sølvbryllup. Han trængte til at få en ferie et stykke tid, og jeg blev bedt om at afløse ham i to uger. Det ville jeg gerne. I den mellemliggende tid var min svoger, Børge Sørensen, blevet ansat på båden i mit sted. Børge var ikke handelsuddannet, men han var en ærlig og solid mand, som man kunne stole på, og en sådan havde min bror brug for, da han jo ikke kunne være alle steder og holde opsyn med tingene. Børge rejste hjem i nogle dage for at blive gift i Vestervig Kirke, men var stadigvæk ansat på skibet, og kort tid efter brylluppet rejste vi sammen til Frederikshavn i Børges bil. Christian var mere end klar til at forlade skuden, og jeg fik overladt nøglerne og stod nu med ansvaret for det hele. Det var nu ikke så svært, for jeg kendte forretningsgangen fra tidligere, men der var sket mange forandringer siden sidst. Personalet fra min første tid kendte jeg jo, men der var blevet ansat 8 piger mere, idet der var blevet oprettet en kiosk på øverste dæk, hvorfra der udelukkende blev solgt chokolade i store og fine æsker, og lidt derfra en mindre kiosk, hvorfra der solgtes de fineste og dyreste franske parfumer. Så nu var det slut med, at jeg selv kunne ekspedere i kiosken. Der var nok at gøre med at holde lagrene ajour, så der ikke kom til at mangle varer. Desuden var der optælling af pengene. Dengang havde vi 5 kr. sedler som de mindste og så opad til den danske 500 kr. seddel og den svenske 1000 kr. seddel. Desuden var der en del fremmed valuta, da vi i kiosken havde omregningstabeller, så udlændinge kunne handle i deres egen valuta, og de fik handelskursen. Dog måtte vi ikke modtage islandske kroner, russiske rubler eller østtyske mark, men det var nu intet problem, for vi så dem aldrig. - Den første gang jeg var på skibet, ville min bror, at vi om aftenen skulle sidde og tælle de mange penge, det var han vant til, at sådan gjorde man. Den første aften vi talte pengene op, var der solgt for ca. 15.000 kr. og med de mange forskellige sedler, tog det flere timer. Det nægtede jeg blankt at deltage i mere. Jeg ville ikke sidde til ud på natten og tælle penge efter arbejdstids ophør. Pigerne kom så på skift ned i kahytten for at hjælpe til med optællingen under sejladsen. Det var et meget eftertragtet job for dem at sidde i fred og ro nede i kahytten og tælle penge, og slippe for ræset i kioskerne i et par timer. Når der skulle tælles penge, gik jeg rundt i kioskerne først, og tømte skuffernes indhold i bæreposer. Kasseapparater havde vi ikke. Da vi startede kom der ganske vist kasseapparater, men det blev hurtigt opgivet at anvende dem. Dels kunne pengene overhovedet ikke være i disses skuffer, og dels kunne kasserne alligevel ikke gøres op om aftenen, da der jo blev betalt i svensk og dansk valuta foruden de fremmede valutaer, og der blev vekslet ret meget fra svensk til dansk valuta. Skillemønterne, som der var rigtig mange af, blev aldrig optalt, de blev jo før eller siden til sedler. Så når jeg taler om at tømme skufferne, var det ikke fra kasseapparaterne, men skuffer i de lange købmandsdiske, der var sat op. I kahytten blev pengene hældt ud på et bord og blev så talt op. Bordopdækningen var altid den samme, - en papæske med tre små rum med elastikbånd i tre forskellige størrelser, en æske med fyldt chokolade, cognac eller likørflasker samt glas. Den ældste af de ansatte ville ikke have alkoholiske »drykar«, så hun fik en »læsk« i stedet for. De yngre piger led ikke af slige anfægtelser, de nød freden i kahytten og bordets glæder i fulde drag, og det var dem vel undt. Hvis det var en længere optælling, fik frøken Ahlstrøm sin »likørskrat« på."Skrat« på svensk er det vi i Danmark kalder grin eller fnis, og det hævdedes i kiosken, at frøken Ohlson duftede langt væk af Retard cognac, når hun kom fra optællingen. Jeg var ligeglad, de var på ingen måde berusede, men kun glade, og hvorfor være snerpet, de var alle dygtige piger som passede deres arbejde. De var dog ikke alle lige dygtige til at tælle penge. Nogle var så ferme til det, at man skulle tro, at de havde siddet i en bank og var vant til det, og det havde de måske også, og andre sad nærmest og fugtede fingeren i munden for hver seddel de tog, men det gik efter tur, og ikke efter hvem

der var hurtigst, og vi nåede det jo også altid. Pengene blev så næste morgen afleveret på kontoret på skibet ved den tyske intendant, Adolf Fiedler, - det lød ellers grinagtig, når der på skibets højtaler lød på tysk: »Adolf Fiedler zum brügge«, svenskerne gloede på hinanden og sagde "vi tykkes honnom sejer Adolf Hitler".

Vores lagerforvalter, Snappe Wille - hurtige Willy, fungerede nogenlunde på udturen, men på hjemturen var han synlig »trøtt" (træt). Det kom sig vel af de mange flasker, han skulle håndtere, og da han så efterhånden blev ubehagelig i sin optræden og engang overfusede mig i personalets påhør, fik han omgående sparket, og blev lempet i land i Gøteborg. En lagerforvalter kunne vi dog ikke undvære, og jeg bad intendanten om at skaffe en anden. Der var flere ansøgere, og blandt dem var der en pensioneret politikonstabel, som gerne ville have jobbet. Han var en høj nobel herre at se på, så jeg valgte ham og viste ham tilrette og satte ham ind i forretningsgangen. På hjemturen kom en af drengene tilbage fra lageret, hvor han skulle hente forsyninger hos forvalteren, og fortalte at "polismannen var illa og lå dånet på gulvet". - Jeg skyndte mig derned, han var trods alt en ældre herre, og han havde måske dårlig hjerte eller andet. Han lå ganske rigtigt på ryggen og udstødte snorkelyde, men inden han var dånet, havde han dog sprættet nogle papkartoner op og lagt på den kolde jerndørk, så lejet var mere behageligt at ligge på. Ud for hans højre hånd stod der en hel flaske vodka, dvs. der var ikke ret meget tilbage af indholdet, og så var jeg jo klar over, hvad polismannen fejlede. Da vi kom til Gøteborg, blev han hjulpet i land og kom i en taxa og så farvel med ham. Vi skulle så have en anden lagerforvalter, og det blev en yngre svensk maskinmester, som var træt af at sejle på langfart, og med ham gik det hele fint.

En aften, hvor Børge og jeg sad nede i kahytten, bankede det pludselig på døren, og ind masede to svenske toldere og forlangte, at vi skulle åbne skabe og skuffer. De var fra det »svarte gæng«, som de omtaltes. De tilhørte ikke de almindelige toldere, men en speciel afdeling som uanmeldt undersøgte skibene. Med sig havde de nogle smalle metalspejle med lys, som de stak ned mellem paneler og køjer, og de undersøgte alting. De var et par bøse herrer, men vi kunne jo være ligeglade, da vi intet havde at skjule. Da de var gået, blev Børge og jeg enige om, at vi ville have en halv grillkylling. Det var dengang noget helt nyt og ukendt, og Børge blev sendt i land efter »kyllingen", og da han kom tilbage fortalte han, at det sorte gæng sad oppe i salonen og holdt øje med landgangen. Vi spiste kyllingen, og benresterne kom vi i en bærepose. Nede på kajen var der en stor container til affald fra skibet, hvor vi kunne smide affaldet, når vi gik i land. Tolderne sad stadigvæk og holdt øje med landgangen, og Børge og jeg blev enige om, at når vi gik i land, skulle vi kigge på tolderne og se forskrækkede ud, og så løbe ned ad landgangen og kyle bæreposen over i containeren. - Det gjorde vi så. Da jeg »opdagede« tolderne, så jeg meget forskrækket ud og skyndte mig ned ad landgangen og kylede posen i containeren. Tolderne sprang op og råbte holdt i lovens navn, og vi stoppede naturligvis straks. En af tolderne klatrede over i containeren og rodede rundt i affaldet, indtil han fandt posen. Da de så, hvad der var i den, blev de stiktossede, og truede os på det groveste. Jeg bevarede roen og spurgte, hvad vi havde forsyndet os med. Vi havde ingen toldpligtige varer på os overhovedet, og affald fra skibet skulle afleveres i den dertil placerede container, og det havde vi gjort, men hvis de havde klagemål over os, kunne de jo indberette os på højere sted, vi ville ikke finde os i deres provokerende optræden, fik jeg sagt. - Ja det kunne de jo ikke sige ret meget til, men vi fik at vide, at det var strafbart at gøre grin med en toldtjenestemand. Ja - ja, det vidste vi udmærket, men kunne de ikke forklare os, hvori vores brøde bestod? - Det kunne de ikke rigtigt, men hvis øjne kunne dræbe, så havde det været ude med os. - Man plejer at sige, at tyskere ikke forstår, når man gør grin med dem, og at svenskere har det nogenlunde ligeså. De to her var fuldstændig klar over, hvad vi havde gang i, men kunne intet stille op, da vi ingen regler havde overtrådt, de måtte bide raseriet i sig. - Og jeg frydede mig over at give dem den dukkert, visse toldere mente, de var mere end Vorherre selv.

Orkanen

En morgen kom den tyske bådsmand og fortalte os, at vi fik meget slemt vejr op på dagen. Da vi passerede Vinga Fyr, som er på den yderste klippe i skærgården, kunne jeg se, at havet var i voldsomt oprør, og skumflagerne sprøjtede højt til vejrs. Vi blev bedt om at forberede os på meget stærk søgang, men hvad skulle vi gøre ved det? Det gyngede da også lidt, mens vi sejlede til Frederikshavn, men da det blev tid til afgang til Gøteborg, lå det store skib og huggede hårdt mod kajen, og vinden nærmest brølede. - Om bord havde vi to svenske kaptajner. De havde intet med skibet at gøre, og hvad de egentlig skulle om bord, fandt jeg aldrig ud af, udover at de gik og »tittade på flickorna«, men det kunne vel også være meget fornøjeligt. - Men de frarådede den tyske kaptajn at afsejle mod Gøteborg, og afvente bedre vejr, men det kunne der ikke blive tale om. Sejlplanen skulle overholdes, basta, og således blev det. Straks vi kom ud af havnen, blev der en frygtelig gyngen, men så snart vi kom i læ af Læsø, tog det af. Da vi ikke mere var i læ, skal jeg love for, at der blev søgang. Forinden var der blevet strøet savsmuld ud over dørkene og udleveret brækposer, og det blev der i høj grad brug for. Da vi var kommet forbi Læsø, blev vi ramt af orkanens fulde styrke, og skibet slingrede voldsomt fra side til side. Jeg stod og dirigerede køen, og da skibet lagde sig hårdt over på den ene side, så jeg det grønne havvand uden for koøjerne, og kiosken lå dog på mellemdækket. Da skibet rullede over på den anden side, væltede alt, hvad der var af varer på hylderne ned på dørken, og pigerne begyndte at skrige i rædsel. Ved de næste rulninger rev de lange diske sig løs fra dørken og kurede over mod endevæggen. Til alt held var pigerne sprunget op på diskene, for det næste som skete, var, at de høje reolhylder rev sig løs fra væggen og væltede ned, hvor pigerne lige havde stået. I salonerne ovenover lød der høje skrig af kvinder, som troede deres sidste time var kommet. Det siger sig selv, at på de øverste dæk var skibets slingren voldsommere end nede hos os. I spisesalonen kurede gæsterne rundt i smørrebrød, bræk, glas, service, øl og vin. Dørene blev revet af hængslerne, og inventaret rovsede frem og tilbage. Kioskens døre var uskadte, da de var fastgjort med elektromagneter til væggene, og kunne kun løsnes ved en kontakt. Disse magneter var så kraftige, at holdt man et nøgleknippe op tæt foran dem, tiltrak de nøglerne så kraftigt, at de stod vandret ud i luften hen mod magneten. Det var der mange, der syntes var sjovt, indtil de opdagede, at armbåndsurerne ikke syntes om det, de gik i stå.

Jeg låste så kiosken af, og fik pigerne ned i kahytten, som lå nederst i skibet, og hvor skibets bevægelser derfor ikke var så voldsomme som længere oppe, men selv her var det slemt nok. De piger som var søsyge kunne lægge sig i køjerne, og så måtte jeg berolige de mest skræmte. Der var især en, som var ved at gå i panik, og hun insisterede på, at få en af vores redningsveste på, hvad jeg ikke gav hende lov til. Det ville jo ikke ligefrem virke beroligende på de dødsensangste passagerer, hvis skibets personale flygtede gennem salonerne iført redningsvest.

Jeg forklarede hende, at hvis det værste skulle ske, så fik hun alligevel ikke brug for den, idet skibet ville kæntre og vende bunden i vejret, og da vi var i kahytten nederst i skibet, kunne vi ikke slippe ud, selv om vi i den situation pludselig var øverst i skibet. Hun så nu ikke ud til at få det bedre af den grund, så hun blev kommanderet ind i en af køjerne og så holde kæft. Panikken måtte jo ikke brede sig til de andre. - Selv troede jeg ikke et øjeblik på, at situationen var faretruende, det var først, da vi kom i havn, at det gik op for mig, hvor alvorligt det egentlig havde været. Da traf jeg en af de svenske kaptajner, han var helt hvid i hovedet og sagde til mig, at det var »hændsomt« (lykketræf) at vi kom i havn, og som skibskaptajn måtte han vel vide det. Han havde været oppe på broen hos den tyske kaptajn, og så højt oppe, måtte slingeriet have været meget mere voldsomt end hos os, og hvordan mon de havde haft det i Skybaren oppe i skorstenen?

Næste dag blev skibet naturligvis liggende i havn. Vi skulle have ryddet op i kiosken i de mange knuste flasker og sorteret de hele fra. Chokolade og cigaretter lå i en pærevælling på dørken, og meget måtte kasseres. - Snart kom der håndværkere om bord, og diskene blev bol-

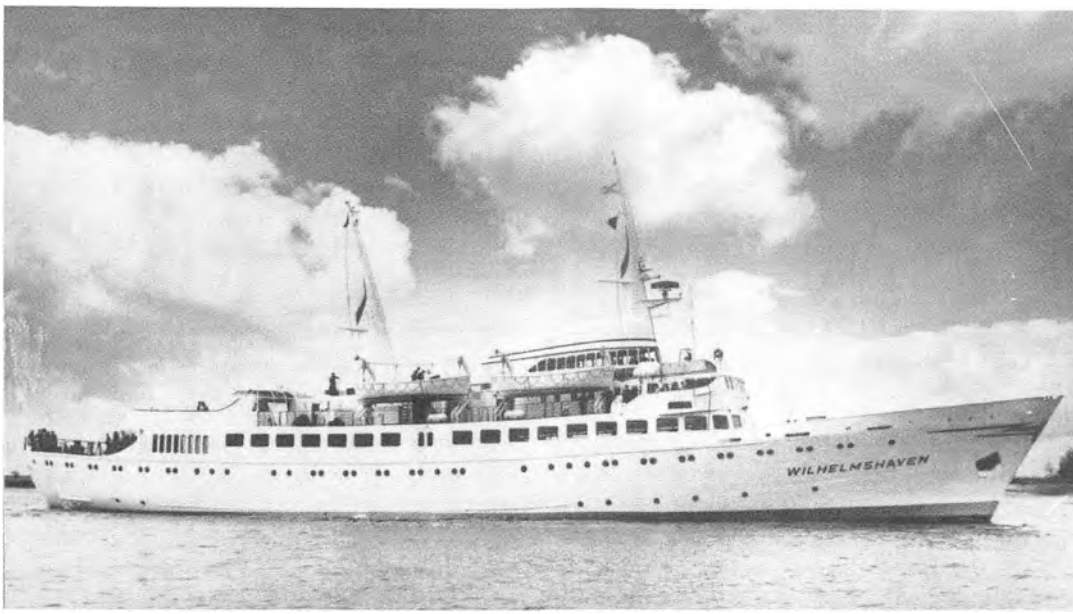

M/S Wilhelmshaven

tet til dørken, og reolerne blev ligeledes boltet til væggene, og der kom vinkelhylder op mod dem, så nu kunne det ikke vælte eller brase sammen. - Oppe i salonerne skulle alle gulvtæpper udskiftes. De blev rullet sammen som store pandekager med fyld i. Det nærmest flød ud af dem med bræk og andre madrester fra restauranterne. Hele vort personalehold var tilsagt til oprydningen, og det værste for pigerne var næsten, at toiletterne ikke fungerede. Det var derfor en glædens øjeblik, da lille trinde frøken Lundin kom og sagde: "Så flickor, nu kan vi tissa og spy igen". (Tisse og brække os igen). Næste aften var skibet klar igen, og selv om stormen havde lagt sig lidt et stykke tid, blæste det igen op til fuld storm. Trods det fik vi at vide, at vi skulle sejle en aftentur. Da må jeg indrømme, at jeg blev meget betænkelig, ja nærmest bange, jeg ønskede bestemt ikke at opleve det samme en gang til. Da vi protesterede, fik vi at vide, at vi ikke skulle sejle til Frederikshavn, det skulle bare hedde sig sådan. Vi skulle bare sejle gennem skærgården, hvor der ikke var meget søgang, og når vi kom ud af skærgården ved Vinga fyr, skulle kaptajnen beslutte, at det var for farligt og skulle så vende om.

Dernæst fik vi fuld besat af passagerer, og vi afsejlede. Vi fik at vide af kaptajnen, at når skibet kom ud af skærgården og skulle vende, ville der en kort tid blive voldsomt rulning. Kiosken blev straks åbnet, og passagererne fik lov til at købe sprit, selvom det ellers kun var på hjemturen, de måtte det. Turen gennem skærgården tog en lille timestid, og det samme tilbage igen, så alle kunne nå at købe ind, og således blev det tilsyneladende også, men kun tilsyneladende. Der skete nemlig det, at da vi kom ud af skærgården og skulle vende, var søgangen så voldsom, at det hele endte i samme ragnarok som dagen før. I kiosken blev diske og hylder ganske vist på plads, men al indholdet røg igen ned på dørken i en møgstak, og vi kunne høre den samme skrigen oppe fra salonerne, hvor folk kurede rundt. Der var ikke andet for os at gøre end at lukke kiosken, så der blev ingen salg på den korte hjemtur. Da vi kom i havn, kom rederiets direktør om bord, og han var stiktosset af raseri over, at vi havde sejlet og nu stod i det samme svineri igen. Det gjorde det ikke bedre, at toldvæsenet blandede sig og hævdede, at da vi ikke havde været uden for svensk farvand, måtte der slet ikke sælges toldfrie varer, og hvad der var solgt, skulle købes tilbage. Det kunne naturligvis ikke lade sig gøre. Mange af

Et udsnit af den store kiosk. Fra venstere Børge Sørensen, Kristina Høglund, Chr. M. Nielsen, Yvonne Lundin, Ingalil Hoff og H. Hermansen

passagererne var allerede gået i land, og mange af dem, der endnu var om bord, havde åbenbart allerede smagt på »det tullfria«, kunne man se, og det de havde i maven kunne jo ikke afleveres igen, selv om en del dog havde afleveret maveindholdet rundt om på skibet. Så gik næste dag med oprydning igen. Efter disse to uheldige episoder, gik det hele fremtidig glat og uden problemer. Jeg var om bord den aften, hvor Kennedy blev skudt, og det lagde jo en vis dæmper på festlighederne på danseturen.

Da min lovede tjenestetid var forbi, rejste jeg hjem til Lyngby, hvor juletravlheden nu var be-

Min bror og jeg tæller penge. Der er flere i baggrunden

En af pigerne, Berit Satola, tæller penge

gyndt. Jeg var blevet en masse oplevelser rigere, som jeg ikke før havde kendt til. Også økonomisk havde det været godt. Min bror fik provision af omsætningen, og kioskens personale aflønnede rederiet, så derfor sparede vi ikke på det nødvendige personale. Den daglige omsætning var på ca. 150.000 sv. kr. (ca. 210.000 dk.) dengang, og da det var i 1963 priser, skal de ganges med mindst 5 for at sammenligne med nutidspriser. Da skibet returnerede til Tyskland, var svindet i kiosken, som min bror havde frabedt sig ansvar for, 68.000 sv. kr. Det kan lyde af meget, men det syntes rederiet ikke, så de var »mycket belåden«, og det var jo også kun ca. 500 kr. pr. dag, forbavsende lidt efter omsætningens størrelse.

Her skal man betænke den voldsomt høje fortjeneste, rederiet havde på salget af toldfrie varer. Jeg husker ikke mere priserne på de forskellige ting, men kun, at en hel fl. rød Aalborg i indkøb kostede 3,75 kr. og blev solgt for omkring 15 kr. Således var avancen på alle varer 3 - 4 hundrede procent, så set fra det synspunkt var svindet i kiosken med ødelagte ting og tyveri at regne for nul og niks. Da jeg var købmand kunne man få afgiften tilbage, hvis man knuste en flaske spiritus med banderole på. Det kunne man ikke få tilbage på skibet, for der var jo ikke betalt afgift på sprutten.

Efter nogle år hjemme i Lyngby var det, at jeg i 1969 blev tilbudt kiosken på det tyske skib, M/S Klaar Kiming, som blev sat ind på Øresund som juleskib. Da vi hjemme fik klaret det

Hovmester Lücov på M/S Klaar Kiming

med hjælp i butikken, og skibet kun skulle være på ruten ca. to måneder, slog jeg til, også fordi jeg kunne være hjemme igen den 20. december, hvor juletravlheden dengang først rigtig begyndte.

Jeg rejste så til København og videre til Malmø, hvor skibet lå. Det var et dejligt skib, ganske vist det mindste jeg kom til at sejle på, men måske netop derfor med en egen hyggelig og familiær atmosfære mellem os, der var tjenestegørende om bord. - Skibet sejlede kun to dobbeltture hver dag, så vi var i Malmø hver aften ved atten tiden og havde derfor god tid til de forskellige gøremål. Vi kunne også gå på opdagelse i byen og beundre de flotte juleudstillinger i forretningerne, noget som svenskerne gør meget ud af.

Da jeg ikke havde kahyt om bord, indlogerede jeg mig på hotel CRAB, som lå ikke langt fra havnen. Det blev dog i det lange løb for dyrt, så jeg købte en drømmeseng og sov om natten på den ude i kioskens baglokale. Toilette kunne jeg gøre på et af toiletterne, da der naturligvis så tidlig om morgenen ikke var andre tilstede der. Da de tyske officerer opdagede det, blev jeg tilbudt at bruge deres badeværelse, og således blev det fremover.

Selve skibsbesætningen var rent tysk. Kaptajnen hed Jacobsen og talte flydende dansk, da han kom fra Friesland. De eneste andre danskere, der boede om bord, var hovmesteren og

En af flyvebådene til Malmø

to såkaldte koldjomfruer. Det var nu ikke mit indtryk, at de hverken var det ene eller det andet, men de lavede fortrinligt smørrebrød, og jeg kunne få hvad som helst at spise, når jeg ville. I begyndelsen var det mest røget ål, -laks og kaviar jeg nød, og det varme som kokken stod for, var i begyndelsen engelsk bøf eller wienersnitsler og lignende. De kolde jomfruer spurgte mig engang, om jeg ikke snart brækkede mig af det, jeg spiste, men det havde jeg ikke noget problem med. Snart ændrede jeg kostvaner, og foretrak det samme, som køkkenfolkene selv spiste, nemlig ikke overlæsset smørrebrød, men kun almindelige stykker med spegepølse, leverpølse, skinke eller kogt kartoffel med salt og lignende. Morgenmaden bestod af rundstykker, kaffe eller the, spejlede eller blødkogte æg, samt noget helt nyt for mig, nemlig ristede pølser og brasede kartofler. Det sidste kendte jeg naturligvis, men ikke som fast tilbehør til morgenmad, men det var faktisk udmærket til at starte dagen på. Nu kom jeg igen til at springe frem i tiden. Inden der kunne være tale om at overtage en sådan kiosk, skulle man være fuldkommen inde i toldreglerne. Man skulle beherske toldregnskabet, som var ret svært, og godt kunne volde problemer. Det voldte senere

Den tyske kaptajn på M/S Klaar Kiming

På broen på Klaar Kiming. Styrmand Jacob og en matros ved roret

hen problemer, når mit personale skulle lære at føre det. Jeg var jo ikke altid selv tilstede. Nogle lærte det perfekt, med andre var det håbløst. De som kunne klare toldregnskabet og foretage de nødvendige indkøb på egen hånd, blev naturligvis førstedame eller -mand i kiosken. Da vi senere fik flere skibe i rute, var det dem som fik stillingen som chef for kiosken.

Hvordan lærte jeg så selv at føre dette regnskab? – Ja, det foregik på den måde, at da min bror var hjemme i Lyngby, mens det blev besluttet, at jeg skulle overtage kiosken på M/S Klaar Kiming, så underviste han mig et par aftener i det, til det sad fast. Da jeg mødte op, var det ikke noget problem for mig.

Den første aften jeg var på M/S Klaar Kiming, lagde jeg mærke til, at den tyske besætning sad lige inden for døren til spisesalonen, rene og nyvaskede, og ligesom ventede på noget, og det var lige hvad de gjorde. På slaget 6 trådte kaptajnen ind i salonen, tog kasketten under armen og bød til bords. De spiste alle sammen ved et langt bord med officererne øverst ved bordenden og dernæst matroserne. Sådan foregik det hver aften. Jeg sad lidt derfra i ensom majestæt ved kioskens personalebord, og jeg blev straks inviteret til at flytte over til de andre, hvad jeg dog høfligt afslog, da deres spisning strakte sig over længere tid, og det ville være uhøfligt at gå fra bordet, inden de var før-

dige med at spise. Jeg havde jo andre gøremål i kiosken med optælling og udfylde bestillingslister m.v., inden jeg kunne holde fyraften. Jeg havde kun to ansatte i kiosken, og de gik i land efter sejladsen var slut, så jeg var alene om det.

Det kunne hænde, at der var så mange passagerer med, at det kunne knibe med at nå at ekspedere dem alle, inden vi kom i havn, men så kunne jeg ringe op til broen og bede dem om at forsinke os et kvarters tid. Det gjorde de altid, det var jo også strengt taget for salget om bord, vi sejlede.

Det siger næsten sig selv, at det var med spænding og en vis uro, jeg mødte op på skibet første gang. Det var trods alt et stort ansvar at påtage sig, men der var ingen grund til bekymring, viste det sig. Alt gik som det skulle, og der var en næsten familiær stemning os imellem på skibet.

En aften blev jeg inviteret på middag af hovmesteren, Lücow, vi skulle spise oppe i salonen, og der var kun os to. Der var en tjener, som serverede, og da han skænkede vin op for hovmesteren, først en lille "slant", som han skulle smage på, som det sig hører til. Han så først forbløffet ud, hvorpå han brølede: "Føj for den lede, tag det væk, tag det væk". Tjeneren så både forskrækket og ulykkelig ud, indtil hovmesteren flækkede i et grin og sagde, at vinen intet fejlede og var ganske udmærket.

En gang jeg kom ned til »de kolde jomfruer« for at hente smørrebrød, hørte jeg den ene beklage sig til den anden over, at hendes kæreste for en gangs skyld havde overnattet hos sin kone, og som hun sagde: "Og der lå jeg så alene en hel lang nat til ingen nytte".

Min aflønning som bestyrer af kiosken var provision af salget, hvoraf jeg skulle aflønne mit personale. Foruden denne provision havde jeg indtægter ved veksling af valuta samt fra spilleautomaterne. Uden for kiosken var der opstillet de såkaldte enarmede tyveknægte, som blev fodret med svenske enkroner. Fra morgen til aften stod der nogle og hev i armsvingene, og der var ligefrem kø, for at komme til. Det var forbavsende, hvor mange penge, der blev puttet i dem. Hver dag kom »automat millionæren« sammen med kaptajnen og tømte den. Rederiet fik vel sin part. Jeg skulle veksle til enkroner til spillerne, og til det skulle jeg købe små »Joacim

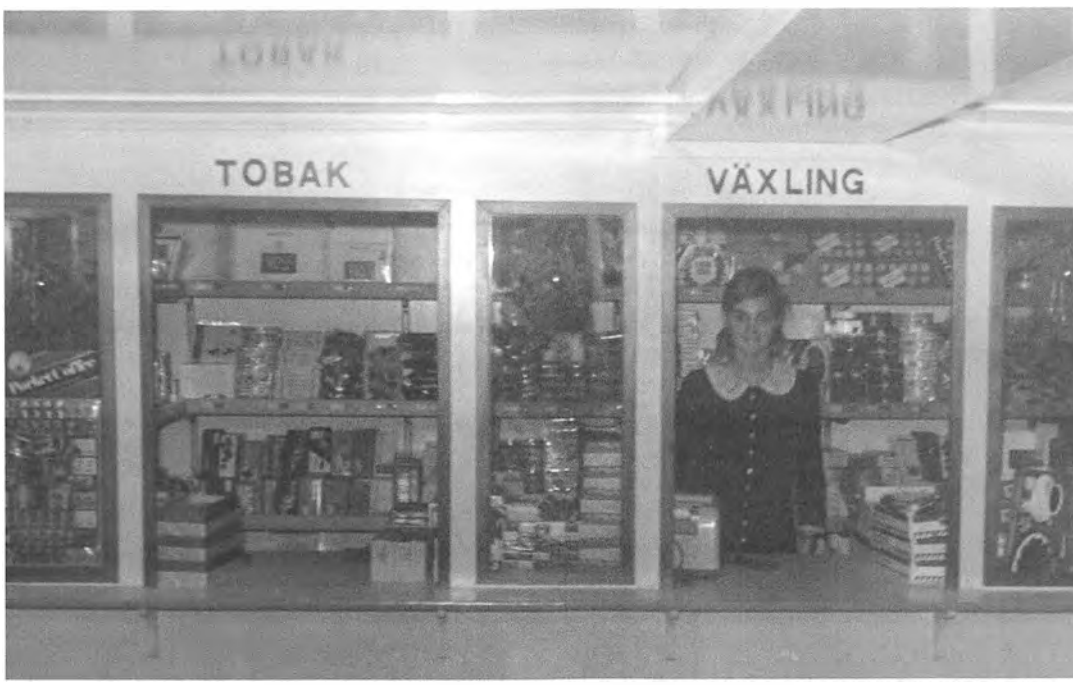

Karina Palsgaard i kiosken på M/S Klaar Kiming

Vores villa på Damhusboulevarden en kold påskedag

von And« lærredssække, hvorpå der stod »Riksbanken«. Hver pose kostede 1000 kr., men indeholdt 1050 kr., idet hverken jeg eller mit personale kunne arbejde gratis. Desuden havde jeg almindelig veksling af fremmed valuta. Det var nu mest fra svensk til dansk og omvendt. Det var dog ikke en ubetydelig indtægt, da det gav 3 sv. kr. pr. vekslet 100 kr. seddel til dansk, men kun en kr. fra dansk til svensk. Hver morgen blev der lagt ca. 20.000 danske kroner i kasserne, da de svenske husmødre skulle til København for at købe ind, mest kødvarer. Når vi så var kommet til København, var de danske kroner blevet til svenske, men så kom de danske husmødre om bord, og skulle til Malmø for at købe mest kaffe, mandler og andet godt, og så blev der vekslet tilbage igen. Det var dog kun på de to første morgenture, at der var nogen nævneværdig veksling, resten af dagen var det kun småtteri.

Lige over for skibets kajplads var rederikontorerne, hvor jeg jo havde ærinder hver dag. Når man kom ind ad hovedindgangen var til højre rederiets eneejer, skibsreder Køhlers, kontor. Der var ved døren anbragt tre lamper. Når man trykkede på dørklokken lyste en af lamperne. Gult hvor der stod »venta«, grønt »stig ind« og endelig rødt »upptagit«. Ved det sidste, kunne man godt gå igen, men det var nu ikke just mest på dette kontor, jeg kom. - Nej, så var det mere uformelt i de andre kontorer. I det første sad der tre meget kønne livlige svenske piger, i det næste kamerer Rydberg, altid bekymret, "kamerer" er det samme som kasserer og regnskabschef. Dernæst havde PR. chefen, Olander, kaldet »Olle« kontor, han var altid god for sjove bemærkninger og vittigheder. Det kunne man ikke sige om den sidste på kontoret, skibsinspektør Pålmeer. Ham var der ikke meget grin ved. Dog fortalte hovmester Lücow mig engang, at han kunne få Pålmeer til at smile. Da jeg ville vide, hvordan han bar sig af med det, sagde han, at han blot spurgte inspektøren, om han ville have en gratis mad med gammelost, så tøede han op og smilede.

Kontorerne var i en lav bygning ud til kajen,

og når passagererne gik forbi, kunne de kigge lige ind i kontorerne. Det var ret generende, så der kom spejlglas i vinduerne, så man indefra kunne se ubesværet ud, mens det udefra var store spejle. Det havde pigerne stor fornøjelse af, og da også jeg selv, når jeg var der. Folk stillede sig op udenfor disse spejle, hvad det jo også var udefra. De stillede sig op og rettede på slipsene, pudrede næse og friskede læbestiften op, stangede tænder, rykkede hår ud af næsen eller klemte bumser ud. Det så meget sjovt ud indefra. - Ja, det var så om livet på mit første skib M/S Klaar Kiming, og da min tjenestetid var forbi, rejste jeg hjem til Lyngby.

Næste år var jeg igen på M/S Klaar Kiming, men det vil jeg ikke skrive om, da forløbet stort set var det samme som første gang.

Den 31. oktober 1970 ophørte vi med at drive forretning i Lyngby. Det var med en modbydelig og forstemmende fornemmelse, jeg lukkede butikken for absolut sidste gang. En epoke var slut for altid, men mange købmænd, både før og efter mig, har oplevet det samme. Fælles skade trøster siges der, men jeg havde dog sikret min fremtid fremover.

I den følgende tid var jeg ansat hos min bror på M/S Ørestad, som sejlede på Øresund. Sonja og børnene boede fortsat i vort hus i Lyngby, og jeg rejste i perioder til København for at gøre tjeneste. Da jeg så blev tilbudt kiosken på et skib, M/S Gorch Fock, som skulle sættes ind på Øresund i påsken, var jeg klar over, at vi måtte tage beslutningen om at flytte til København. Alt det rejseri frem og tilbage var uholdbart i længden. Jeg bad derfor Sonja om at komme til København, med det formål, at vi skulle se på huse og evt. købe et. - Vi så på flere huse, men der var ingen, vi var tilfreds med standarden af. Dengang lå priserne på almindelige huse på ca. 200.000 kr., men vi blev klar over, at vi måtte betydelig højere op i pris, hvis vi skulle finde et, som vi ville blive glade for. Det fandt vi på Damhusboulevard og købte det, selv om prisen var på uhørte 290.000 kr., med 40.000 kr. i udbetaling. Jeg kom således til at skylde en kvart million væk, og det var dengang et faretruende højt beløb, som jeg helst ikke ville tænke for meget på, for ikke at miste humøret. Heller ikke der var der grund til bekymring, viste det sig. Det var i de brølende 70'ere, hvor inflationen røg i vejret, og da vi 7 år senere solgte huset, fik vi alt det tilbage, som vi havde betalt i renter, afdrag samt energi, plus en større sum ekstra oveni.

M/S Gorch Fock

Skibet var betydelig større end M/S Klaar Kiming, og jeg glemmer aldrig, da jeg skulle overtage kiosken og kom om bord første gang. Skibet lå i Malmø, og jeg tog derover sammen med Sonja, som endnu ikke var rejst hjem til Lyngby. Vi rejste derover med en af de andre både, men Sonja kom slet ikke i land for at se »mit« skib, da hendes færge straks sejlede tilbage til København. Vi vinkede til hinanden, da skibet lagde fra kaj, og jeg tænkte på, hvordan mon det hele skulle gå. M/S Gorch Fock lå lidt fremme i havnen, men der var ikke et menneske at se om bord, landgangen var dog lagt.

Jeg gik om bord, og kort tid efter kom skibsinspektør Pålmeer for at vise mig tilrette og viste mig, hvor min kahyt var. Der var 5 at vælge imellem, så jeg tog den jeg syntes bedst om. Skibet var som uddød, ikke et menneske var at se, men da jeg gik op på dækket, kom der en flok matroser i ens uniformer, bukser og blå trøjer, og henover brystet stod der med store bogstaver HADAG. Det var rederiets navn, men det vidste jeg ikke dengang. Skibet var tysk med store bogstaver, og hvad deraf følger.

Matroserne og jeg gloede lidt på hinanden og hilste, og det var så det. Jeg var den eneste skandinav, som boede på skibet, fandt jeg ud af. Der var en del jugoslaver og asiater i køkkenregionerne, som også boede på skibet, men alle, som hørte til i restauranterne, logerede i land. - Da jeg var ved at indrette mig i min kahyt, kom der en jugoslav, som sagde, at han var chef for jugoslaverne, og at han havde en meget bedre kahyt til mig, som jeg kunne få. Det var jeg straks med på, og han viste mig en meget større kahyt med to køjer, skrivebord og sofa, så den tog jeg. Uden på døren var der et messingskilt, hvorpå der stod Gastronom. Nå ja, det eneste jeg kendte til gastronomi, var de forskellige retter jeg satte til livs, men der var

M/S Gorch Fock

jeg efterhånden blevet en slags ekspert, så jeg var derfor ikke på hel bar bund. - Næste dag kom chefkokken, og sagde, at jeg havde okkuperet hans kahyt. Det var jo rigtignok, men jeg forklarede ham, hvordan det var gået til. Da han ikke ville bo om bord og blot brugte kahytten til omklædning og garderobe, blev vi enige om, at han kunne få min oprindelige kahyt til det. Det kunne han godt se det rimelige i, og således blev det. - For mig var jugoslaver jugoslaver, men sådan så de ikke selv på det. Der var stor forskel på dem. Serberne mente, de var de fineste, så kom der en række laverestående, og allernederst var makedonierne, som de andre så på med foragt. Det kunne jeg dog være ligeglad med, da jeg ikke havde noget med dem at gøre i det daglige. Kaptajnen kom jeg på god fod med næsten med det samme, og var af og til gæst hos ham i hans suite. Han fortalte mig, at han flere gange som dreng havde været sammen med Der Führer, som engang havde klappet ham venligt på kinden. Han mente, at Hitler havde været et stort geni, som skaffede orden i riget, og det ville jeg ikke modsige ham i, enhver er jo salig i sin tro. Her troede jeg noget andet, så her opgav jeg på forhånd al omvendelse, og trøstede mig med, at tanker er toldfri, som så meget andet om bord var det. Det var jo i påsken skibet sejlede, og det overraskede mig, hvor meget tyskerne gjorde ud af påsken. Lige meget hvem man traf af tyskere om bord påskemorgen, sagde de »heilige Oster« til mig, og også på anden måde viste de respekt for den hellige dag. Maskinmesteren var ret speciel. Man forbinder vel maskinfolk som nogle i kedeldragt med oliepletter på, men denne var anderledes. Han var hver dag i kridhvid uniform med de fire guldgaloner på ærmerne, og absolut ingen pletter, så hvordan han undgik det i maskinen får stå hen i det uvisse, med mindre han aldrig kom der, - den slags havde han andre folk til.

Ellers er der ikke så meget at fortælle om det skib, da dagligdagen formede sig på samme måde som på andre skibe, så det var så M/S Gorch Fock.

Da påsken var forbi, og skibet returneret til Tyskland, gjorde jeg igen tjeneste hos min bror på M/S Ørestad.

Også dette skib var oprindelig tysk, men ejedes nu af det svenske rederi CENTRUMLINIEN, og sejlede nu under svensk flag. Kaptajnen var ganske vist tysk og hed Renner, men han blev altid omtalt ved sit øgenavn »Tom Dooley«. Denne Tom Dooley var en kendt

amerikansk gangster, som blev hængt for sine forbrydelser engang i fortiden. Da jeg aldrig havde hørt kaptajnen omtalt ved andet navn, troede jeg, at han hed sådan, så jeg kom for skade, at sige kaptajn Dooley til ham selv. Det reagerede han dog ikke på, så han vidste åbenbart ikke, at det var hans øgenavn, og godt det samme. Han var en lille tæt og bred mand og meget myndig. Ham skulle man ikke sige »du« til. Jeg mener, han havde været ubådskaptajn under krigen, og med hans højde kan det godt passe, de måtte jo ikke være for store i de trange rum. Besætningen om bord var ellers et meget blandet klientel, og de fleste havde, hvad man kalder, et afslappet forhold til spiritus, meget afslappet. Hver aften var der altid »kalas« et eller flere steder på skibet, men det holdt jeg mig altid på stor afstand fra. Ikke fordi jeg var eller er en engel, ingenlunde, men det selskab havde ikke min interesse, og mit arbejde var så krævende til daglig, at det var en nødvendighed altid at være frisk og udhvilet. Der var bl.a. et par koldjomfruer, som holdt meget af de våde varer. Engang en af dem havde fridage og skulle gå fra borde, sagde jeg til hende, at så skulle hun vel have en ordentlig kæp i øret, men til min store forbavselse sagde hun, at hun aldrig nød spiritus i sin fritid, hun drak kun i arbejdstiden, og det er jo også et standpunkt at have.

Hvor mange hovmestre vi havde i min tid på de forskellige skibe, husker jeg ikke, men det var mange. Dog er der især en jeg husker, »Jørgen hul i hovedet«, og han var tørstig så det forslog noget. Det var hovmestrene der antog tjenerne, og engang en ny tjener skulle møde på arbejde for første gang en tidlig morgen, mødte han meget beruset op, og »Jørgen hul i hovedet« sagde indigneret: "Jeg har forståelse for, at mit personale nyder en genstand ind imellem, men DEM kan jeg sgu ikke bruge, de er fyret". - Forresten havde vi en aftale med hovmesteren om, at hvis der var »klagemol« angående kiosken, blev de henvist til ham, og var der klager over noget i restauranten, blev de henvist til purseren, altså min bror eller jeg. Begge parter lovede at tage sig af sagen ganske alvorligt. Det havde vi fælles glæde og morskab ud af. Indkvarteringsforholdene om bord for os i kiosken var elendige. Der var ingen særskilt kahyt til os, men på ethvert skib findes der et apotek/hospital med en enkel køje, og den kunne vi anvende efter behov, da der på så korte sejlture som på Øresund, blev der næppe brug for et hospital. - Men så dog alligevel. En dag døde en ældre mand af hjerteslag på turen, og han blev lagt ind på køjen i apoteket, inden vi kom i havn. Da jeg skulle til køjs om aftenen, kunne jeg tydelig se aftrykket af liget i mit sengetøj. Nå, men han havde da været både pæn og velklædt og kun ligget der kort tid, så det var alligevel godt at komme til køjs efter en travl dag.

En dag fik vi at vide, at skibet ikke mere skulle sejle på Øresund, men på en rute mellem Kiel og Sønderborg. For at måtte sejle der, skulle alle fastansatte have søfartsbog. Det havde os i kioskerne ikke haft før, men nu var det et krav. For at få søfartsbog skulle vi igennem forskellige lægeundersøgelser, bl.a. krævedes der en negativ Wassermannprøve, tror jeg det hed, en blodprøve der viste, at man ikke led af kønssygdommen syfilis. - Vi mødte alle op til prøven, men til min brors forbavselse, skulle han ikke afgive blodprøve. Da han ville vide hvorfor, fik han den besked, at han var over fyrre år gammel, og derfor var uden for risiko. Det morede vi andre os over, men min bror var lettere pikeret. Så gammel mente han dog ikke, han var.

Et par dage før vi skulle rejse til Tyskland, fik jeg besked om, at skibsrederen gerne ville tale med mig, og jeg blev bedt om at møde på rederikontoret. Jeg gik derover og trykkede på klokken uden for hans kontordør, og da der blev grønt lys på tavlen, hvorpå der stod »stig ind«, gik jeg indenfor. Jeg blev budt en stol, og skibsrederen spurgte mig, om jeg ville overtage kiosken på rederiets flagskib M/S Malmø, da de ikke stolede på kioskchefen der, og han skulle have sparket samme aften. Jeg blev spurgt, om jeg kunne stille med personale med så kort varsel, det mente jeg, at jeg kunne. Dels var nogle af mine tidligere ansatte ledige, og en del af skibets ansatte kendte jeg og vidste, at de gerne ville fortsætte hos mig. Jeg skulle så møde med min nye besætning samme aften i Malmø, og vi tog derover med flyvebådene. Lager og pengebeholdning blev talt op sammen med toldvæse-

net, og jeg kvitterede for overtagelsen, og var så klar til at begynde næste morgen.

M/S Malmø

Det var en meget stor omvæltning fra tidligere skibe. Som navnet antyder, var skibet svensk, og sejlede under svensk flag. Der var en hel anden disciplin end på de tyske skibe, og det var ikke altid til det bedre. Der var to svenske kaptajner, som gjorde tjeneste en uge ad gangen, og jeg vidste, at de ofte blandede sig i driften af kiosken. Det gjorde jeg skibsrederen udtrykkelig opmærksom på, at det ville jeg under ingen omstændigheder tolerere. De passede navigationen, og jeg passede kiosken, ellers var jeg ikke interesseret, og der gav han mig frie hænder. Den ordning gav kun i begyndelsen lidt uoverensstemmelse. - Første gang var, da der blev ringet fra broen til mig og sagt, at en passager havde klaget over en af mine ansatte, og vedkommende havde at stille hos kaptajnen »omiddelbart«. Jeg sagde blank NEJ, jeg ansatte og lønnede mit personale, og var der klage på dem, gik det gennem mig og ingen anden. Jeg skulle gerne selv møde på broen og høre, hvad det drejede sig om. Var der grund til klagen, skulle jeg nok påtale det over for vedkommende. Det viste sig, at en ung flab havde rakt armen ind gennem lugen og gramset en af de unge piger på brysterne, hvorpå hun havde stukket ham en knytnæve lige i fjæset. Det gik vel ind over selvtægt, men jeg anmodede flaben om at anmelde det til polisen, så ville jeg samtidig anmelde ham for seksuel overgreb på en af mine ansatte. Så ville han dog ikke gå videre med sagen, og der skete ikke videre. For øvrigt glædede det mig, at da jeg så han gik i land, havde han et rigtigt blåt sæbeøje, som var helt lukket.

Marianne Kronholm, som PR-chefen mente at have stået model til julekalenderen, det var bestemt ikke hende

En anden gang blev der ringet fra broen, at der stod en dame og klagede over, at hun var blevet »luret« for 50 kr., og dem skulle jeg slippe. Jeg sagde blankt nej, jeg udleverede ikke halvtredskronesedler til alle, som gerne ville have en sådan, for der skulle jo ske to fejl. For det første, at vi havde givet forkert tilbage, og dernæst at kunden ikke havde bemærket det. Det ville jeg ikke godtage, nul kroner tilbage her. Kaptajnen sagde, at hun stod oppe på broen og græd, hvortil jeg svarede:" Nå hende, hun er kendt på alle skibe, hvor hun går frem og tilbage langs køen og græder og fortæller, at hun er blevet luret for 50 kr. Aldrig mere, hun får ingen penge af mig", men kaptajnen kunne jo lægge pengene ud og prøve at få dem refunderet på rederikontoret. - Jeg hørte ikke mere til det. - Det skete af og til, at en passager var meget provokerende og uforskammet, og på de tyske skibe ringede jeg blot op på broen og bad om hjælp, hvorpå der straks kom en af de meget store matroser og fjernede vedkommende. - Det nyttede ikke på de svenske skibe, der måtte vi selv klare det. Det skete ved, at vi lukkede kiosklugen foran ham, og efter et stykke tid blev køen bag ham rasende og fik ham væk. - Jeg har oplevet, at en var så ustyrlig, at han med håndjern blev lænket til en af bænkene ude på båddækket, hvor han kunne sidde og køle af, til polisen overtog ham. De svenske politifolks stave var hvide og meget længere end de danske, og de var ikke kede af at bruge dem. - Vi

havde engang en flok unge danske lømler med til Sverige. Nede på kajen stod der en politibetjent, og danskerne tog hinanden i hænderne og dansede omkring ham, medens de sang: »Så går vi rundt om en enebærbusk«. Da vi næste tur skulle tilbage til København, var der kun et par stykker tilbage af selskabet, og de så lidt bulede ud. De andre sad i spjældet.

Indkvarteringsforholdene var særdeles gode. Jeg havde en kahyt på officersgangen, og i kahytten var der to sengepladser, skrivebord, telefon samt bad og toilet. På samme gang havde hovmesteren, maskinmesteren samt styrmanden kahytter. Kaptajnen boede lidt længere nærmere broen, og foruden kahyt, havde han en stor salon, hvor han kunne modtage gæster, men også holde »kalas«. - Jeg deltog en enkelt gang i en sådan, det var vel meget sjovt, men dog ikke lige min kop te. Kaptajnen var pilskaldet, og på et tidspunkt anbragte hovmesteren en såkaldt isbombe, en slags stjernekaster, oven på hans skaldede isse, og det så da meget festligt ud. Var vi i København om natten, skulle de bagefter på natklub.

Redovisning/Status

Hver den sidste i måneden skulle der gøres status og slutafregnes med rederiet. De daglige varemodtagelser blev naturligvis indført i lagerbeholdningen, og daglig betalte jeg rederiet á conto beløb af salget, og efter redovisning blev restbeløbet betalt. Det siger sig selv, at jeg den første gang var meget spændt på, hvor stort overskud der var til mig selv, efter at lønninger med mere var betalt. - Jeg blev meget overrasket. Der var omkring fire store månedslønninger til mig selv, i al fald hvad jeg var vant til at tjene.

Da jeg fortalte min bror det, sagde han, at det skulle jeg ikke tage for helt givet. Der skete ofte fejl i den slags regnskaber ved disse optællinger, men det viste sig så ved næste opgørelse. - Det kom til at holde stik, for da jeg næste gang gjorde status, var overskuddet kun det halve af den første gang. Det var jo lidt af en skuffelse, men dog et pænt resultat når jeg lagde de to månedslønninger sammen. Jeg var derfor særlig spændt, da jeg for tredje gang skulle gøre status. Der viste det sig så, som jeg vidste, at der havde været fejl i en af optællingerne, men det var den første, der var den rigtige. Fejlen var i den anden optælling, så tredje gang var der omkring et halv års løn til mig.

M/S Ørestad afgik så til Tyskland, og på Øresund fik jeg et skib mere i forpagtning. Det var M/S Westerland, og min førstedame blev bestyrer for kiosken der og kunne selv ansætte sit personale. Det skib blev senere afløst af M/S Elbe. Begge skibe var som navnene antyder tyske. Det var så de skibe, jeg havde forpagtning på, og jeg vil ikke beskrive nærmere om dem, da driften på dem var som på alle andre skibe.

A/S KCM Kioskerne

Da M/S Ørestad vendte tilbage til sejlads på Øresund, rådede vores revisor min bror og jeg til at oprette et aktieselskab, og det gjorde vi. Min bror fik 50 % af aktierne, jeg 45 og Sonja 5, så der skulle være enighed mellem os i de forskellige beslutninger. Herefter fik vi fast månedsløn. Aktiekapitalen var naturligvis blevet indbetalt og stod på en bankkonto, men revisoren gjorde os opmærksom på, at den ikke behøvede at stå passivt der, den skulle investeres og gerne blive til mere. Firmaet blev oprettet under navnet KCM KIOSKERNE, og nu skulle der investeres. Lige over for, hvor skibene havde kajplads, lå OTTs VINHANDEL, som ejedes af en ældre mand. Han henvendte sig til os, om vi ikke kunne tænke os at forpagte, da han ikke mere ville drive forretningen. Det passede os glimrende, da den jo lå lige over for skibene på den anden side af gaden, og således blev det.

De fleste passagerer kom jo netop til København for at handle og købe især spiritus, så det var jo en fornøjelse at slippe dem i land og se, at de derefter myldrede ned i vores vinhandel, som lå i kælderetagen. Et par af vores piger blev så ansat til at bestyre denne forretning. Oven over forretningen var der et lille politikontor, og under disken i forretningen var der en alarmklokke med forbindelse til politiet oven over. Så var der røveri eller andet, kunne der blot trykkes på alarmen, så var politiet der et par minutter efter. Forretningen lå jo i Havnegade, en sidegade til Nyhavn, så det var et

M/S Malmø

livligt kvarter, men der blev dog aldrig brug for alarmen.

Det eneste vi havde af den slags, var et indbrud. En nat var butiksdøren blevet brækket op med et koben, og der manglede forskellige varer, dog ikke aviser, chokolade eller sodavand. Vi satte den ældste af pigerne til at skrive en liste over, hvad hun mente eller kunne se, at der manglede. Det gjorde hun så, men da jeg så listen, smed jeg den væk. Det lignede næsten en indkøbsliste til et større selskab: - To fl. whisky, to fl. rom, to fl. gin, to fl. snaps, to fl. likør og så fremdeles samt et pænt udvalg af forskellige røgvarer. Det var der naturligvis intet forsikringsselskab, som ville godtage, og det var meget forståeligt. Jeg gennemgik derfor de seneste fakturaer over, hvad der var købt, gennemgik salget siden da og kunne herefter nogenlunde finde frem til et rimeligt beløb. Nu er det jo således, at man i en sådan situation ved indbrud skal regne sig i god behold, og det gjorde jeg da også her, for der kan senere hen vise sig, at der manglede mere. Forsikringen hummede sig lidt ved beløbet, godtog den dog, men gjorde mig i den forbindelse opmærksom på, at hvis tyven blev pågrebet og derefter sagde, at det var væsentlig mindre, han havde stjålet, så kunne jeg få problemer. Til det var der bare at svare eller spørge, hvordan de vidste, at der kun var en enkelt tyv? Døren havde stået åbent nogle timer om natten, og mange kom forbi, så der var kanske andre, der havde benyttet sig af det gode tilbud. Det kunne jo ikke bestrides, så vi kom derfor overens.

Efter nogle måneder døde ejeren, Frede Ott, og forretningen skulle sælges. Vi blev tilbudt at købe den, men det ville vi ikke. Forretningen var god nok, men ikke som en »mand og kone« forretning, hvis den skulle drives udelukkende med lønnet personale. Derfor sluttede vi med den forretning. Inden jeg vender tilbage til skibene, som jo er det væsentlige i vores A/S, vil jeg lige berette om et andet foretagende i land, som vi forpagtede, og hvor vi blev snydt, så det bragede, nemlig forpagtningen af chokoladekiosken og baren i Roxy Bio.

Roxy Bio

Den lå på Frederiksberg. Jeg kendte biografen fra min skoletid i København, og det var dengang en af de store og bedste biografer. Da vi derfor så i avisen, at bar og kiosk var til forpagtning, måtte det lige være noget for os. Det skulle få aktiekapitalen til at yngle, så vi sendte

en ansøgning. En aften blev jeg ringet op af en herre med en meget kultiveret stemme, der præsenterede sit efternavn med, hvad jeg opfattede som et »von« foran, altså adelig. Det lød jo meget imponerende, og der blev aftalt et møde. Det der med »von« viste sig dog kun at være første stavelse i et efternavn, der begyndte med "von" osv., så kan man selv digte videre, hvad resten af navnet skulle være. Manden var velklædt og viste mig foyeren med kiosk og bar samt biografsalen, der som jeg vidste, var meget stor. Vi blev enige om betingelserne, og om et beløb på 10.000 kr., der skulle betales som depositum ved overdragelsen af nøgler. Han viste mig også sit kontor, hvor der var et meget stort pengeskab, og tilbød, at vi kunne få en ekstra nøgle til det og disponere over en hylde der, men det afstod jeg dog fra. Da der var udskænkning af alkohol, krævedes der bevilling, og en sådan havde jeg ikke, men jeg fik at vide, at vi kunne anvende biografejerens bevilling, til vi selv fik en, og det gjorde vi så. Inden overtagelsen skulle finde sted, gik jeg en aften anonym i biografen for at danne mig et overblik over det hele. Det burde jeg have gjort, inden vi underskrev kontrakten, blev jeg klar over, men nu var det for sent.

Der var kun en halv snes biografgængere, og de lignede alle bandemedlemmer og stofmisbrugere. Det var en karatefilm, som vistes, og jeg kunne se, at det var den slags film, der udelukkende vistes fremover, så der kunne nok ikke ventes fulde huse som i de gode gamle dage med Morten Korch film, som jeg så ofte havde oplevet. Nå, men jeg skulle jo have beværterbevilling, og det skulle jeg have hos politiet på Frederiksberg. Jeg mødte op med de forskellige attester, der var brug for. På politistationen mødte jeg en politiassistent, som jeg var i familie med, da han var gift med min fars kusine. Han spurgte selvfølgelig om, hvorfor jeg var der, og da jeg fortalte ham det, så han næsten betænkelig ud. Han sagde, at manden, vi havde fået forpagtningen af, var en af politiets meget gode bekendte, men ikke for noget godt, ja han var en af deres meget solide kunder, som færdedes i de, for ham, »rigtige« kredse, hvor våben ikke var ukendt.

Det var jo ikke så godt, men vi skulle dog blot drive kiosk m.m. og var naturligvis uden for andre »forretninger«.

Det viste sig straks, at den bevilling, som hr. »von-plattenslager« sagde, vi kunne anvende, slet ikke fandtes.

Han kunne bestemt ikke få den slags bevillinger, men vi havde i god tro anvendt den og stod til en bøde, og dermed var vi udelukket fra selv af få bevillingen. Vi slap dog for bøden og fik også bevillingen, da vores bekendte på stationen forklarede politimesteren sagens rette sammensætning, så han lod nåde gå for ret. Jeg fik og har derfor næringsbrev som værtshusholder men har dog ikke siden beskæftiget mig med den slags.

Kiosken lod vi bestyre af en voksen dame, og chokolade m.m. blev indkøbt i en engros forretning på Frederiksberg. Der skulle ikke være nogen som helst sammenblanding med de firmaer, hvor vi købte ind til skibene. - Da jeg en formiddag låste mig ind i biografkiosken, så jeg til min store glæde, at der var solgt meget af varerne, så jeg ringede op til damen, som passede kiosken, og udtalte min påskønnelse. Til min forbavselse sagde hun, at hun stort set ikke havde solgt chokolade overhovedet, det var kun blevet til nogle få bajere. Det viste sig så, at »von osv.« havde en ekstranøgle, som han brugte til udvidet selvbetjening.

Efter en uges tid blev der slet ikke mere vist film i biografen, men i stedet for en slags live show. Hvordan det foregik, ved jeg ikke, men en aften ringede vores dame fra kiosken, at politiet lige havde været der og lukket hele bulen. Det var så det. Vi hentede restlageret af chokolade, vand og øl. Isvafler og ispinde lod vi blive, måske andre har fået glæde af dem. »vonditten-eller-datten« så vi ikke mere til, ej heller vores depositum.

Det var så første gang jeg blev snydt. Det blev jeg dog senere to gange mere, og det var egentlig mere bittert, da det disse to gange drejede sig om personer, som jeg kendte og havde tillid til. Anden gang vil jeg beskrive her, mens jeg senere vil fortælle om den tredje gang, hvor »Røde Grethe", som jeg tidligere lige har nævnt, tog fusen på mig.

Sådan får du kontakt til Egnshistorisk Forening for Sydthy

Drejer det sig om medlemsskab, spørgsmål og/eller forslag til foreningsarbejdet med mere: Kontakt da et bestyrelsesmedlem eller en kontaktperson.

Bestyrelsen:

Eigil T. Andersen (formand), Ullerupvej 5
7760 Hurup. Tlf. 97 95 31 65
eigil.andersen@karby.dk

Uggi Larsen (næstformand), Ydbyvej 30
7770 Vestervig. Tlf. 40 53 12 99
uggi30larsen@yahoo.dk

Jytte Sunesen, Brendgårdvej 67, Ydby,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 64 05
jytte_leif@sol.dk

Rita S. Christensen, Gyvelvænget 2,
7755 Bedsted. Tlf. 20 36 11 88
ritachristensen2@gmail.com

Ruth Thinggaard, Klostergade 34
7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 42
r.wt@live.dk

Kasserer (ej medlem af bestyrelsen)
Leo Jensen, Svanevej 14,
7760 Hurup. Tlf. 97 94 83 88 - 20 28 46 11
leooggudrun@mail.dk

Sogne-kontaktpersoner:

Agger: Jens Andersen, Blåbærvej 10,
Agger, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 26 29

Bedsted: Leif Krogsgaard, Morup Møllevej 11,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 55 09

Lisbeth Jensen, Teglværksvej 4,
7760 Hurup. Tlf. 40 29 33 51

Boddum: Erik Gravgaard, Fugløvej 1,
Boddum, 7760 Hurup. Tlf. 43 54 54 16

Gettrup: Chr. Bang Larsen, Bredgade 85,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 64 48

Grurup: Bodil Lund Larsen, Visbyvej 23,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 56 75

Hassing: Jens Søndergaard, Udsigten 12,
Hassing, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 61 99

Helligsø: Kresten Munch, Helligsøvej 44,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 63 17

Heltborg: Holger Diechmann, Oddesundvej 211,
Heltborg, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 19 65

Hurup: Henning H. Kristensen, Degnebakken 7,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 25 07
Kristian H. Kristensen, Thyrasvej 43,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 61 87

Hørdum: Jens J. Krogh, Møllevangen 5,
Hørdum, 7752 Snedsted.
Tlf. 97 93 63 61

Koldby: Knud E. Nielsen, Fuglhøjgårdsvej 2,
Koldby, 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 62 01

Lodbjerg: Betty Jensen, Rønheden 6,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 82 02

Skyum: Mads Tølbøll, Østerstrandsvej 3, Skyum
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 11 02
m-t@forum.dk

Snedsted: J. V. Præstgaard, Lunegårdsvej 33,
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 41 66

Svankjær: Vera Møller, Storkjærvej 2,
Svankjær, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 81 63

Sønderhå,
Nørhå og
Hørsted: Willy Mardal, Legindvej 102, Sønderhå,
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 91 45

Thisted: Erik Boesen, Gråkildevej 73,
7700 Thisted. Tlf. 97 91 25 40

Vestervig: Uggi Larsen, Ydbyvej 30,
7770 Vestervig. Tlf. 40 53 12 99

Ruth Thinggaard, Klostergade 34,
7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 42

Bjarne Madsen, Astrupvej 6,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 03

Villerslev: Jens Bliksted, Ny Villerslevvej 12,
Villerslev, 7755 Bedsted.
Tlf. 97 94 60 34.

Visby: Tove Kanstrup Nielsen, Oddesundvej 240
Visby, 7755 Bedsted. Tlf. 97 95 13 59.

Ydby: Jytte Sunesen, Brendgårdsvej 67,
Ydby, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 64 05.

Ørum: Villiam Mortensen, Skovbrynet 27,
Svankjær, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 80 78

Årbogen tilsendes alle medlemmer:
Kontingent for 2013: Kr. 130,00

I klitternes ensomhed finder sindet igen sin naturlige ligevægt. Her er der intet, som forstyrrer hjertets slag og hjernens rolige omdømme. Civilisation og kultur, disse højt vurderede spændetrøjer på legeme og sjæl, løsner deres greb. Foran naturens spørgende ansigt er vi nøgne som fugleunger, ribbet for illusionerne om vor overordentlige menneskeværdighed.

Leo Estvad

ISSN 0900 - 2103 · EAN 978-87-88919-33-2